

**Lääkitsemisen kahdet kasvot –
Lääke- ja huumausaineiden käyttö jatkosodan aikana**

Maro Ketola

Pro gradu -tutkielma

Filosofian, poliittisen historian ja
valtio-opin laitos

Poliittinen historia

Turun yliopisto

Syksy 2022

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Tämä pro gradu -tutkielma käsittelee lääke- sekä huumausaineiden käyttöä ja merkitystä jatkosodan aikana. Käsiteltäviä aineita ovat amfetamiinipohjainen pervitiini sekä opiaattipohjaiset morfiini ja heroini. Tutkimuksen keskiössä ovat lääke- ja huumausaineet ovat jakautuneet kahteen ryhmittymään niiden ominaisuuksiensa johdosta, jolloin kipua lievittäviä opiaatteja käsitellään erikseen pervitiinista, jonka ominaisuudet olivat pelkästään piristäviä. Kaikkia aineita yhdessä tarkasteltuna pervitiini kohoaa merkittävämpään rooliin koko tutkielmassani, sen kiistanalaisuuden sekä osaksi tuntemattomien vaikutustensa johdosta.

Tutkielmassa lääke- ja huumausaineita tarkastellaan kahden eri tahon kautta, joiden välillä suoritetaan vertailua. Ensimmäinen ryhmittymä käsittää jatkosodan aikaisen sodanjohdon ja heidän käsityksensä aineista. Tästä katsontakannasta tarkasteltuna vastaan siihen, millä tavalla sodanjohto oikeutti aineiden käytön ja jakelun. Toinen ryhmittymä pitää sisällään yksittäisiä sodassa palvelleita sotilaita, jotka olivat olleet tekemisissä tai itse käyttäneet tutkinnan kohteena olevia aineita ja tuoneet kokemuksiaan ilmi. Sotilaita tutkiessani vastaa kysymykseen siitä, kuinka tarpeelliseksi he kokivat eri aineiden käytön rintamalla.

Primääriaineistot jakautuvat tutkittavien ryhmittymien mukaisesti kahteen osaan. Sodanjohtoa tarkasteltaessa keskeisimmiksi aineistoiksi nousevat Puolustushallinnon arkistomateriaalit, ja erityisesti Päämajan lääkintöosastojen asiakirjat. Ne pitävät sisällään lääke- ja huumausaineiden jakelu- ja käyttöohjeistuksia sekä kirjeenvaihtoa aiheesta. Yksittäisiä sotilaita tutkiessani keskeisimmät lähdemateriaalit ovat elämäkertateoksia, joista tulee ilmi yksilöiden henkilökohtaisia kokemuksia tutkittavista aineista.

Tutkimuksen tuloksina sodanjohdon ja rintamalla palvelleiden sotilaiden käsitykset erosivat osaksi toisistaan, samalla sisältäen yhtäläisiäkin käsityksiä. Ristiriidat eri tahojen välillä syntyivät käytettyjen lääke- ja huumausaineiden määrästä sekä pervitiinin roolista sodassa. Molemmat tahot tunnustivat opiaattien elintärkeän roolin ja sen, että opiaatteja ei olisi ollut mahdollista korvata muillakaan lääkevalmisteilla.

Avainsanat: Jatkosota, pervitiini, morfiini, heroini, opiaatit, sodanjohto, oikeutus, sotilaat, lääketiede, hallusinaatiot

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	
1.1 Tutkimusaiheen esittely ja sotahistorian merkitys.....	1
1.2 Aikaisempi tutkimus ja tutkimuskysymykset.....	5
1.3 Lähdemateriaalit ja tutkimukselliset haasteet.....	7
2. LÄÄKETIEDE JA HUUMAUSAINET SUOMESSA	
2.1 Lääketiede ja sotilaslääketiede ennen jatkosotaa.....	13
2.2 Huumausaineet Suomessa ennen jatkosotaa.....	15
2.3 Pervitiini.....	18
2.4 Morfiini.....	21
2.5 Heroiini.....	24
3. LÄÄKE- JA HUUMAUSAINEIDEN KÄYTÖN OIKEUTUS	
3.1 Suomen sodanjohdon käsitykset pervitiinista.....	27
3.2 Ongelmana pervitiinin kategorisointi.....	32
3.3 Opiattien käyttö sodanjohdon silmin.....	35
4. SOTILAIDEN KOKEMUKSIA PERVITIINISTA	
4.1 Lääkintäupseerien avoin kerronta.....	39
4.2 Pervitiinista vaikeneminen lääkintäupseerien piirissä.....	47
4.3 Kaukopartiomiesten jaksamisen lisääjä.....	52
4.4 Erikoistapaus Aimo Koivunen.....	56
5. SOTILAIDEN KOKEMUKSIA OPIAATEISTA	
5.1 Kevyt suhtautuminen heroinia kohtaan.....	59
5.2 Elintärkeä morfiini.....	64
6. HUUMAUSAINEIDEN MERKITYS	
JATKOSODASSA.....	69
LÄHTEET.....	78

1. Johdanto

1.1. Tutkimusaiheen esittely ja sotahistorian merkitys

Jatkosodan puhjetessa kesällä 1941 Suomen armeija oli huomattavasti valmistautuneempi sodankäyntiä varten kuin talvisodan aikana vuosina 1939–1940. Armeijan materiaaliset resurssit olivat laajemmat Saksan tarjoaman tuen ansiosta, joka mahdollisti menestyksekkäämmän sodankäynnin Neuvostoliittoa vastaan.¹ Saksan tarjoama apu ei pitänyt sisällään pelkästään taisteluihin tarkoitettua sotakalustoa, vaan materiaallinen apu sisälsi armeijan toimivuuden kannalta elintärkeitä lääkkeitä. Lääkkeet olivat välttämättömiä sodan aikana, eikä niiden käyttöä juurikaan rajoitettu, vaikka osa aineista tiedostettiin jo silloin huumausaineiksi sekä vaarallisiksi ihmisille, jos käytön virallista ohjeistusta ei noudatettu täsmällisesti².

Lääke- ja huumausaineet, jotka nousevat keskeisimmin esille tässä tutkielmassa ovat amfetamiinipohjainen pervitiini, sekä opiaattipohjaiset lääkkeitä morfiini ja heroini. Kaikkia lääkkeitä ja huumausaineita yhdessä tarkasteltuna, pervitiini kohoaa kaikista suurimman huomion kohteeksi, sen tuntemattomuuden ja kyseenalaisen maineen johdosta. Tutkielmani raja on myös liitännäinen pervitiini kanssa, joka johtaa siihen, että vasta jatkosodan aikana Suomeen saapuneen pervitiinin ansiosta, en käsittele talvisodan aikaista lääkkeitä ja huumausaineiden käyttöä. Ominaisuuksiltaan valitsemani lääkkeitä ja huumausaineet jakautuvat piristäviin sekä kipua lievittäviin aineisiin. Pervitiini tuli kysymykseen tilanteissa, joissa sotilaiden voimavarat olivat ehtymässä ja jaksamista oli lisättävä lääketieteellisin keinoin. Morfiini ja heroini taas nousevat esille haavoittuneiden henkilöiden hoidon yhteydessä, kipua lievittävinä lääkkeinä. Aineiden erilaisten vaikutusten ja käyttötarkoitusten johdosta käsittelemäni pervitiinia erillään opiaattivalmisteista, jotka vastasivat ominaisuuksiltaan enemmän toisiaan.

Tutkielmassani tarkastellaan näiden lääkkeitä ja huumausaineiden merkitystä jatkosodan aikana ja käsittelemäni aiheita kahdesta toisistaan eroavasta näkökulmasta. Käsittelemäni aiheita Suomen sodanjohdon näkökulmasta sekä yksittäisten sotilaiden henkilökohtaisten kertomusten perusteella ja tarkastelen, kuinka paljon näiden kahden

¹ Jokisipilä 2010, 270.

² Ylikangas 2009, 148.

tahon mielipiteet erosivat toisistaan suhteessa lääke- ja huumausaineisiin. Sodanjohdolla tarkoitan Suomen armeijan Päämajaa, sen yleisesikuntaa sekä näihin kuuluneita korkearvoisimpia upseereita, jotka olivat päätöksistä vastuussa. Sodanjohtoa tarkasteltaessa tulee ilmi, että armeijan lääkintähuollon piiriin liittyvät päätökset olivat lopulta huomattavan pienen upseeriryhmittymän käsissä ja nämä henkilöt toimivat pääsääntöisesti Päämajan Lääkintöosaston palveluksessa.

Yksittäisiä sotilaita käsiteltäessä esille nousevat henkilöt, jotka ovat tuoneet avoimesti kokemuksiaan esille käsittelemistäni aineista ja ovat näin ollen todistetusti olleet tekemisissä lääke- ja huumausaineiden kanssa. He ovat joko itse käyttäneet tutkielmassani esillä olevia lääke- ja huumausaineita, tai sitten he ovat olleet vastuussa niiden käyttämisestä sekä jakelusta rintamaolosuhteissa. Tutkielmaani valikoituneet yksittäiset sotilaat ovat jakautuneet kahteen osaan, joita ovat tavalliset rivisotilaat, joilla ei ollut minkäänlaista lääketieteellistä koulutusta sekä lääkintäjoukkoihin kuuluneita henkilöitä, lääkintäupseereista lääkintämiehiin. Pelkästään näiden kahden sotilasjoukon välillä oli huomattavan suuria tiedollisia eroavaisuuksia, jotka ohjasivat heidän toimintaansa lääke- ja huumausaineiden parissa.

Tutkielmani aiheen keskittyessä jatkosodan aikaiseen lääke- ja huumausaineiden käyttöön, ohjaa se aihettani kiinteään yhteyteen sotahistorian tutkimuksen kanssa. Poliittinen historia ja sotahistoria ovatkin hyvin läheisessä suhteessa toistensa kanssa, joten näiden kahden tutkimuslinjan erottaminen toisistaan on muotoutunut hyvin haastavaksi nykytutkimuksessa³.

Termi sotahistoria on vakiintunut yleiseen käyttöön Suomessa heti 1900-luvun alkupuolella maamme itsenäistymisen jälkeen ja se on muotoutunut sanatarkasta käännöksestä ruotsin- sekä saksankielisistä vastaavista termeistä. Perinteisesti sotahistorialla ja sen tutkimuksella on viitattu sotien suurien linjojen ja osatapahtumien, kuten armeijan sotien aikaisten joukko-osastojen liikehdintään, sen strategioiden ja taktiikoiden tai puolustusvoimien Pääesikunnan merkittävimpien upseerien toiminnan historiaan ja tutkimiseen. Sotahistorian tutkimiseen kuuluu oleellisesti muutakin kuin

³ Kinnunen & Kivimäki 2006, 10.

taisteluiden tai armeijan suorittamien tehtävien kuvausta, kuten koko armeijajärjestelmän tuntemus. Sotalaitoksen rakentaminen ja muu rauhanaikainen toiminta katsotaan Suomessa osaksi sotahistoriaa, joten sotahistorian ala ulottuu Suomessa muuallekin kuin aktiivisten sotatoimien tutkimiseen. Suomalainen tapa on monista muista poikkeava, koska esimerkiksi Saksassa, Ranskassa sekä Englannissa rauhanaikainen toiminta on eroteltu erilliseksi sotahistoriasta, käyttäen termejä armeijan historia tai sotalaitoksen historia. Näiden termien lisäksi, muissa länsimaissa harjoitetussa tutkimuksessa esille on alkanut nousta useasti termi sotilashistoria, joka vastaa parhaiten suomalaisessa tutkimusympäristössä esillä olevaa termiä sotahistoria.⁴

Suomalaisessa historiantutkimuksessa sotahistoria on huomattavan marginaalinen tutkimuslinja, joka kattaa kaikesta maassamme harjoitetusta historiantutkimuksesta vain noin kuusi prosenttia. Tämä kuuden prosenttiyksikön osuus jakautuu vielä entisestään kahteen osaan, tavallisissa yliopistoissa ja akateemisissa piireissä harjoitettuun sekä puolustusvoimissa laadittuun sotahistorian tutkimukseen.⁵ Sotahistorian tutkimus erityisesti suomalaisessa yliopistomaailmassa on kytkeytynyt voimakkaasti yhteen poliittisen historian tutkimusalan kanssa. Poliittisessa historiassa esillä oleva sotahistoria keskittyy erityisesti myös sotaa edeltäneeseen ja siihen johtaneisiin tapahtumiin sekä sodasta aiheutuneisiin seuraamuksiin⁶.

1800-luvulla eläneen sotateoreetikon Carl von Clausewitzin lausunto ”*sota on politiikan jatkamista toisin keinoin*” kuvaa hyvin sotahistorian ja poliittisen historian läheistä suhdetta. Puhdas sotahistoria alkaa aina siitä, mihin diplomatian historia päättyy. Samalla tavalla sotahistoria päättyy rauhan julistukseen ja diplomatian historian jatkumiseen. Näin ollen nämä kaksi tutkimussuuntausta, sotahistoria sekä poliittinen historia tukeutuvat helposti toisiinsa ja käyvät keskustelua keskenään sodista sotilaallis-poliittisina ilmiöinä.⁷ Etenkin poliittisen historian tutkimuksessa on lähes tulkoon mahdotonta sivuuttaa puhdasta sotahistorian osuutta sen keskeisen poliittisen vaikutuksen johdosta, joten tutkimusalat kulkevat rinnakkain.

⁴ Lauerma 1977, 73–74.

⁵ Tuunanen 2008, 15.

⁶ Kesseli 2008, 40.

⁷ Kinnunen & Kivimäki 2006, 10.

Puolustusvoimissa harjoitettu sotahistorian tutkimus taas eroaa jonkin verran Suomen yliopistomaailmassa harjoitetusta sotahistorian tutkimuksesta. Sen päämääränä on ollut enemmänkin tuottaa tutkimusta puhtaasti Suomen sodista sekä sotalaitoksen toiminnoista ilman muiden tieteenalojen selkeää vaikutusta omiin tutkimuksiinsa sekä palvelemaan kokonaisuudessaan puolustusvoimien tarpeita.⁸ Tätä sotahistorian tutkimustapaa on jopa luonnehdittu yksinkertaisuudessaan siten, että sen tarkoituksena on vain opettaa tuleville sukupolville, kuinka tulisi taistella paremmin⁹.

Sotien suurien linjojen tutkimisen rinnalle on kuitenkin noussut erityisesti 1990–2000-lukujen aikana erilaisiakin tutkimuslinjoja, jotka keskittyvät enemmänkin sodan arjessa ja ruohonjuuritasolla tapahtuneisiin asioihin, sivuuttaen sotatapahtumien yleisen kulun. Modernimpi sotahistorian tutkimus keskittyy nimenomaan yksilöiden toimintaan sotien aikana ja tuo näin ollen yksityiskohtaisempaa tietoa yksittäisten ihmisten kokemuksista sotien ajalta, eikä niinkään yleistä kuvaa esimerkiksi taisteluiden kulusta. Modernimpi sotahistorian tutkimus kuuluu juuri niihin sotahistorian tutkimusaloihin, joita saattaa olla jo hieman vaikea ymmärtää puhtaasti sotahistoriaksi. Suoranainen liitântä puhtaasti sotahistorian termin alle vaikeutuu, koska modernimmassa sotahistorian tutkimuksessa on jo havaittavissa huomattavan paljon viitteitä esimerkiksi sosiaali-, yhteiskunta- tai sukupuolihistoriasta.¹⁰

Nämä kaksi erilaista lähestymistapaa sotahistorian tutkimuksessa on nimetty uudeksi ja vanhaksi sotahistorian tutkimukseksi. Suomessa vanha sotahistorian tutkimus mielletään juuri sotatapahtumien sekä ison kokonaiskuvan sotahistoriaksi, kun taas aikaisemmin sotahistorian tutkimuksessa sivuosaan jääneet yksilöt, esimerkkeinä yksittäiset rivimiehet, naiset sekä lapset ja heihin liittyvä tutkimus tunnetaan uutena sotahistorian tutkimuksena. Uusi sotahistorian tutkimus on kehittynyt yliopistomaailmassa, joten yksilöihin ja muihin vähemmälle huomiolle jääneiden kohteiden tutkimukseen keskittyvässä tutkimusympäristössä ei ole vanhan sotahistorian tapaisesti tarkoituskaan palvella puolustusvoimien tarpeita. Tästä syystä vanhan sotahistorian tutkimuksen

⁸ Kesseli 2008, 40–41.

⁹ Kinnunen & Kivimäki 2006, 16.

¹⁰ Kinnunen & Kivimäki 2006, 12–13.

katsontakannasta uusi sotahistorian tutkimus ei enää kuulu täydellisesti sotahistoria termin alle, juuri puutteellisten sotilaallisten faktojen johdosta. Samaan tapaan uuden sotahistorian edustajat ovat syyllistäneet, että vanhan sotahistorian tutkimuksen itsenäisyys on huomattavan kapea-alainen, koska tutkittava kohde puolustusvoimat itse tukee siitä laadittua tutkimusta. Institutionaalinen suhde sotahistorioitsijoiden ja armeijajärjestelmän välillä näyttäytyy huomattavan negatiivisena asiana uuden sotahistorian tutkijoiden silmissä. Näin ollen esimerkiksi tutkija Benjamin Franklin Cooling on tuonut esille, että uuden ja vanhan sotahistorian tutkimuksen välillä on havaittavissa samankaltaista vastakkainasettelua kuin poliittisella kentällä oikeiston ja liberaalien välillä.¹¹

Molemmat tutkimuslinjat, uusi ja vanha sotahistoria tutkimus nousevat esille omassa pro gradu -tutkielmassani selkeästi, kun uutta sotahistorian tutkimusta edustavat yksittäiset sotilaat ja heidän henkilökohtaiset kokemuksensa lääke- ja huumausaineiden käytöstä sekä käsitykset niiden tarpeellisuudesta jatkosodan aikana. Vanhaa sotahistorian tutkimusta omassa tutkielmassani taas edustaa sodanjohto ja sen korkeimmat upseerit, jotka tekivät päätöksiä lääke- ja huumausaineiden hankinnoista, käyttöönotosta sekä jakelusta rintamajoukoille. Vanhaan sotahistorian tutkimukseen voidaan myös luokitella yksittäisten henkilöiden kuvailuissa esille tulleet taistelut sekä muut tapahtumat, joita taustoitan käsittelemieni henkilöiden mukaisesti. Näin ollen teen tutkielmassani jonkin asteista vertailua uuden ja vanhan sotahistorian tutkimuksen välillä.

1.2. Aikaisempi tutkimus ja tutkimuskysymykset

Jatkosodan aikaista lääke- ja huumausaineiden käyttöä on tutkittu jonkin verran aikaisemminkin. Aihetta on tutkittu esimerkiksi Mikko Ylikankaan teoksessa *Unileipää, kuolonvettä ja spiidiä – Huumeet Suomessa 1800–1950* (2009), Atte Oksasen artikkelissa *Kenraalit vauhdissa ja sotilaat sammuksissa – sotaa huumeissa ja humalassa*, joka on julkaistu Sari Näreen ja Jenni Kirveen toimittamassa teoksessa *Ruma sota – Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia* (2008) sekä kansainvälisestä katsontakannasta Lukasz Kamienskin teoksessa *Shooting up – A History of Drugs in Warfare* (2017). Teokset ovat

¹¹ Bourke 2006, 22–23.

huomattavan kattavia aiheeni kannalta, koska niissä tuodaan esille monien eri aineiden suositusmäärät ja mahdolliset vaaratekijät, joita koitui liiallisen käytön seurauksena. Pelkästään pervitiinia käsiteltäessä tuon Norman Ohlerin esille nostamia tietoja kyseisestä aineesta, joita käsitellään laajasti hänen laatimassaan teoksessa *Hitlerin tabu – Kolmannen valtakunnan huumeinen todellisuus* (2015). Ohlerin tulkinnat eivät koske Suomea, vaan Saksassa toisen maailmansodan aikana esillä olleita käsityksiä pervitiinin kehittämistyöstä aina sen käytön kieltämiseen saakka.

Koska tutkielmani päähuomio kiinnittyy eri lääke- ja huumausaineisiin, tuon esille aikalaista lääketiedettä sekä eritoten toisen maailmansodan aikaista sotilaslääketiedettä ja näihin liittyviä käsityksiä. Taustoitin suomalaisen lääketieteen kehitysaskelia maan itsenäistymisestä aina jatkosodan alkamiseen saakka, jonka yhteydessä esille nousevat eri lääketieteenalat, joiden voidaan nähdä tukevan sotilaslääketieteen kehittymistä. Lääketieteen historiaa ja Suomen kehitystä esille tuodessani, käytän tutkielmassani muun muassa Päiviö Tommilan toimittamaa teosta *Suomen tieteen historia – Luonnontieteet, lääketieteet ja tekniset tieteet* (2000). Tommilan toimittama teos sisältää Jaakko Ignatiuksen laajan kirjoituksen Suomessa harjoitetusta lääketieteestä ja sen kehityksestä kuin myös erillisen artikkelin, joka käsittelee Suomen sotien aikaista lääketiedettä. Sotilaslääketiedettä käsiteltäessä nostan esille Ilkka Mäkätien laatiman teoksen *Puolustusvoimien lääkintähuolto sotavuosina – terveydenhuolto tulikokeessa vuosina 1939–1945* (2021) sekä lisäksi puolustusvoimien piirissä ilmestyvää *Suomen sotilaslääketieteellistä aikakausilehteä*, jonka julkaiseminen aloitettiin jo vuonna 1926¹².

Näiden aiheeni kannalta keskeisten teosten lisäksi Jyväskylän yliopiston yleisen historian oppiaineessa on laadittu pro gradu -tutkielma, joka käsittelee osittain tutkielmani aihetta. Aino Heikkilä on laatinut vuonna 2017 tutkielman *Tuntematon päihde – Sotilaiden päihteiden käyttö toisessa maailmansodassa*, joka sisältää käsittelemiäni lääke- ja huumausaineita, mutta keskittyy kuitenkin merkittävästi alkoholin rooliin jatkosodassa, jota omassa tutkielmassani ei esiinny laisinkaan. Tutkielmassani lääke- ja huumausaineiden käsittely on huomattavasti monitasoisempaa, koska käsittelen aihettani rinnakkain kahdesta erilaisesta katsontakannasta sekä tuon esille uusia näkökulmia aiheeseen liittyen Puolustushallinnon arkistomateriaalien ansiosta. Tutkielmassani

¹² Ignatius 2000, 566.

keskiöön nousee lääke- ja huumausaineiden kanssa valtiovallan käyttö ja sen seurauksena tehtyjen päätöksiä vaikuttukset yksilöihin.

Pro gradu -tutkielmani tutkimuskysymysten avulla lähestyn aihetta erilaisesta katsontakannasta kuin aikaisemmat aiheesta laaditut tutkimukset. Valtaa käyttävää elintä, tutkielmani tapauksessa sodanjohtoa tarkastellessani vastaan erityisesti siihen, että millä perusteella sodanjohtoon kuuluneet henkilöt oikeuttivat eri lääke- ja huumausaineiden käytön sekä jakelun jatkosodan aikana. Yksittäisten sotilaiden katsontakannoista tarkastelun kohteena ovat heidän mielipiteensä valitsemistani aineista sekä vastaan siihen, kuinka tarpeelliseksi yksilöt kokivat lääke- ja huumausaineiden käytön sodan aikana. Näiden kysymysten lisäksi vertailen valitsemieni kahden eri tahon tulkintoja keskenään ja nostan esille niiden pohjalta ilmenneet samankaltaisuudet sekä eriävät käsitykset.

1.3. Lähdemateriaalit ja tutkimukselliset haasteet

Tutkielmassani keskeisimmät esillä olevat aineistot, joiden avulla vastaan tutkimuskysymyksiini jakautuvat kahden käsiteltävän ryhmittymän mukaisesti. Sodanjohtoa ja sitä kautta päätöksiä tekevää elintä käsiteltäessä käytän keskeisimpinä lähdeaineistoinani Helsingin Kansallisarkistossa sijaitsevia Puolustushallinnon arkistokokonaisuuksia, joita ovat muun muassa *Puolustusvoimien Päämajan lääkintäosastojen I & II* eri kokoelmat sekä *Päämajan sotatalousesikunnan* materiaalit. Nämä arkistokansiot pitävät sisällään armeijan tekemiä lääke- ja huumausaineiden hankintoja, niiden valmistamista Suomessa sekä jakeluun liittyviä kokouspöytäkirjoja. Samoista kokoelmista käytössäni on erilaisten lääke- ja huumausaineiden käyttöohjeita, joiden avulla saan tuotua esille sodanjohtoon laatimat viralliset päätökset käytön ohjeistuksesta. Materiaalit sisältävät myös puolustusvoimien lääkintäosaston sisällä tapahtunutta yleistä ja salaista kirjeenvaihtoa.

Sotahistoriaa tutkitaan periaatteessa samanlaisilla metodeilla kuin muutakin historian alaa, joten sotahistorian tutkimuksessakin suurimmat haasteet muodostuvat käsiteltävien lähdeaineistojen pohjalta. Lähdemateriaalit saattavat olla huomattavankin aukollisia ja enemmän tai vähemmän epäluotettavia, koska lähteiden laatijalla on valta päättää siitä,

kuinka tärkeänä hän tapahtuneita asioita pitää ja jakaa eteenpäin. Sotahistoriallisia lähdemateriaaleja ei voida kokeellisesti todentaa täysin aukottomiksi, samalla tavalla kuin esimerkiksi fysiikan alalla, joten tästä syystä sotahistoriallisten tulosten varma todentaminen nähdään huomattavan haasteelliseksi. Näistä syistä sotahistorian tutkijan on asennoiduttava kriittisesti sekä täysin objektiivisesti käsiteltävänä olevaa lähdemateriaaliaan kohtaa, saavuttaakseen mahdollisimman realistisia tutkimustuloksia.¹³

Selkein eroavaisuus lähdemateriaaleissa tavallisen historiantutkimuksen ja sotahistorian tutkimuksen välillä tulee esille, kun tutkitaan virallisia asiakirjalähteitä aktiivisten taisteluiden ajalta. Virallisilla asiakirjalähteillä viitataan asiakirjoihin, joita virkamies tai häneen rinnastettava henkilö on laatinut ja varmentanut, kuten lait, asetukset, ohjesäännöt tai sotapäiväkirjat. Rauhanaikainen puolustusvoimien esikunta on täysin vertailukelpoinen, verrattuna mihin tahansa muuhun valtiohallinnon siviilisektorin laitokseen, joka tuottaa täsmällisesti dokumentteja laadituista asioista.¹⁴

Lähteiden ja niiden tutkimisen luonne kuitenkin muuttuu huomattavasti tilanteessa, jolloin sotatoimet ovat aktiivisimmillaan, koska dokumenttien tuottaminen supistuu merkittävästi muiden asioiden tieltä. Hallinnollinen taso tuottaa aktiivisesta sotatilasta huolimatta lähdeaineistoa suhteellisen paljon, mutta rintamalla tuotetut lähdeaineistot supistuvat merkittävästi. Aktiivisen sotatilan aiheuttama puutos dokumenttien osalta, saa aikaan sotahistorian tutkijalle tilanteen, jossa hänen on tulkittava vähäisempiä lähteitä ja tehtävä niiden pohjalta enemmän omia olettamuksiaan. Runsaiden sotatoimien aikana tilanteiden nopea muuttuminen on hyvin yleistä, joka johtaa sotahistorian tutkijalle jo entuudestaan vähäisempien lähdemateriaalien katoamiseen tai jopa tahalliseen tuhoamiseen.¹⁵ Näin olemassa olevat lähdemateriaalit kaventuvat entisestään ja vaikeuttavat sotahistorian tutkijan työtä huomattavissa määrin.

Omaa pro gradu -tutkielmaani ajatellen, esille voidaan nostaa jatkosodan aikana eri dokumenttien tuhoutuminen, joka nousi hetkellisesti jopa ongelmaksi puolustusvoimien

¹³ Lauerma 1977, 86–87.

¹⁴ Lauerma 1977, 90.

¹⁵ Lauerma 1977, 87–88.

piirissä. Etenkin jatkosodan aktiivisimpien vaiheiden aikana vuonna 1941 suomalaiset joukot tuhosivat arkaluontoisia dokumentteja, jotta nopeasti muuttuvassa tilanteessa dokumentit eivät tulisi päätymään vihollisen haltuun. Tätä toimintaa perusteltiin sillä, että väärin käsiin joutuneet dokumentit saattaisivat vahingoittaa merkittävästi suomalaisten omia joukkoja. Päämaja puuttui asiaan vuoden 1942 aikana, aktiivisten taisteluiden jo hieman laannuttua, jolloin asianomaiset esimiehet määrättiin valvomaan asiakirjojen säilyttämistä ja heille annettiin valtuudet tuhota asiakirjoja omatoimisesti vain tilanteissa, joissa oli huomattavan suuri vaara niiden päätymisestä vihollisen haltuun. Kaikissa muissa tilanteissa lähdemateriaaleista vastuussa oli Sota-arkisto, joka oli määrätty laatimaan lopulliset päätökset arkistoitavien materiaalin kohtalosta.¹⁶ Sota-arkiston kanta oli määritelty yhdessä Päämajan komento-osaston kanssa Puolustusvoimain kirjeenvaihto-oppaassa, jonka mukaisesti kaikki lähdemateriaalit sodasta tuli säilyttää mahdollisimman täsmällisesti tulevia sukupolvia varten¹⁷. Kyseisillä päätöksillä on pyritty nimenomaan säilyttämään sodan muistoja, jotka ovat palvelleet sotahistorian tutkijoita nykypäivään saakka.

Jatkosodan aikana tuhoutuneiden lähdemateriaalien puutos vaikuttaa myös osittain tutkielmani aineistoon. Päämajan lääkintäosastojen I & II aineistot, jotka sisältävät lääkettä ja huumausaineiden hankintaa sekä jakelua eri rintama-alueille, ovat säilyneet lähes moitteettomina, koska kyseiset asiakirjat ovat laadittu Päämajan toimesta Mikkelissä sekä Helsingissä, ilman vaaraa niiden joutumisesta vihollisen haltuun. Tilanne on kuitenkin puutteellisempi, kun tutkittavaksi kohteeksi valikoituvat aineistot, joita on tuotettu rintamalla. Lääke- ja huumausaineiden käyttö oli runsaimmillaan aina aktiivisten sotatapahtumien aikaan, kuten vuoden 1941 ja kesän 1944 aikana,¹⁸ mutta tämä on samalla aiheuttanut dokumenttien laatimisessa huomattavia puutoksia. Vähäisemmissä rintamadokumenteissa lääkettä ja huumausaineiden käyttö ja erityisesti tutkielmani kannalta hyvin tärkeä pervitiini, esiintyvät huomattavan harvoin, ainoana poikkeuksina lääkevarastojen listaukset. Tämä hankaloittaa osittain oman tutkielmani laatimista, koska tutkiessani lääkettä ja huumausaineiden käyttöä rintamaolosuhteissa, joudun turvautumaan lähes pelkästään muualta saatuihin lähdeaineistoihin, ilman kattavia arkistolähteitä.

¹⁶ Päämajan käskylehti N:o 27, 4§, 18.9.1942. KA.

¹⁷ Päämajan komento-osasto 1941, 25.

¹⁸ Ylikangas 2009, 161.

Käsiteltäessä yksittäisiä sotilaita, jotka ovat todistetusti olleet tekemisissä lääke- ja huumausaineiden kanssa, nousevat he koko tutkielmani kannalta kaikista keskeisimpään rooliin. Tämä johtaa siihen, että heitä käsiteltäessä esille nousevat lähdemateriaalit ovat huomattavan laajoja. Näitä henkilöitä ja heidän kokemuksiaan taustoittaessani keskeisimmiksi lähdeaineistoiksi nousevat heidän henkilökohtaisesti laatimat omaelämäkertateokset jatkosodan ajalta. Olen valinnut tutkielmaani käsiteltäväksi kuusitoista jatkosodassa palvelutta henkilöä, jotka jakautuvat tavallisten rivimiesten ja lääkintäjoukoissa palvelleiden sotilaiden kesken. Valituista henkilöistä neljätoista mainitsevat jonkin eri lääke- ja huumausaineen käytön, kun taas heistä kaksi vaikenevat aiheesta täysin. Suurin osa näistä teoksista on laadittu jatkosodassa taistelleiden henkilöiden toimesta siten, että he ovat käyttäneet elämäkertateoksiensa laatimisen apuna omia sodan aikaisia muistikirjoja, valokuvia ja omien yksiköidensä sotapäiväkirjoja sekä muita oleellisia aikalaislähteitä. Tämän lisäksi esille nousee teoksia, joita henkilöt ovat laatineet puhtaasti oman jatkosodan aikaisen muistitietonsa pohjalta, ilman muistia tukevia arkistomateriaaleja.

Käytössäni olevista elämäkertalähteistä osa on yksittäisten jatkosodassa taistelleiden henkilöiden itse laatimia teoksia, mutta joukossa on lisäksi eri taustaisten henkilöiden kokoamia teoksia sotilaiden sotamuistelmista. Elämäkertakokoelmia, joita käytän tutkielmassani ovat muun muassa Suomen lääkäriliiton kokoama ja Kyllikki Kautun toimittama teos *Lääkärinä sodassa* (1989), kaukopartioihin henkilökohtaisesti osallistuneiden Jorma Tikkasen ja Eero Marttisen kokoama *Olimme Päämajan kaukopartiomiehiä – Osasto Marttinen miehet kertovat* (2002) sekä haastattelututkimuksen pohjalta syntynyt Jaana Laamasen teos *Unohdetut sotilaat – Vaiettuja rintamakokemuksia* (2014). Yksittäisten elämäkertateosten sekä kokoelmateosten lisäksi käytän yksityishenkilöiden käsittelyssä, heidän laatimiaan artikkeleita, joita on julkaistu jatkosotaa käsittelevässä *Kansa taisteli – miehet kertovat* lehtisarjassa.

Sotilaita ja heidän toimintaansa rintamalla tarkasteltaessa esille nousevat elämäkertateosten lisäksi Puolustushallinnon eri arkistomateriaalit. Henkilöitä taustoittaessani käytän osassa tapauksista *Puolustushallinnon henkilöasiakirjoja* ja niiden

kokoelmia, joista löydän käsittelemieni henkilöiden kantakortistoa. Kantakortistosta kykenen tarkistamaan ja todentamaan muun muassa tutkielmassani esillä olevien henkilöiden yksiköt, rintama-alueet joilla he ovat olleet sekä muut erikoismaininnan arvoiset asiat. Näitä ovat esimerkiksi kunniamainintojen saamiset ansiokkaista toiminnoista rintamalla tai haavoittumistapaukset.

Yksittäisten sotilaiden omia henkilökohtaisia kertomuksia tulkittaessa omaksi haasteeksi nousee se, kuinka todenmukaisia omakohtaiset kerronnat sodan tapahtumista olivat.¹⁹ Taistelutehtävissä adrenaliinin vaikuttaessa sotilaisiin ja heidän keskittyessään omiin tehtäviinsä, muut asiat jäävät herkästi havaintopiirin ulkopuolelle. Samalla sotatilan aiheuttamat tyypilliset tunnetilat, kuten väsymys tai pelko sumentavat helposti sotilaiden muistia, jolloin tapahtumien tarkkojen todenmukaisten faktojen esittäminen hankaloituu entisestään. Myöhemmin taistelutilanteita kerrottaessa lähteiden laatijalla saattaa olla huomattavaakin tarvetta henkilökohtaisten suoritusten ja vaaratilanteiden ylikorostamiselle sekä yhtäläillä negatiivissävytteisten asioiden kertomatta jättämiselle. Lähteiden laatija ei välttämättä edes halua tuoda koko totuutta ilmi, koska pelkää faktatietojen vahingoittavan häntä itseään tai muita henkilöitä. Omien saavutusten ylikorostaminen ja muut taipumukset totuuden muuttamiseen vaikuttavat huomattavan paljon sotahistorian tutkijalla käytössä oleviin lähteisiin. Näin ollen sotahistorialliset lähdemateriaalit ovat entistä epäluotettavimpia kuin tavallisen historian tutkimuksen piirissä esillä olevat lähdemateriaalit.²⁰

Pro gradu -tutkielmassani esillä olevissa elämäkerrallisissa teoksissa sotilaiden tunnetilat ja reaktiot taistelutilanteissa tulee ottaa huomioon erityisellä tarkkuudella tulkintoja tehtäessä. Lääkintähenkilökuntaan kuuluvien henkilöiden kertomuksissa on hyvin todennäköisesti haluttu jättää esimerkiksi pervitiinin käyttö mainitsematta, sen kyseenalaisen maineen johdosta. Muiden lääke- ja huumausaineiden käyttö, esimerkkinä morfiini ja heroiini ovat olleet siinä määrin yleisiä aineita rintamalla, että niiden käyttämisen mainitsemista ei ole välttämättä pidetty kovinkaan tärkeänä koko kuvaa ajatellen. Tämän tapaisella asioista vaikenemisella on todennäköisesti pyritty

¹⁹ Alasuutari 1999, 110.

²⁰ Lauerma 1977, 88 & 103.

muovaamaan omaa toimintaa kunniallisemmaksi rintamaolosuhteissa sekä suojelemaan koko jatkosodan muistoa.

Voimakkaiden tunnetilojen heikentäessä sotilaiden muistia, heidän mahdollisesti nauttimansa lääke- ja huumausaineet ovat saattaneet vaikuttaa samoin. Samalla tavalla myös kulunut aika on saattanut heikentää elämäkertateosten laatijoiden muistia, koska suurin osa käyttämistäni elämäkertateoksista on laadittu kymmeniä vuosia jatkosodan päättymisen jälkeen 1980–1990-luvuilla. Suurimmassa osassa käyttämistäni elämäkertateoksissa henkilöt ovat tuoneet ilmi, että teosten tukena on käytetty esimerkiksi omia sodan aikana laadittuja muistiinpanoja, joten näiden jatkosodan aikana syntyneiden todistusaineistojen käyttämisen ansiosta voidaan olettaa, että henkilöiden kertomuksissa ainakin suuret linjat ovat paikkansa pitäviä.²¹ Poikkeuksena on käyttämäni Pauli Marraksen elämäkertateos *Rintamalääkärinä kuoleman linjoilla*, joka ilmestyi jo vuonna 1968 ja perustuu pelkästään hänen henkilökohtaiseen muistitietoonsa jatkosodan aikaisista tapahtumista.

Näistä syistä elämäkerrallisia lähdeaineistoja analysoidessa tulee noudattaa hyvin kriittistä lähteiden tulkintaa, joka toimii tutkielmani tutkimusmenetelmänä. Myöhemmin laaditut elämäkertateokset voivat olla hyvinkin suppeita tai epärehellisiä, verrattuna niihin tapahtumiin, joita rintamalla oli aidosti tapahtunut. Totuuden selville saaminen muotoutuu entistä haastavammaksi, ellei jopa mahdottomaksi. Jotta pystyn analysoimaan näitä lähteitä systemaattisesti ja objektiivisesti, käytän tutkielmassani kriittisen lähteiden tulkinnan lisäksi lähestymistapana laadullista sisällönanalyysia.²² Elämäkerrallisten lähteiden tarjoama historiallisen tiedon runsaus aiheuttaa kuitenkin sen, että niiden käyttöä on hyvin vaikea sivuuttaa,²³ etenkin omassa tutkielmassani. Näitä asioita huomioidessa on turvallisempaa todeta, että sotahistorian tutkimuksessa selville saatuja tuloksia on pidettävä ensisijaisesti olettamuksina, eikä täsmällisinä faktoina, koska lähdeaineistot voivat sisältää virheitä, niiden laatijoiden vahinkojen tai jopa tahallisten tekojen johdosta.

²¹ Smith & Watson 2010, 22 & 26.

²² Tuomi & Sarajärvi 2018, 87.

²³ Lauerma 1977, 92.

2. Lääketiede ja huumausaineet Suomessa

2.1. Lääketiede ja sotilaslääketiede ennen jatkosotaa

Suomalainen lääketiede sekä kansanterveys olivat varsin kehittymätöntä vielä maan itsenäistyttyä, ja etenkin kansanterveydellisen tilan on kuvailtu olleen 1920-luvun alkuvaiheissa lähes kehitysmaan tasolla. Lääketieteen alalla vallitsi voimakas suvantovaihe Suomen itsenäistymisen aikana ensimmäisen maailmansodan seurauksena, joka kuitenkin alkoi elpyä 1920-luvun edetessä. Suomi tukeutui oman lääketieteensä kehitystyössä ensisijaisesti Ruotsiin ja muihin pohjoismaihin sekä vähitellen elpyvään Saksaan, jota oli pidetty ennen ensimmäistä maailmansotaa lääketieteen johtavana valtiona koko maailmassa. Saksalaisen lääketieteen seuraaminen näkyi muun muassa siinäkin, että monet suomalaiset olivat työskennelleet ja opiskelleet Saksassa lääketieteen parissa ennen ensimmäistä maailmansotaa ja sama käytäntö palasi hiljattain Saksan elpymässä sodasta²⁴. Tässä vaiheessa lääketieteen alalla nouseva suurvalta Yhdysvallat oli vielä suhteellisen etäinen kontakti Suomelle, joten yhteistyö maiden välillä oli minimaalista ja se käynnistyi kunnolla vasta toisen maailmansodan päättymisen jälkeen.²⁵

Lupaava kehitys suomalaisen lääketieteen osa-alueella koki ensimmäisen todellisen ongelmansa vasta toisen maailmansodan syttymisen yhteydessä vuonna 1939. Sodan syttyminen myös Suomessa hidasti suomalaista lääketieteen kehittymistä ja tieteellisten tutkimusten laatimista, muiden asioiden noustessa suurempaan arvoon. Tutkimustyössä ollut lääkärikunta mobilisoitiin puolustusvoimien käyttöön, nostaten operoivien lääkäreiden määrän Suomessa 1400 henkilöön. Suomi eristäytyi muualla maailmassa tapahtuvasta lääketieteen kehittämisestä aina vuoteen 1945 saakka, päästen osallistumaan takaisin kehitykseen vasta toisen maailmansodan päätyttyä. Vaikka Suomi oli eristäytynyt lääketieteen kehityksestä toisen maailmansodan aikana, se ei silti kokenut merkittävää jälkeä jäämistä, koska tieteenalan kehitys kaikkialla maailmassa hidastui merkittävästi, verrattuna rauhan aikaiseen kehitystoimintaan.²⁶

Suomen geopoliittinen asema ja Neuvostoliiton välitön läheisyys edesauttoivat nuoren valtion sotilaslääketieteen kehitystä heti 1920-luvun aikana. Sotilaslääketieteeseen oli

²⁴ Vares 2010, 135-136.

²⁵ Ignatius 2000, 544-545.

²⁶ Hirvonen 1987, 271.

keskitytty ensimmäisistä vuosista lähtien, joka johti siihen, että puolustusvoimien piirissä päädyttiin Sotilaslääketieteellisen aikakauslehden perustamiseen, jonka ensimmäiset julkaisut ilmestyivät jo vuonna 1926. Sotilaslääketieteen aikaisen kehittymisen ansiosta suomalaisten kirurgien taitotaso oli jo varsin hyvää ja monipuolista talvi- ja jatkosodan aikana, josta kertoo esimerkiksi rintaelinkirurgian sekä neurokirurgian aloittaminen Suomessa heti 1930-luvun alussa. Jatkosodan aikana suomalaisten harjoittama lääketiede oli jo kokonaisuudessaan varsin kehittyneellä tasolla, etenkin kun huomioidaan se, että Suomen valtio oli ollut itsenäinen vasta hieman yli 20 vuotta.²⁷

Merkittävimmän panoksen nuoren valtion sotilaslääketieteelle sekä erityisesti sotilaskirurgialle antoi kirurgina, ja kirurgian ylimääräisenä professorina toiminut Richard Faltin. Hän oli opiskellut ja työskennellyt niin Suomessa kuin Saksassakin ja hankkinut runsaasti kokemusta rintamakirurgiasta sekä kenttäsairaalan johtajan tehtävistä jo ennen jatkosodan syttymistä. Rintamakokemusta hän oli kerryttänyt toimiessaan Suomen Punaisen Ristin ambulanssilääkärinä muun muassa Japanin ja Venäjän välisessä sodassa sekä ensimmäisen maailmansodan aikana Liettuassa. Rintamalla toimiessaan hän kiinnostui erityisesti neurokirurgiasta sekä kasvokirurgiasta, koska tämän kaltaisten vammojen hoito nousi sotien johdosta huomattavissa määrin, rauhan aikaiseen toimintaan nähden.

Faltinin ansioihin katsotaan kuuluvan myös Suomen Kirurgiyhdistyksen ja Suomen Punaisen Ristin sairaalan perustaminen. Sairaala perustettiin Helsinkiin vuonna 1932 ja Faltinin vaikutusvalta ohjasi sairaalan toimintaa keskittymään hänen henkilökohtaisesti suuriin mielenkiinnon kohteisiinsa, kuten neurokirurgiaan ja traumatologiaan. Näihin aloihin keskittyminen edesauttoi huomattavissa määrin suomalaisen sotilaslääketieteen sekä sotilaskirurgian kehitystä, jonka hyödyt nousivat näkyvästi esille talvi- ja jatkosodan aikana.²⁸

Jatkosodan alettua Faltin oli jo 73-vuotias, eikä korkean ikänsä vuoksi toiminut enää rintamakirurgin tehtävissä, eikä edes puolustusvoimien lääkintätoiminnon johdossa.

²⁷ Ignatius 2000, 566.

²⁸ Ignatius 2000, 566-568.

Hänen jatkosotansa aikainen toimenkuvansa oli armeijan konsultoiva kirurgi vaikeissa kasvo- ja käsivammoissa.²⁹ Voidaankin sanoa, että vaikka Faltin ei enää osallistunut merkittävästi operatiiviseen toimintaan jatkosodan aikana, hänen panoksensa oli merkittävä jatkosodan aikaisessa sotilaslääketieteessä. Työ, jonka Faltin oli käynnistänyt jo 1920–1930-luvulla tutkimus- ja julkaisutöiden muodossa, tuotti tulosta ja toi esille sotilaskirurgian korkean tason tilanteessa, jossa sen toimiminen oli välttämätöntä armeijan ja koko Suomen kansan selviytymisen kannalta.

2.2. Huumausaineet Suomessa ennen jatkosotaa

Suomen lääketieteellinen kehittymättömyys näkyi erityisesti lääke- ja huumausaineita tarkasteltaessa, koska Suomessa ei ollut ennen toista maailmansotaa omaa lainsäädäntöä, joka käsittelisi huumausaineita. Huumausaineita käsittelevä lainsäädäntö, jota Suomessa sovellettiin aina jatkosotaan saakka, oli peräisin kansainvälisistä sopimuksista, joita oli alettu säätämään heti 1900-luvun alussa, jo ennen Suomen itsenäistymistä. Lääke- ja huumausaineisiin liittyvät eriävät käsityksen Suomen ja muiden maiden välillä ilmenivät jo ennen itsenäistymistä, kun lääkitsemistarpeissa esille nousi opiaattipohjaiset aineet ja etenkin heroini.³⁰ Muualla Euroopassa oli alettu vuodesta 1912 saakka soveltamaan Haagin kansainvälistä opiaattisopimusta, jonka tarkoituksena oli vähentää aineiden sekä etenkin heroiinin käyttöä lääketieteessä kaikkialla Euroopassa. Suomalaiset eivät kokeneet heroiinin lääketieteellisessä käytössä ongelmakohtia, joten sopimuksen ratifioiminen ei tapahtunut välittömästi. Suomen vastahakoinen liittyminen Haagin opiaattisopimukseen tapahtuikin vasta vuonna 1922 muiden maiden harjoittaman painostuksen seurauksena, jolloin Suomessa ajateltiin liiallisen vastustamisen tuovat liikaa negatiivista mainetta juuri itsenäistyneelle valtiolle.³¹

Suomalaisten vastustus Haagin opiaattivastaisen sopimuksen ratifioimiseksi oli kyseisenä aikana ymmärrettävää, koska heroiinin halpa hinta palveli erinomaisesti köyhän valtion tarpeita. Sopimukseen liittymisen katsottiin kuitenkin palvelevan Suomen

²⁹ Ignatius 2000, 567.

³⁰ Oksanen 2008, 196–197.

³¹ Onnela 2001, 30–31.

kansanterveyttä, koska maailmansotien välisellä aikakaudella suomalaiset olivat väkilukuun suhteutettuna maailman toiseksi aktiivisin heroinia käyttävä kansa. Esimerkiksi 1930-luvun aikana Suomessa käytettiin heroinia noin seitsemän kiloa vuodessa miljoonaa asukasta kohden³². Suomen edellä oli vain Japani, jossa opiaattien aiheuttamat ongelmat tiedostettiin varsin hyvin. Vaikka Haagin sopimus ratifioitiin vuonna 1922, niin tästä huolimatta opiaattien käytössä havaittiin ensimmäistä kertaa laskusuhdannetta vasta talvi- ja jatkosotien päätyttyä.³³ Kansa, joka oli tottunut opiaattien, tässä tapauksessa morfiinin ja heroinin läsnäoloon lääketieteessä, ei ymmärrettävästi luopunut niiden runsaasta käytöstä etenkin sodan aikana, tarpeellisuuden kasvaessa ennennäkemättömiin määriin.

Neuvostoliiton aggressiiviset toimet antoivat viitteitä mahdollisesta sodasta maiden välillä, jolloin huomattiin puolustusvoimien lääkintätarvikkeiden vajaavaisuus opiaattipohjaisten morfiinin ja heroinin osalta. Vaikka Suomi olikin tässä vaiheessa opiaattien suurkuluttaja, tästä huolimatta maan opiaattivarannot eivät kattaneet läheskään sitä tarvetta, jonka sotilaallinen konflikti tulisi aiheuttamaan. Vähävaraisen valtion oli entistä haastavampaa hankkia tarvitsemiaan lääkeaineita sodan pelossa, koska tässä vaiheessa kaikki muutkin valtiot pyrkivät täyttämään tarvikevarastojaan sodan uhan vallitessa. Näin ollen Suomen keskeiset kauppakumppanit kuten Iso-Britannia sekä Saksa kieltäytyivät myymästä Suomelle opiaattipohjaisia lääkeaineita.³⁴

Asian ratkaisemiseksi suomalainen lääkeyhtiö Orion laati valtion kanssa yhteistyösopimukseen, jonka mukaisesti Orion säilyttäisi varastoissaan raakaoppiumia, josta kyettäisiin valmistamaan noin 150 kilogrammaa morfiinia ja sitä jatkamalla heroinia. Orion sitoutui säilyttämisen ja valmistamisen lisäksi siihen että, jos Neuvostoliitto aloittaisi sodan Suomea vastaan, kaikki lääkeaineet luovutettaisiin välittömästi puolustusvoimien käyttöön ilman erillisiä ehtoja.³⁵

³² Kamienski 2017, 174–175.

³³ Oksanen 2008, 196–197.

³⁴ Huume Suomen historia. <https://areena.yle.fi/1-2491671> (Viitattu 21.4.2022).

³⁵ Huume Suomen historia. <https://areena.yle.fi/1-2491671> (Viitattu 21.4.2022).

Talvisodan sytyttyä puolustusvoimat pyrkivät täydentämään lääkevarastojaan, parantaakseen heikkoa varusteluaan. Päämajan lääkintäosasto I onnistui saamaan pieniä määriä opiaattipohjaisia lääkeaineita, jotka olivat enemmänkin vain tekohengitystä puolustusvoimien lääkeainevajaukselle. Talvisota kesti lopulta hieman yli kolme kuukautta, joka aiheutti sen, että Päämajan Lääkintäosasto I:n suurimmat lääketilaukset eivät ehtineet saapua Suomeen aktiivisten sotatoimien ollessa käynnissä. Välirauhan aikana Suomi vastaanotti kaksi erillistä 500 kilon oopiumlastia, joista ensimmäinen hankittiin Sveitsistä ja toinen USA:sta.³⁶ Nämä valtiot suostuivat myymään Suomelle sen tarvitsemia lääkeaineita oletettavasti siitä johtuen, koska kumpikaan niistä ei ollut välirauhan aikana osallisena toisessa maailmansodassa. Välirauhan aikana saapuneet runsaat oopiumlastit kohensivat välittömästi puolustusvoimien lääkintähuollon tilaa, joka kohotti Suomen armeijan toimivuutta merkittävästi uuden aseellisen konfliktin syttyessä Neuvostoliiton kanssa. Suurien ylimääräisten oopiumvarastojen sekä Saksan kanssa harjoitetun yhteistyön ansiosta Suomen armeija oli huomattavan erilaisessa tilanteessa kuin talvisodan alussa ja oli näin ollen valmiimpi käymään pitkittynyttäkin sotaa Neuvostoliiton kanssa, jollainen jatkosodasta lopulta muodostuikin.

Vaikka Suomi sai välirauhan ja jatkosodan aikana suuria lääke- ja huumausaineita haltuunsa, tästä huolimatta omaa lainsäädäntöä ei välittömästi muokattu ajankohtaiseksi. Vuoden 1942 aikana Suomessa säädettiin ensimmäinen laki koskien huumausaineita, mutta kyseiseen lakiin ei sisällytetty ainuttakaan rangaistussäännöstä. Rangaistussäännöksiä puutos sai aikaan sen, että laki ja sen merkitys huumausaineiden käytön rajoittajana oli olematon. Uusi huumausaineisiin kohdistuva lakiuudistus käsitteli pelkästään aineiden tuontia sekä vientiä ja sen säätäminen oli lähes pakollinen uuden tullilain voimaan astumisen johdosta. Koska laki oli varsin näennäinen, ei se muuttanut suomalaisten suhtautumista huumausaineisiin, eikä niiden käyttöön.³⁷ Huumausaineiden käyttö jatkui samalla tavalla kuin aikaisempinakin vuosina, joka oli täysin ymmärrettävää maan ollessa sodassa Neuvostoliiton kanssa, sekä huomioiden aineiden keskeisen roolin suomalaisessa sotilaslääketieteessä. Sotilaslääketieteen perustuessa hyvin vahvasti huumausaineiksi luokiteltujen aineiden käyttöön, on mahdoton ajatella, että erilaisilla

³⁶ Ylikangas 2009, 147.

³⁷ Ylikangas 2009, 151–152.

laeilla pyrittäisiin heikentämään sotilaslääketieteen suorituskykyä, tilanteessa jossa sen toimivuus oli elintärkeää koko Suomen kansaa ajatellen.

2.3. Pervitiini

Tutkielmassani esillä olevista lääke- ja huumausaineista pervitiini oli muista aineista poikkeava, sen erilaisten vaikutusten sekä harvemman esiintymisen johdosta. Amfetamiinipohjainen pervitiini on esillä olevista aineista uusin ja sitä oli alettu kehittämään Saksassa 1930-luvun aikana, josta se levisi Suomen armeijan käyttöön muiden sotatarvikkeiden joukossa. Pervitiini saapui Suomeen vain kuukausia ennen kuin jatkosota syttyi kesäkuussa 1941 ja aine oli kehitetty nimenomaan armeijan käyttöön. Halutut ja yleisimmät vaikutukset, joita pervitiinin nauttimisen jälkeen ilmeni, olivat nälän tunteen heikkeneminen ja väsymyksen tunteen katoaminen. Pervitiinin lisätessä sitä nauttineen henkilön jaksamista huomattavan paljon, sen lempinimeksi annettiin suomalaisten sotilaiden keskuudessa ”sisupilleri”. Amfetamiinipohjaisen lääkeaineen hyödyt nousivat esille etenkin tilanteissa, joissa ravinnon saaminen hankaloitui ja jatkuva liikkuminen nousi pakolliseksi. Jatkosodan aikana tiedot pervitiinista käsittelivät lähes pelkästään sen positiivisia vaikutuksia ihmisille, mutta myös aineen pitkäaikaisen käytön vaarat olivat osittain tiedossa. Negatiivisten vaikutusten huomiointi jäi kuitenkin hyvin vähäiseksi koko jatkosodan aikana.³⁸

Aineen ominaisuuksien johdosta sen käyttö nousi jatkosodan aikana yleiseksi etenkin kaukopartioiden keskuudessa, koska pitkittyneillä ja raskailla partiointimatkoilla ei ollut mahdollista kuljettaa mukanaan kovinkaan laajoja ruokavarantoja. Normaaleissa rintamaolosuhteissa pervitiinista vastuussa olivat lääkintäupseerin arvossa olevat henkilöt, koska pervitiini oli amfetamiinipohjaisuutensa johdosta luokiteltu vahvoihin lääkeaineisiin, mutta kaukopartioilla lääkintäupseerien läsnäolo ei läheskään aina ollut mahdollista, joten kaukopartioissa pervitiini oli sisällytetty jokaisen sotilaan henkilökohtaiseen ensiapupakkaukseen³⁹. Muita yleisiä tilanteita, joissa pervitiini nousi esille olivat vuoden 1941 aikana suoritettu aktiivinen hyökkäyssota sekä vuoden 1944

³⁸ Oksanen 2008, 187–188.

³⁹ Mäkitie 2021, 175.

kesäkuussa tehty nopea vetäytyminen Neuvostoliiton suurhyökkäyksen johdosta. Näissä molemmissa tilanteissa pervitiinin ominaisuuden jaksamisen lisääjänä, nousivat keskeiseen rooliin suomalaisten menestyksen sekä selviytymisen kannalta.

Vaikka pervitiinin vaikutukset olivat suurimmassa osassa tapauksia positiivisia, tästä huolimatta aine saattoi vaikuttaa myös negatiivisesti sitä nauttineisiin sotilaisiin. Jatkosodan aikana pervitiini aiheutti myös rintamalla toimimista häiritseviä oireita, joita olivat muun muassa voimakkaat hallusinaatiot tai uneliaisuus.⁴⁰ Aineesta aiheutuneet vaikutukset olivat lopulta yksilökohtaisia, jonka pohjalta herää kysymys siitä, kuinka paljon runsas pervitiinin käyttäminen altisti suomalaisia sotilaita muille vaaroille esimerkiksi voimakkaiden hallusinaatioiden kautta. Aineen, jonka vaikutukset vaihtelivat henkilöistä riippuen, osoittaa lopulta sen, kuinka tuntematon aine pervitiini todellisuudessa oli jatkosodan aikana sitä käyttäneille henkilöille.

Pervitiinin kehitys alkoi Saksassa, jossa Temmler -niminen lääketehdas oli alkanut valmistamaan ainetta vuoden 1934 aikana armeijan käyttöön. Pervitiinin kehittämisen päätavoitteena oli muokata sotilaista kestävämpiä, jolloin armeijan palveluksessa olleista henkilöistä kyettäisiin saamaan irti mahdollisimman suuri hyöty. Aineen kehittäjänä on pidetty saksalaista fysiologian professoria Otto Franz Rankea, jonka tarkoituksena oli ehkäistä pervitiinin avulla saksalaisten sotilaiden työkyvyttömyys. Ranken erikoisala fysiologia käsittelee fysikaalisten ja biokemiallisten prosessien yhteisvaikutusta soluissa, kudoksissa ja elimissä. Sotilasfysiologia taas käsittelee sotilaiden erityistä kuormitusta, jonka päämääränä on optimoida armeijan suorituksia lääketieteellisesti katsottuna. Tämän lisäksi sotilasfysiologiassa pyritään ehkäisemään ulkoisen vaikutusten aiheuttamia terveystavioita sotilaille.⁴¹

Ranken käsityksen mukaisesti Saksan suurin vihollinen ei ollut liittoutuneiden armeija, vaan unen tarve. Kyseiseen ajatukseen nojautuneena, Ranke hyödynsi omaa koulutustaan fysiologina ja kehitti aineen, jonka avulla hänen kuvitteellinen vihollisensa tulisi kukistaa.⁴² Hänen luomansa amfetamiinipohjainen aine toimi ratkaisuna saksalaisten

⁴⁰ Härö 1989, 175.

⁴¹ Ohler 2015, 63–64.

⁴² Ohler 2015, 64.

sotilaiden toimintakyvyn lisääjänä, joka mahdollistaisi koko armeijan muuttamisen pysäyttämättömäksi. Armeijan muuttaminen lääketieteellisesti pysäyttämättömäksi palveli pelkästään Saksan valtionjohdon etuja ilman, että huomioitiin aineesta syntyviä haittoja yksittäisille ihmisille. Näin ollen Saksassa yksilöt olivat uhrattavissa valtionjohdon asettamien suurempien tavoitteiden saavuttamiseksi. Sotilaiden väsymys ja uupuminen olivat luonnollisesti kaikkien toiseen maailmansotaan osallistuneiden armeijoiden kokema ongelma, mutta vain Saksassa asia pyrittiin ratkaisemaan ennen sodan syttymistä näin radikaalin aineen avulla. Liittoutuneiden, kuten Iso-Britannian tai Ranskan armeijoilla ei ollut vastaavaa, yhtä tehokasta ainetta käytössään heti sodan alkaessa⁴³.

Pervitiinin valmistuksen alettua vuonna 1934, sen tuotanto pysyi korkeana aina 1940-luvun puolelle saakka, josta esimerkkinä toimii 35 miljoonan pervitiinitabletin valmistus vuonna 1940. Laajan valmistuksen ja käytön seurauksena Saksan armeijan piirissä oltiin jo ennen jatkosodan alkamista hyvin tietoisia aineen aiheuttamista haittapuolista. Saksassa oli opittu välittömästi toisen maailmansodan alkamisen jälkeen pervitiinin aiheuttavan voimakasta riippuvuutta pitkäaikaisen käytön seurauksena. Tiedot siitä, että lääketieteellisen jaksamisen lisääminen aiheutti voimakasta riippuvuutta ja saattoi pahimmassa tapauksessa koitua sitä nauttineen henkilön kuolemaksi, johti Saksan armeijan linjaukseen pervitiinin käytön nopeasta vähentämisestä sekä sen hävittämisestä. Pervitiinin käyttöä rajoittavat linjaukset annettiin jo vuonna 1940, joten haittapuolet huomattiin alle vuoden kuluttua toisen maailmansodan alkamisesta.⁴⁴

Saksassa vuoden 1940 aikana tehty uusi linjaus pervitiinin käytön rajoittamisesta ajoittui samalle ajanjaksolle kuin suunnitelmat Saksan tarjoamasta avusta Suomen armeijalle nousivat esille. Tämä on suurella todennäköisyydellä avannut Saksalle mahdollisuuden päästä eroon ainakin osasta pervitiinista, kun sitä sisällytettiin Suomelle annettuun materiaaliseen apuun. Koko jatkosodan ajalta ei ole tarkkoja lukumääriä Saksan antamista pervitiinimääristä Suomelle, mutta hyökkäyssodan alettua kesällä 1941 Suomella oli käytössään jo 850 000 Saksalta saatua pervitiinitablettia, jotka olivat

⁴³ Kamiński 2017, 153.

⁴⁴ Ohler 2015, 85.

sijoitettuina ympäri Suomea varuskunnittain⁴⁵. Näitä asioita huomioidessa, voidaan suurella todennäköisyydellä olettaa, että Saksassa vuonna 1940 tuotetusta 35 miljoonasta pervitiinitabletista osa annettiin Suomen armeijan käyttöön, jotta aineesta päästäisiin eroon. Vaikka lopullisia lukuja Saksan luovuttamista pervitiinimääristä Suomelle ei ole tiedossa, niin huomioiden pervitiinitablettien määrän Suomessa heti jatkosodan alussa sekä maiden välisen yhteistyön keston, voidaan arvioida Suomen vastaanottaneen koko sodan aikana yli miljoona pervitiinitablettia Saksasta. Saksa on oletettavasti kyennyt hyödyntämään Suomen sotilaslääketieteen tiedostamattomuutta pervitiinia kohtaan sekä koko Suomen asemaa, jossa kaikki mahdollinen apu otettiin vastaan, jotta taistelu Neuvostoliiton kanssa olisi menestyksekkäämpää kuin talvisodan aikana.

2.4. Morfiini

Morfiini oli jatkosodan aikana yksi käytetyimmistä lääkeaineista, joka on luokiteltu huumausaineiden joukkoon. Sen rooli oli hyvin keskeinen sen aikaisessa sotilaslääketieteessä, koska sen avulla kyettiin hoitamaan ja jopa poistamaan haavoittuneiden henkilöiden voimakkaat kivut. Morfiini vaikutti voimakkaasti suoraan keskushermostoon, jolloin se loi sitä nauttineelle henkilölle euforisen tunnetilan poistaen kivut. Aineen valmistus tapahtui erottamalla raakaoopiumista sen vaikuttavat aineet, jolloin siitä saatiin jatkettua huomattavasti vahvempaa ainetta, eli morfiinia. Morfiini eristettiin raakaoopiumista ensimmäisen kerran 1800-luvun alussa ja valmistusmenetelmänä on toiminut samanlaisena nykypäivään saakka.⁴⁶ Morfiinia kyettiin käyttämään jatkosodan aikana kahdella erilaisella tavalla, joita olivat liuosmaisen morfiinin piikittäminen suoraan potilaaseen tai aineen nauttiminen morfiinitablettien muodossa. Liuosmaisen morfiinin käyttö oli käyttötavoista tehokkaampi, koska sen avulla haavoittuneen henkilön kivut olivat helpommin poistettavissa ja tarpeen vaatiessa annosmääriä oli helpompi kasvattaa nopeasti. Näin ollen morfiinitablettien käyttö oli yleisempää tilanteissa, joissa haavoittuneen henkilön tila ei ollut kriittinen. Pervitiinin tapaisesti morfiini oli mahdollisesti riippuvuutta aiheuttava aine, joka ominaisuuksiensa ansiosta luokiteltiin vahvojen kipulääkkeiden joukkoon. Kategorisointi vahvojen

⁴⁵ Päämajan lääkintöosaston lääkintäeverstiluutnantti Paavo Koskinen Päämajan lääkintöosastoille I:lle ja II:lle. 15.8.1941. Päämaja. Lääkintöosasto I:n henkilöasiaintoimisto (Lääk. I), Päämaja. Lääkintöosasto I:n lääkintätarviketoimisto, T-20948/F4, KA.

⁴⁶ Onnela 2001, 28.

kipulääkkeiden joukkoon aiheutti sen, että morfiinista vastuussa olivat lääkintäupseerin arvossa olevat henkilöt, eivätkä alempiarvoiset lääkintäjoukkoihin kuuluneet sotilaat.⁴⁷

Jatkosodan aikana lääkeyhtiö Orion toimi aivan samalla tavalla kuin talvisodankin aikana, kun se sitoutui valmistamaan morfiinia puolustusvoimien tarpeisiin, joka mahdollisti sen, että valtion jo ennestään heikkoa budjettia ei tarvinnut kuormittaa morfiinihankinnoilla. Orion haki kesällä 1941 sisäasiainministeriöltä lupaa hankkia 1000 kiloa raakaopiumia turkkilaiselta Topak Maheullers Ofisi lääkeyhtiöltä ja lupautui luovuttamaan kokonaistilauksestaan välittömästi 240 kiloa raakaopiumia Medica Oy nimiselle lääkeyhtiölle. Medica Oy:lla oli tässä vaiheessa yhteistyösopimus Päämajan lääkintäosasto II:n kanssa siitä, että Orionilta saatu raakaopium käytettäisiin morfiinin valmistukseen ja luovutettaisiin välittömästi puolustusvoimien käyttöön.⁴⁸

Jatkosodan aikainen sisäministeri Toivo Horelli hyväksyi Orionin esittämän pyynnön vedoten joulukuussa 1936 annettuun kansainväliseen huumausainesopimukseen ja eritoten sen 13:een pykälään. Tämän 13:sta pykälän mukaisesti kansainvälisten huumausainesopimusten alaisia aineita, joihin oopium kuului, sai säilyttää aineita valmistavien tehtaiden toimesta, kunhan aineiden kokonaismäärä ei ylittänyt yli yhden vuoden tarvetta vastaavaa määrää. Ensimmäinen asia, joka helpotti sisäasiainministeriön päätöstä oli Päämajan sotatalousesikunnan lääkintäosasto II:n antama todistus, josta tuli selkeästi esille se, että merkittävä osa tilattavasta oopiummäärästä siirrettäisiin morfiinin muodossa välittömästi puolustusvoimien hallintaan. Toiseksi vakuudeksi Päämajan sotatalousesikunta antoi sisäasiainministeriölle pakollisen laskelman, josta ilmeni, että tilattavat raakaopiumit tulisivat riittämään vain vuodeksi, aivan kuten kansainvälinen huumausainesopimus määräsin. Näiden todistusaineistojen pohjalta Orionin esittämä pyyntö raakaopiumin tilaamisesta hyväksyttiin sisäasiainministeriön kokouksessa 4. elokuuta, jonka jälkeen päätös ilmoitettiin Orionille kahden vuorokauden kuluttua. Tilausluvan saatuaan Orion suoritti välittömästi 1000 kilon raakaopiumtilauksen Suomen armeijan lääkehuollon turvaamiseksi.⁴⁹

⁴⁷ Ylikangas 2009, 153–154.

⁴⁸ Sisäasiainministeriö Päämajan sotatalousesikunnan lääkintäosasto II:lle 4.8.1941. Päämaja. Sotatalousesikunnan lääkintäosasto (Lääk. II), T-20952/F1, KA.

⁴⁹ Sisäasiainministeriö Päämajan sotatalousesikunnan lääkintäosasto II:lle 4.8.1941. Päämaja. Sotatalousesikunnan lääkintäosasto (Lääk. II), T-20952/F1, KA.

Jatkosodan aikana esillä olleista lääke- ja huumausaineista suurin kulutus oli morfiinilla. Morfiinin kulutus oli muiden lääke- ja huumausaineiden kanssa korkeimmillaan aina aktiivisimpien sotatapahtumien ja runsaiden haavoittumistapausten johdosta, kuten 1941 hyökkäyssodan ja 1944 Neuvostoliiton suurhyökkäyksen aikoina. Morfiinin kulutus oli muita esillä olevia aineita suuremmin yhteydessä aktiivisiin toimiin rintamalla, koska lähestulkoon jokaista hieman vakavammin haavoittunutta sotilasta hoidettiin morfiinin avulla. Jatkosodan aikana ja erityisesti sen loputtua, nousi esille tiedot morfiinin huomattavan runsaasta kulutuksesta lääkintäupseerien toimesta. Vaikka sodan aikana säännöstely vaikutti lähes kaikkiin tarvikkeisiin ja morfiinista oli ajoittain jopa pulaa, tästä huolimatta aineen käytössä ei ollut esiintynyt juurikaan säännöstelymentaliteettia.⁵⁰

Päämajan sotatalousesikunnan Lääkintöosasto I:n laatima raportti lääke- ja sideaineiden kulutuksesta toimii hyvänä esimerkkinä morfiinin runsaasta menekistä kesän 1941 hyökkäyssodan aikana. Raportissa morfiinin kulutusta tarkastellaan 13.–27. heinäkuuta välisellä ajanjaksolla ja kirjatut luvut kattavat pelkästään kenttäsairaaloissa kulutetut morfiinimäärät. Tällä kahden viikon ajanjaksolla kenttäsairaalat olivat kuluttaneet 12 000 morfiinitablettia, joiden oli ilmoitettu sisältävän puhdasta morfiinia 0,01 grammaa sekä 6,7 litraa 0,03%:n morfiiniliuosta.⁵¹ Huomion arvoista on, että esitetyt luvut kattoivat pelkästään kenttäsairaaloissa kulutetut määrät, eikä tarkastelun kohteena ollut laisinkaan rintamalla tapahtunutta morfiinin käyttöä. Näin ollen voidaan päätellä, että tarkasteltavan ajanjakson morfiinin menekki on ollut raportissa esitettyjäkin lukuja huomattavasti suurempaa, kun tähän lisätään rintamalla käytetyn morfiinin määrä. Morfiinin kulutusta rintamalla samalta ajanjaksolta ei ole tilastoitu, mutta huomioiden hyökkäyssodan aktiivisen vaiheen, voidaan lähes varmuudella todeta morfiinin kulutuksen olleen huomattavan runsasta, koska aine toimi monesti ensimmäisenä hoitokeinona rintamalla. Runsas kulutus oli hyvin ymmärrettävää taistelutilanteiden nopean muuttumisen johdosta, jolloin lääkeaineen säännöstelyä ei kyetty tekemään.

⁵⁰ Ylikangas 2009, 153–154.

⁵¹ Päämajan lääkintöosasto I lääkintöosasto II:lle 21.8.1941. Päämaja. Sotatalousesikunnan lääkintöosasto (Lääk. II), T-20952/F1, KA.

Myös sodassa kuolleiden sekä haavoittuneiden kokonaismäärät antavat suuntaviivoja morfiinin suuresta kulutuksesta. Koko jatkosodan aikana suomalaisia sotilaita kaatui hieman yli 60 000 ja haavoittui noin 145 000⁵². Näistä luvuista päätellen morfiinin yksittäiset käyttökerrat voivat olla jopa sadoissatuhansissa kerroissa, kun niitä verrataan suoraan haavoittuneiden sotilaiden määrään.

2.5. Heroiini

Toinen hyvin yleinen opiaattipohjainen huumausaine, jota käytettiin jatkosodan aikaisessa sotilaslääketieteessä oli heroini. Toisen opiaattipohjaisen aineen morfiinin tapaan, heroini oli jatkosodan yleisimpiä huumausaineita, mutta poiketen morfiinista, sen saatavuus oli läpi sodan helpompaa. Aineen runsaasta saatavuudesta kertoo pelkästään se, että talvisodan päätyttyä puolustusvoimien lääkintähuollon haltuun jäi 117 000 ylimääräistä heroinitablettia⁵³. Sotilaslääketieteessä heroinia käytettiin tablettimuodossa ja sen käyttö nousi keskeiseksi lievemmissä haavoittumis- ja sairastapauksissa, kuten yleisissä kiputiloissa, tulehduksissa tai flunssassa. Viisi milligrammaa heroinia sisältäneet heroinitabletit saivat maineen jonkinlaisena vaarattomana yleislääkkeenä, jolla oli mahdollista hoitaa lähes mitä tahansa pienempää vaivaa rintamalla.⁵⁴

Syy miksi heroinitabletit ja niiden käyttö yleistyivät huomattavan paljon jatkosodan aikana, oli heroinin halvassa hinnassa, joka teki siitä useissa tilanteissa korvaavan lääkkeen kalliimpien ja harvinaisempien lääkkeiden sijaan. Kalliimpien lääkkeiden, kuten kodeiinin ja morfiinin säännöstely oli johtanut siihen, että tilanteiden niin salliessa haavoittunut ja sairastuneita henkilöitä hoidettiin resurssien säästämiseen vedoten heroininilla. Runsas heroinitablettien saatavuus rintamalla johti myös aineen väärinkäyttötapauksiin, jolloin tabletteja murskattiin jauheeksi ja nuuskattiin sieraimiin. Todistetut ja muistiin kirjatut heroinin väärinkäytöt olivat kuitenkin vähäisiä, kun huomioi aineen runsauden ja helpon saatavuuden rintamalla.⁵⁵

⁵² Hentilä 2009, 201.

⁵³ Ylikangas 2009, 148.

⁵⁴ Kamienski 2017, 179.

⁵⁵ Oksanen 2008, 196.

Opiatipohjaisuudestaan johtuen heroiini valmistettiin morfiinin tapaan oopiumunikosta. Oopiumunikosta valmistettu morfiini käsiteltiin uudelleen, jolloin sen puolisynteettisestä jatkoksesta saatiin heroiinia. Morfiinin jatkaminen heroiiniksi oli tapahtunut ensimmäisen kerran jo 1870-luvun aikana.⁵⁶ Kun tarkastellaan morfiinin ja heroiinin samankaltaista valmistustapaa, on hyvin mahdollista, että Orionille 4. elokuuta vuonna 1941 myönnetty tilauslupa raakaopiumin hankkimiseksi, lisäsi morfiinin ohella heroiinikin saatavuutta Suomessa⁵⁷. Sisäasiainministeriön päätöksessä hyväksyä Orionin toivoma 1000 kilon raakaopiumtilaus, ei keskustella mistään muusta kuin morfiinin valmistuksesta, mutta voidaan pitää lähes varmana, että osasta Suomessa valmistetusta morfiinista jatkettiin välittömästi myös heroiinia. Tähän viittaa myös se, että heroiinitabletteja oli hyvin runsaasti sotilaiden ulottuvilla, joten talvisodasta jääneet 117 000 heroiinitablettia, eivät voineet kattaa koko jatkosodan tarvetta rintamalla.

Koska heroiinin vaikutus kivunlievittäjänä ei ollut yhtä voimakas kuin morfiinilla, eikä se lisännyt ylimääräistä energiaa sitä nauttineelle henkilölle pervertiini tapaan, ainetta ei kategorisoitu vahvojen lääkeaineiden joukkoon. Tämän lievemman lääkeaineen statuksen johdosta heroiinista vastuussa saivat olla kaikki lääkintähenkilökuntaan kuuluneet sotilaat, aina lääkintäupseereista lääkintämiehiin saakka. Hallussapitovastuun jakautuessa koko lääkintähenkilökunnan kesken, lisäsi se huomattavan paljon heroiinitablettien esiintymistä rintamaolosuhteissa. Etenkin asemasodan aikana rivisotilaiden oli huomattavan helppoa saada heroiinitabletteja haltuunsa, koska kaikille vartiomiehille jaettiin viiden heroiinitabletin suuruinen pakkaus, heidän mennessään suorittamaan vartiointivuorojaan. Tätä runsasta heroiinitablettien jakamista kaikille vartiomiehille perusteltiin sillä, että heroiinitablettien ansiosta äänekäs yskä oli mahdollista ehkäistä, jolloin ylimääräiset yskimisenäänät eivät paljastaneet vartiointimiesten sijainteja. Aineen runsaasta saatavuudesta antaa viitteitä myös jatkosodan aikana palveluksessa olleen henkilön maininnat siitä, kuinka heroiinitabletteja oli useasti lähes liian helppoa saada, koska asemasodan aikana korsuissa lojui ylimääräisiä heroiinitabletteja kaikkien vapaasti otettavissa.⁵⁸ Korsuissa ylimääräisinä

⁵⁶ Onnela 2001, 28.

⁵⁷ Sisäasiainministeriö Päämajan sotataloussesikunnan lääkintäosasto II:lle 4.8.1941. Päämaja. Sotataloussesikunnan lääkintäosasto (Lääk. II), T-20952/F1, KA.

⁵⁸ Ylikangas 2009, 149.

lojuneet heroini-tabletit olivat luultavasti suurimmassa osassa tilanteita vartiomiesten ylijäämätabletteja, koska vartiovuorojen kestäessä kahdesta kolmeen tuntia, he eivät välttämättä ole kuluttaneet kaikkia saamiaan viittä heroini-tablettia yhdellä vartiovuorolla. Ylimääräiseksi jääneet heroini-tabletit ovat lisänneet aineen saatavuutta tavallisten sotilaiden kesken, joka on mahdollisesti lisännyt heroinin valvomaton käyttöä rintamalla entisestään.

3. Lääke- ja huumausaineiden käytön oikeutus

3.1.Suomen sodanjohdon käsitykset pervitiinista

Suomen sodanjohdon piirissä ei selvästikään koettu ongelmakohtia sodan aikaisessa lääkintähuollossa, etenkin käytettyjen lääke- ja huumausaineiden runsaassa kulutuksessa, paitsi silloin, kun asiaa tarkasteltiin taloudellisten näkökulmien kautta. Lähes tulkoon ainoa tapa, jolla lääke- ja huumausaineiden kulutusta pyrittiin vähentämään oli säännöstely, jotta sotilaslääkietieteessä keskeisesti esillä olleet aineet eivät loppuisi kriittisellä hetkellä kesken. Armeijan lääkintähuollolla ei yksinkertaisesti ollut tarpeeksi taloudellisia resursseja tukeaan.⁵⁹ Sodanjohdon käyttämä säännöstely oli ajateltu pelkästään taloudellisten näkökulmien kautta, jonka avulla pyrittiin turvaamaan lääke- ja huumausaineiden riittävyys, eikä rajoitusten pohjalla tuntunut vaikuttavan huolenaihe, aineiden aiheuttamista negatiivisista terveysvaikutuksista, niitä käyttäneille henkilöille.

Kaikista esillä olevista lääke- ja huumausaineista aiheutui negatiivisia haittavaikutuksia, varsinkin pervitiinista. Yksittäiset ja oikein annosteltuna pervitiinin käyttökerrat eivät lähtökohtaisesti altistaneet sotilaita vakavammille terveydellisille haittavaikutuksille, vaan haittavaikutukset ilmenivät tilanteissa, joissa pervitiinin käyttö oli jatkunut jo pidempään tai aineen annosmäärät olivat liian suuria. Suurien ja ohjeista poikkeavien annosmäärien nauttiminen oli ehdottomasti kiellettyä, mutta sen valvominen oli jokseenkin heikkoa läpi jatkosodan.⁶⁰ Sodanjohdon ajattelutapaa eri lääke- ja huumausaineiden jakelusta voidaan oikeuttaa vallitsevan sotatilan perusteella, mutta tästä huolimatta esille nousee vaikutelma sodanjohdon tietämättömyydestä. Vaikutti siltä, että sodanjohdon piirissä ei tiedetty tarkalleen kaikkien lääke- ja huumausaineiden kokonaisvaltaisia vaikutuksia ihmisille, vaan esillä olivat pelkästään eri aineiden positiiviset vaikutukset, kuten pervitiinista saatu huomattavan suuri lisäenergia. Kokonaisvaltaisiin vaikutuksiin ei välttämättä haluttu kiinnittää tarpeeksi huomiota, koska aineista saadut positiiviset vaikutukset olivat erittäin hyödyllisiä sotatilassa olleelle valtiolle.

⁵⁹ Huume Suomen historia. <https://areena.yle.fi/1-2491671> (Viitattu 19.5.2022).

⁶⁰ Huume Suomen historia. <https://areena.yle.fi/1-2491671> (Viitattu 19.5.2022).

Koska pervitiinia oli alettu valmistamaan vasta vuoden 1934 aikana, oli se huomattavan tuntematon aine kaikille suomalaisille, kun se saapui vuoden 1941 aikana Suomeen. Amfetamiini ja sen pohjalta jalostetut lääkeaineet olivat yleisestikin varsin tuntemattomia kaikkialla maailmassa, koska amfetamiinia käytettiin ensimmäistä kertaa lääketieteessä vasta Espanjan sisällissodan aikana vuonna 1936. Espanjassa ensimmäiset amfetamiinin käyttökerrat tapahtuivat juuri sotilaiden keskuudessa.⁶¹

Saksassa pervitiinin kehittelyprosessin ansiosta aineen sekä ylipäättään amfetamiinin vaikutuksia tunnettiin kattavammin kuin muissa maissa. Saksalaisten tuntiessa pervitiinin vaikutukset, olivat he valmiita jakamaan havaitsemiaan positiivisia käyttökokemuksia Suomen sodanjohdolle, jolla varmistettiin se, että Suomi vastaanottaisi pervitiinia muiden sotamateriaalien joukossa. Saksassa oli kyllä havaittu pervitiinin negatiiviset vaikutuksen jo ennen toisen maailmansodan syttymistä, mutta näitä tietoja ei selvästikään ilmoitettu suomalaisille. Saksan terveysministeriö oli julkaissut pervitiinia koskevan raportin jo vuoden 1939 joulukuussa, jossa ilmoitettiin selkeästi aineen haittavaikutuksista. Raportin pääsanoman mukaan henkilö, joka nauttii pervitiinia aktiivisesti, tuli pidemmällä aikavälillä menettämään fyysiset sekä psyykkiset voimavaransa, jonka lopputuloksena olisi ainetta käyttävän henkilön totaalinen romahtaminen.⁶² Suomen sodanjohdon piirissä pervitiinia ei nähty yhtä vaarallisena aineena kuin Saksassa, joka viestittää siitä, että Suomessa sotilaslääketieteestä vastuussa olleilla henkilöillä, ei ollut tietoa Saksan terveysministeriön laatimasta raportista.

Saksan ja Suomen hieman erilaiset menettelyt pervitiinia kohtaan nousivat esille myös annosmäärien muodossa. Saksalaisten ohjeistusten mukaisesti pervitiini nautittiin yksi tabletti kerrallaan ja vuorokauden suositeltu kokonaisuus oli yhteensä neljä tablettia. Neljän pervitiinitabletin katsottiin riittävän siihen, että ihminen kykenisi valvomaan yli vuorokauden ilman lepoa.⁶³ Suomen sodanjohdolle on oletettavasti ilmoitettu pervitiinin saapuessa, Saksassa valloilla ollut käsitys sopivasta annosmäärästä, mutta tästä huolimatta Suomen sodanjohto päätyi laatimaan oman ohjeistuksensa aineen käyttöä varten.

⁶¹ Oksanen 2008, 185.

⁶² Ohler 2015, 80.

⁶³ Ohler 2015, 84.

Suomalaisten itse laatima virallinen ohjeistus poikkesi hieman saksalaisten vastaavasta ja suositteli pitäytymistä erilaisissa pervitiiniannostuksissa. Päämajan lääkintäosasto I antoi 15. elokuuta 1941 ohjeistuksen, jossa linjattiin pervitiinin käytöstä seuraavaa:

Pervitiini poistaa väsymyksen ja alakuloisuuden. Käyttöohje: 1–2 tablettia 1–2 tuntia ennen toivottua vaikutusta, joka tavallisesti kestää noin muutaman tunnin. Voidaan ottaa tarvittaessa 2:kin kertaa päivässä ja käyttää yhteenmenoon viikonkin ajan. Kontraindikaatio: Korkea verenpaine. Pervitiini estää unen saantia, joten sen käyttöä ennen nukkumaan menoa on vältettävä.⁶⁴

Ohjeistus oli huomattavan lakea, koska vuorokausikohtaista annosmäärää oli mahdollista kohottaa tarpeen vaatiessa. Jos vuorokausikohtainen annosmäärä nostettiin, niin suositeltavaa oli, että pervitiinitablettien nauttimisen välillä tulisi olla useita tunteja ja tämän kaltaisesta päätöksestä oli aina vastuussa lääkintäupseeri. Ohjeistus antoi kuitenkin viitteitä siitä, että tilanteen aina niin salliessa, annostuksen tulisi pysytellä yhdessä tai kahdessa tabletissa vuorokautta kohden. Suomalaisten haluun tehdä oma maakohtainen pervitiinin käyttöohje on oletettavasti johtunut siitä, että Suomessa ei lopulta tiedostettu aineen vaikutuksia yhtä tarkasti kuin Saksassa. Päämajan lääkintäosasto I:n laatimassa ensimmäisessä ohjeistuksessa nousee esille useaan kertaan aineesta saatavat positiiviset vaikutukset, mutta haittapuolista mainitaan pelkästään mahdollisesti kohonnut verenpaine.⁶⁵ Muut esille nousseet haittavaikutukset pervitiinin käytön yhteydessä ovat ilmenneet vasta yksittäisten sotilaiden omissa henkilökohtaisissa kertomuksissa jatkosodan päätyttyä.

Pervitiinin käytön ohjeistus nousee esille myös Päämajan tiedusteluosaston sekä Päämajan lääkintäosaston välisessä kirjeenvaihdossa. Päämajan tiedusteluosasto lähetti 28. lokakuuta kaukopartioille suunnitellun lääkepakkausedotuksen Päämajan

⁶⁴ Päämajan lääkintäosaston lääkintäeverstiluutnantti Paavo Koskinen Päämajan lääkintäosastoille I:lle ja II:lle. 15.8.1941. Päämaja. Lääkintäosasto I:n henkilöasiaintoimisto (Lääk. I), Päämaja. Lääkintäosasto I:n lääkintätarviketoimisto, T-20948/F4, KA.

⁶⁵ Päämajan lääkintäosaston lääkintäeverstiluutnantti Paavo Koskinen Päämajan lääkintäosastoille I:lle ja II:lle. 15.8.1941. Päämaja. Lääkintäosasto I:n henkilöasiaintoimisto (Lääk. I), Päämaja. Lääkintäosasto I:n lääkintätarviketoimisto, T-20948/F4, KA.

lääkintäosastolle tarkistettavaksi. Suunniteltu lääkitäpakkausehdotus sisälsi kaikkien kaukopartioissa tarvittavien lääke- ja huumausaineiden pakkauskoot sekä suositeltavat annosmäärät. Pervitiinia koskevat annosmäärät ja käyttöohjeistus poikkesivat Lääkintäosasto I:n elokuussa laatimasta ohjeistuksesta huomattavasti:

Merkinnällä P-varustetussa pahviputken päässä 10 kpl. Pervitiinitabletteja. Käytetään voimakkaan väsymyksen poistamiseksi ja kiihokkeena suurten ponnistusten edellä. Tabletteja käytetään harkiten, koska ne voivat aiheuttaa eräänlaisen ”krapulan”, ei kuitenkaan kernaasti enempää kuin 6 kpl vuorokaudessa.⁶⁶

Vaikka laadituissa ohjeistuksissa oli yhteensä vain kaksi mainintaa mahdollisista haittavaikutuksista, niin tästä huolimatta ohjeistuksia tyhistettiin entisestään. Lääkintäeverstilutnantti Paavo Koskisen vastaanotettua Päämajan tiedusteluosaston lääkitäpakkausehdotuksen, hän päätti poistaa ehdotetun ilmoituksen pervitiinin aiheuttamista jälkioireista, jotka vastasivat runsasta alkoholin kulutusta. Käsky poistaa jälkioireisiin liittyvä maininta annettiin 3. marraskuuta laaditussa vastauksessa Päämajan tiedusteluosastolle.⁶⁷ Lääkintäeverstilutnantti Koskinen pelkäsi tämän tapaisen maininnan vaikuttavan suomalaisten sotilaiden asenteisiin rohkaisevasti, jolloin sotilaat saattaisivat käyttää pervitiinia turhaan, saadakseen selville olivatko jälkioireet todellisuudessa samankaltaisia kuin alkoholin kulutuksen aiheuttamat oireet. Samalla päädyttiin pitäytymään ensimmäisen ohjeistuksen pienemmissä pervitiinin annosmäärissä vuorokautta kohden.⁶⁸

Ilmoitus mahdollisista jälkioireista oli huomattavan epämääräinen maininta haittavaikutuksista, mutta sekin haluttiin selkeästi poistaa ennen kuin tiedot jälkioireiden aitoudesta ja pervitiinin aiheuttamista muista vaikutuksista leviäisivät sotilaiden laajaan tietoisuuteen. Vaikuttaisi siltä, että Päämajan lääkitäosasto I:n ensimmäinen ohjeistus elokuulta jäi viralliseksi ohjeistukseksi jatkosodan aikana, koska sotilaiden muistelmien pohjalta ei nouse missään vaiheessa esille esimerkiksi Päämajan tiedusteluosaston

⁶⁶ Päämajan Tiedusteluosaston päällikkö everstilutnantti Y. Pöyhönen Päämajan lääkitäosasto III:lle. 28.10.1941. Päämaja. Lääkintätarviketoimisto (Lääk. 3), kirjeenvaihto, T-20948/5, KA.

⁶⁷ Päämajan lääkitäosaston lääkitäeverstilutnantti Paavo Koskinen Päämajan tiedusteluosastolle. 3.11.1941. Päämaja. Lääkintätarviketoimisto (Lääk. 3), kirjeenvaihto, T-20948/5, KA.

⁶⁸ Ylikangas 2009, 163.

ehdottamaa kuuden pervitiinitabletin vuorokausiannosta, vaan annosmääristä puhuttaessa esille nousee ohjeistus yhdestä kahteen tablettiin.

Pervitiinin jakeluun on saattanut vaikuttaa myös aineen synnyinmaan Saksan asema yhtenä johtavimmista maista lääketieteen alalla. Saksan asema lääketieteen alan johtavana valtiona⁶⁹ on suurella todennäköisyydellä avittanut pervitiinin vastaanottamista, koska siitä oli saatu Saksan armeijan keskuudessa hyviä kokemuksia heti vuonna 1939 Puolaan tehdyn hyökkäyksen jälkeen. Lääketieteen kehityksen kannalta ajateltuna, Saksa oli joka tapauksessa Suomea ja suomalaista lääketiedettä huomattavasti kehittyneempää, joten on ollut mahdollista, että Suomessa ei koettu tarpeelliseksi kyseenalaistaa huomattavasti kehittyneempää lääketiedettä, vaan siihen on haluttu luottaa sokeasti.

Tämän lisäksi henkilöt, jotka olivat virallisesti puolustusvoimien lääkintäasioiden johdossa olivat suurella todennäköisyydellä saaneet oppiaan sekä työskennelleet lääketieteen alalla juuri Saksassa, samalla tavalla kuin esimerkiksi Richard Faltin ja suurin osa muista aikalaisista lääketieteen osaajista. Saksassa opiskelleet ja työskennelleet henkilöt olivat henkilökohtaisesti kokeneet alan harjoittamisen lääketieteen johtavassa valtiossa, joka oli mahdollisesti luonut ainakin jonkin asteisen siteen Saksaan ja siellä harjoitettua tiedettä kohtaan. Tämän kaltaisten henkilöiden tieteellinen saksasuuntautuneisuus ja luottaminen Saksan lääketieteeseen on suurella todennäköisyydellä edesauttanut Saksan puoleen kääntymistä, kun puolustusvoimien piirissä esille nousivat lääke- ja huumausaineiden hankinnat. Se, että henkilöt olivat itse nähneet ja kokeneet Saksan kehityksen lääketieteen alalla vaikutti varmasti siihen, että Suomi pyrki kehittymään samaan suuntaan ja oli valmis ottamaan saksalaisia tuotteita vastaan, ilman sen suurempaa kyseenalaistusta lääke- ja huumausaineiden kaikista vaikutuksista ihmisille. Lääketieteen alalla oli luonnollista luottaa ja kääntyä menestyneen Saksan puoleen, koska sotilaallisetkin yhteydet olivat voimistuneet maiden välillä jo ennen jatkosodan alkua⁷⁰.

⁶⁹ Ignatius 2000, 544.

⁷⁰ Hentilä 2009, 197.

Sodanjohdon piirissä vallinnut osittainen tiedostamattomuus pervitiinia kohtaan on saattanut olla kyky varjella pelättyä totuutta ainetta kohtaan. Oikeutus pervitiinin käyttämisestä ja jakelusta rintamalla on ollut huomattavasti helpompaa tilanteessa, jossa aineen kaikkia negatiivisia vaikutuksia ei ole tiedostettu, eikä jaettu laajasti eteenpäin. Aineen aiheuttamat positiiviset vaikutukset jaksamisen lisääjänä tuotiin selkeästi ilmi sekä saksalaisten kokemukset siitä, kuinka pervitiinin turvin saatu lisäenergia oli helpottanut sodankäyntiä ja mahdollistanut huomattavissa määrin menestystä rintamalla. Positiivisten vaikutusten esille nostaminen ja samalla harjoitettu negatiivisista oireista vaikeneminen ovat saattaneet vaikuttaa jopa siihen, että pervitiinin yleiskuva säilyi varsin positiivisena suomalaisten keskuudessa aina 1950-luvulle saakka⁷¹.

Suomessa pervitiinin avulla on mahdollisesti pyritty samaan, mahdollisimman suuren menestyksen saamiseen, aivan kuten Saksassakin, kun aineen jakeluvastuu oli siirretty pelkästään lääkintäupseerien oman harkinnan pariin. Sodanjohdon piirissä tiedostettiin varsin selkeästi se, että rintamalla operoineet lääkintäupseerit joutuivat turvautumaan hyvin nopeisiin ratkaisuihin lääkinnän suhteen ja olivat valmiita kohentamaan sotilaiden hyvinvointia mahdollisimman nopeasti sekä yksinkertaisin keinoin. Näin ollen oli mahdollista, että sodanjohdon piirissä ajateltiin puhtaasti valtion etua, eikä sodassa menestymistä auttavaa saksalaista lääkeainetta haluttu julistaa millään tasolla ihmisille vaaralliseksi, jottei sen käyttöä olisi lopetettu. Päättävöitteinä olivat vanhojen alueiden takaisin valtaaminen sekä sodassa mahdollisimman hyvin menestyminen, jonka eteen oltiin valmiita uhraamaan tuhansia ihmishenkiä. Suhteellisen tuntemattoman aineen satunnaista käyttöä ei koettu suureksi uhraukseksi näiden asioiden rinnalla.

3.2. Ongelmana pervitiinin kategorisointi

Selkeitä viitteitä Suomen sodanjohdon piirissä esiintyneestä epä tietoisuudesta pervitiinia kohtaan ilmenee Päämajan Lääkintäosasto I:n laatiman raportin pohjalta, jossa esitetään yksityiskohtaisesti sotilaiden ravinnontarvetta rintamaolosuhteissa. Raportti sisältää eri tehtävissä olleille sotilaille suunnatut ravinto-oppaat, joista ilmenee sodanjohdon käsitykset vaadittavien kalorien ja vitamiinien minimimääristä. Pervitiini nousee esille

⁷¹ Onnela 2001, 31–32.

kaukopartioille suunnatussa ravinto-oppaassa, kun tarkasteltavana ravintoaineena ovat vitamiinit:

Lopuksi mainittakoon, että partiomatkoilla voi tulla kysymykseen ”Pervitiini” nimisen virkistysaineen käyttö. Se on erinomainen aine väsymystä ja haluttomuutta vastaan ja se on Saksassa verrattain suuressa määrin käytössä. Sen käyttö on kuitenkin jätettävä lääkärin hallintaan.⁷²

Vitamiinien löytäminen tapahtui lääketieteen alalla vasta maailmansotien välisellä aikakaudella, joten 1940-luvun Suomessa vitamiineistakaan ei tiedetty läheskään kaikkea,⁷³ joka on mahdollisesti vaikuttanut pervitiinin ja vitamiinien käsittelyyn samassa kategoriassa. Vitamiineista kuitenkin tiedettiin enemmän kuin pervitiinista ja vitamiinien merkitys ihmisen terveydelle tiedostettiin yleisesti,⁷⁴ joten suhteellisen tuntematonta pervitiinia oli luultavasti helpompi käsitellä muiden ainesosien yhteydessä, jotka edistivät terveyttä.

Kaukopartioille suunnatussa ravinto-oppaassa pervitiinin ja vitamiinien sijoittaminen samaan kategoriaan ei ollut ainutkertaista. Saman tapaisesti pervitiini nousee vitamiineista puhuttaessa esille vuoden 1941 Sotilaslääketieteellisessä aikakauslehdessä. Lääkäri ja kemian professori Paavo Simolan artikkelissa ”*Vitamiinit ja sotilasmuona*” keskustellaan C-vitamiinin tarpeellisuudesta sotilaille ja painotetaan sen nauttimista ruokailun yhteydessä, jotta onnistuttaisiin ennaltaehkäisemään puutostiloja sotilaiden keskuudessa. Tämän todettuaan Simola huomauttaa, että C-vitamiini tabletteja nautittaessa henkilöt eivät tule huomaamaan välitöntä vaikutusta, samalla tavalla kuin pervitiinin nauttimisen yhteydessä. Molemmat pervitiini sekä C-vitamiini ovat kuitenkin tärkeässä roolissa sotilaiden jaksamista ajatellen.⁷⁵ Simolan tuodessa esille C-vitamiinin suositeltavia annosmääriä, mainitsematta jää kuitenkin sodanjohdon laatima ohjeistus pervitiinin nauttimisesta.

⁷² Päämaja. Lääkintäosasto I, pöytäkirjaliite, 15.8.1941. Puolustusvoimien pääesikunta. Lääkintäosasto, Päämaja. Lääkintäosasto I. Pöytäkirjat liitteenä (1940–1943), T-20947/F9, KA.

⁷³ Ignatius 2000, 545.

⁷⁴ Simola 1941, 155.

⁷⁵ Simola 1941, 155.

Pervitiinin käsittely vitamiinien kanssa samassa kategoriassa on ristiriitaista, koska tämä amfetamiinipohjainen lääkeaine oli jo aikaisemmin luokiteltu vahvojen lääkeaineiden kategoriaan, mutta silti se oli samalla sijoitettuna myös vitamiinien joukkoon, käyttäen pervitiinista ilmausta virikeaine. Aineen luokittelu vahvojen lääkeaineiden kategoriaan tuli selvästi esille Päämajan Lääkintöosasto I:n laatiman jakeluohjeistuksen kautta, jossa pervitiini oli sen vahvuuteen vedoten määrätty vain lääkintäupseereina toimivien henkilöiden jaettavaksi seuraavanlaisesti:⁷⁶

Armeijakuntien ja vastaavien lääkärit tiedoittavat ylläolevasta alaisilleen lääkäreille ja ilmoittavat myös komentajille sekä parhaaksi katsomallaan tavalla jakavat tabletteja komentajien käyttöön suuria ruumiillisia ja sielullisia ponnisteluita vaativien tehtävien suorittamisen helpottamiseksi.⁷⁷

Jakeluohjeessa viitattu informaatio ylläolevasta osiosta piti sisällään pervitiinin käyttöohjeen sekä maininnan mahdollisesti kohonneesta verenpaineesta. Näin ollen voidaan tulkita sodanjohdon viestittäneen siitä, että vain lääkintäupseerit hallinnoivat ja jakoivat pervitiinia oman harkintakykynsä mukaan eteenpäin. Pervitiinin sijoittaminen ravinto-oppaassa vitamiinien kategoriaan on voinut olla sodanjohdon tarkoituksella tekemä päätös. Pervitiinin tuntemattomuutta on mahdollisesti pyritty keventämään, yhdistämällä se vitamiineihin. Lääkintähenkilökunnan ja etenkin tavallisten rivisotilaiden keskuudessa tuntematon aine, joka luokiteltiin sodanjohdon virallisen kannan mukaan vitamiinien kanssa samaan kategoriaan, on oletettavasti luonut tunteen, että kyseessä ei voi olla kovinkaan vaarallinen aine ihmiselle. Etenkin, koska aine piristi merkittävästi oloa ja nousi esille vitamiinien keskuudessa, se saattoi luoda luottavaisemman tunteen pervitiinia kohtaan.

⁷⁶ Päämajan lääkintöosaston lääkintäeverstiluutnantti Paavo Koskinen Päämajan lääkintöosastoille I:lle ja II:lle. 15.8.1941. Päämaja. Lääkintöosasto I:n henkilöasiaintoimisto (Lääk. I), Päämaja. Lääkintöosasto I:n lääkintätarviketoimisto, T-20948/F4, KA.

⁷⁷ Päämajan lääkintöosaston lääkintäeverstiluutnantti Paavo Koskinen Päämajan lääkintöosastoille I:lle ja II:lle. 15.8.1941. Päämaja. Lääkintöosasto I:n henkilöasiaintoimisto (Lääk. I), Päämaja. Lääkintöosasto I:n lääkintätarviketoimisto, T-20948/F4, KA.

Näin ainetta kohtaan ei ollut negatiivista kaikua, ainakaan heti jatkosodan alussa ja sitä saatettiin nauttia kevyemmin perustein rintamalla. Tämä taas palveli sodanjohdon asettamia tavoitteita ja menestymistä sodassa, joten on ollut mahdollista, että aineen mahdollisia haittapuolia yksittäisille sotilaille ei pidetty samassa arvossa suurempien asioiden saavuttamisen kanssa. Vanhojen alueiden liittäminen takaisin Suomeen ja sotatoimissa menestyminen nousivat korkeammalle sodanjohdon preferensseissä. Yksilöt olivat uhrattavissa sodanjohdon tavoitteisiin nähden. Jos taas pervitiinia pidettiin aidosti vitamiinien kaltaisena ainesosana sen saavuttua Suomeen, kyseessä olisi valtaisa erehdys suomalaisen sotilaslääketieteen alalla, joka on oletettavasti haluttu peittää pervitiinin todellisen luonteen selvittyä.

Vaikka Lääkintöosasto I:n laatiman raportin sekä Simolan artikkelin mukaan pervitiini nousee esille puhuttaessa vitamiineista, tämä ei silti ollut ainoa ryhmittymä, jossa pervitiini nousi esille. Esimerkiksi kaukopartioiden varustusta käsittelevässä listauksessa, jossa on eriteltyä jokaiselle kaukopartiomiehelle tarkoitettu lääkintäpakkaus, pervitiini on kategorisoitu yhdessä heroini- ja joditablettien kanssa lääkeaineiden joukkoon, eikä kaukopartiomiehille tarkoitettua muonaa ja vitamiinien joukkoon.⁷⁸ Virallisella tasolla tehtyjä pervitiinin kategoriointeja tarkasteltaessa huomaa, että pervitiinia voitiin sijoittaa eri kategorioihin tilanteista riippuen, eikä valloilla ollut yhtä selkeää näkemystä siitä, missä yhteydessä pervitiinia tulisi käsitellä. Kuitenkaan pervitiinia ei sodanjohdon virallisissa asiakirjoissa käsitelty puhtaana huumausaineena sen johdosta, koska asiasta ei ollut tarpeeksi informaatiota, toisin kuin Saksassa, jossa kategorisointi huumausaineiden joukkoon oli tapahtunut jo vuonna 1940⁷⁹. Nämä pervitiinin erilaiset kategorisoinnit ja erityisesti puutos huumausaineisiin liitännästä ovat suurella todennäköisyydellä auttaneet pervitiinin positiivisen maineen ylläpitämistä läpi sodan.

3.3. Opiattien käyttö sodanjohdon silmin

Opiattipohjaisten lääke- ja huumausaineiden käyttö oli Suomen sodanjohdolle huomattavasti helpompaa oikeuttaa, koska aineet olivat kuuluneet keskeisesti

⁷⁸ Mäkitie 2021, 175.

⁷⁹ Ohler 2015, 85.

lääketieteeseen ja sen harjoittamiseen kauan ennen jatkosodan syttymistä. Pitkistä perinteistä ja aineiden tarpeellisuudesta johtuen morfiinin ja heroiinin käyttö ei noussut missään vaiheessa sotaa ongelmakohdaksi, samalla tavalla kuin pervitiini.⁸⁰ Jatkosodan ollessa jo sodanjohdon näköpiirissä, alettiin toukokuussa 1940 Lääkintähuollon uudelleenjärjestyskomiteassa laatimaan uusia säädöksiä heroiinin käyttöä ajatellen. Komiteassa suoritettujen mietintöjen jälkeen uudeksi heroiinitablettien pakkauskooksi päätettiin viisi tablettia per pakkaus. Komiteassa uskottiin, että jos pakkauskoko olisi suurempi, se tulisi vain entisestään lisäämään heroiinitablettien menekkiä rintamalla, joka haluttiin välttää taloudellisia resursseja ajatellen. Uusien pakkausten yhteydessä oli laadittu myös ohjesääntö aineen käyttöä varten, josta tuli ilmi, että heroiinitabletteja sai nauttia vuorokauden aikana enintään kolme tablettia ja tabletit tuli aina nauttia yksittäisinä, eikä samanaikaisesti. Ilmoitetut haittavaikutukset, joita heroiinitableteista nostettiin esille, olivat lähes tulkoon yhtä suppeita kuin pervitiininikin ilmoitetut haittavaikutukset. Lääkintähuollon uudelleenjärjestelykomitean ohjesäännössä tuotiin esille vain heroiinitablettien mahdollisesti aiheuttama sekava olotila, jos heroiinia käytti runsaasti.⁸¹ Uudessa ohjeistuksessa ei tullut millään tavalla esille sitä, että heroiinista ja sen pidempiaikaisesta käytöstä voisi ilmetä voimakasta riippuvuutta ainetta kohtaan.

Ennen jatkosodan alkua laaditun heroiinin uuden ohjesäännön puutteellisuus haittavaikutuksien osalta, voidaan oletettavasti selittää suomalaisessa lääketieteessä 1940-luvulla valloilla olleilla käsityksillä. Vaikka heroiini oli luokiteltu muualla Euroopassa huumausaineiden joukkoon ja 1920-luvulta saakka oli ollut tiedossa aineen ominaisuus voimakkaan riippuvuuden aiheuttajana, tästä huolimatta suomalaisen lääketieteen piirissä kumpaakaan asiaa ei tunnustettu.⁸² Heroiinin negatiivisten ominaisuuksien kieltäminen Suomessa on mahdollisesti johtunut siitä, että heroiinitablettien rooli sotatilanteessa oli erittäin monikäyttöinen, koska sen avulla kyettiin hoitamaan hyvin laajasti erilaisia haavoittumis- ja sairaustapauksia. Lääkintäasioista vastuussa olleet henkilöt eivät välttämättä halunneet informoida rintamalla toimineita lääkintäjoukkoja, eivätkä muita sotilaita heroiinin kaikista haittapuolista, koska aineen käyttöä olisi kaikkien haittapuolien esille tulon jälkeen

⁸⁰ Ylikangas 2009, 52.

⁸¹ Lääkintähuollon uudelleenjärjestyskomitea Helsingissä 18.5.1940. Puolustusvoimien pääesikunta. Lääkintäosasto, Päämaja. Lääkintäosasto I. Pöytäkirjat liitteenä (1940–1943), T-20947/F9, KA.

⁸² Ylikangas 2009, 126.

saatettu vähentää. Heroiinin soveltuvuus lähes kaikkiin vaivoihin ja halpa hinta tekivät aineesta korvaamattoman sodanjohdon katsontakannasta ajateltuna.

Suomen sodanjohdon ei ollut vaikeuksia oikeuttaa heroini-tablettien jakelua tai käyttöä jatkosodan aikana, heidän vedotessaan puolustusvoimien lääkintähuollon heikkoon budjettiin. Heikko taloudellinen tilanne, heroinin tarpeellisuus sekä vallitseva sotatila ovat suurella todennäköisyydellä edesauttaneet heroinin aiheutuvan riippuvuustekijän salaamista. Heroinin käytön kohdalla sen oikeutus tehtiin suhteellisen samoista syistä kuin pervitiinin käytön oikeutus. Lääke- ja huumausaineiden mahdollisesti aiheuttamat haittavaikutukset yksittäisille sotilaille eivät nousseet edelleenkään yhtä korkealle sodanjohdon preferensseissä kuin koko valtion etu sekä taloudellisten resurssien säästäminen. Lääkintäjoukkojen tehtävänä oli kuitenkin ihmisten pelastaminen ja mahdollisimman laadukkaiden hoitotoimenpiteiden tarjoaminen. Oli itsestään selvää, että suomalaisten sotilaiden kuoleman ehkäiseminen erilaisten hoitokeinojen avulla meni jokaisessa tilanteessa lääkkeiden aiheuttamien haittavaikutusten edelle.

Suomen sodanjohdon oikeutus morfiinin käyttöön sotilaslääketieteessä jatkosodan aikana oli erittäin ongelmaton, jos sitä vertaa suoraan heroinin tai varsinkaan pervitiinin käyttöön. Morfiinin tehokas vaikutus ja asema kivunlievittäjänä oli 1940-luvun lääketieteessä korvaamaton ja aineen käytön juuret olivat peräisin jo 1800-luvulta. Morfiinin haittavaikutus riippuvuutta aiheuttavana lääkeaineena oli tullut ilmi heti 1880-luvun aikana ja asia tiedostettiin Suomessakin aina sodanjohdosta rivisotilaisiin. Ympäri maailmaa oli levinnyt 1900-luvulta alkaen tietoja tuhansista morfiiniriippuvaisista henkilöistä, eivätkä suomalaiset olleet missään tapauksessa poikkeus puhuttaessa morfinisteista, jolla viitataan juuri morfiiniriippuvuudesta kärsiviin henkilöihin.⁸³

Morfiinin väärinkäytöstä johtuvat ongelmat olivat hyvin tiedostettuja, mutta ainetta ei pystytty mitenkään korvaamaan lääketieteessä, josta osoituksena on morfiinin keskeinen asema yhä tämän päivän lääketieteessä. Morfiinin merkitys noudatti lähes samaa kaavaa kuin aikaisemmin käsitellyt lääke- ja huumausaineet, mutta rooli oli vielä muitakin aineita keskeisempi, kun kyseessä oli sotilaiden hengen pelastaminen ja sotilaalliseen

⁸³ Ylikangas 2009, 34.

menestykseen pyrkiminen. Pitkään käytössä olleen morfiinin annostelumäärät oli laadittu tarkoin, aikaisempien kokemusten perusteella ja oli havaittu, että turvallinen määrä, jota haavoittuneelle kyettiin antamaan, oli suuruusluokaltaan noin viisi millilitraa morfiiniliuosta⁸⁴. Morfiini oli siis ainoa lääkevalmiste, jonka yhteydessä nostettiin esille sen vaarallinen vaikutus ihmiselle.

⁸⁴ Ylikangas 2009, 155.

4. Sotilaiden kokemuksia pervitiinista

4.1. Lääkintäupseerien avoin kerronta

Jatkosodan aikana palveluksessa olleiden suomalaissotilaiden omien kertomusten pohjalta ilmenee, että kaikista rankimmat kokemuksen lääke- ja huumausaineista ilmenivät, kun käytettävänä aineena oli pervitiini. Pervitiinin käyttökokemuksia ilmenee etenkin lääkintäupseerien sekä kaukopartioihin osallistuneiden suomalaisten omista muistelmissa. Lääkintäosasto I:n laatimassa virallisessa pervitiinin käyttöohjeessa esillä ollut haittavaikutus kohonneesta verenpaineesta⁸⁵ loistaa poissaolollaan sotilaiden omista kertomuksissa ja pervitiinin aiheuttamat vaikutukset, joista henkilöt kertovat, ovat huomattavasti voimakkaampia niin henkisesti kuin fyysisestikin. Näin ollen, jos ajatellaan pelkästään Lääkintäosasto I:n laatimaa ohjeistusta ja sen pohjalta esille nousseita tietoja, niin voidaan olettaa, että pervitiinista aiheutuneet haittavaikutukset ovat tulleet jokseenkin yllätyksenä ainetta nauttineille henkilöille.

Upseeriston ja miehistön henkilökohtaisten kertomusten välillä oli huomattavia eroavaisuuksia, kun esille nousi pervitiini. Lääkintäupseerin arvossa olevien henkilöiden kertomuksissa painottui usein se, että pervitiinin jakelu oli lähestulkoon viimeinen vaihtoehto, jotta sotilaat kykenivät toimimaan ja selviytymään hengissä. Näin ollen eri lääkintäupseerien henkilökohtaisissa kertomuksissa tulee ilmi selkeät perustelut sille, miksi kyseistä ainetta on käytetty ja annettu eteenpäin. Harvassa heidän henkilökohtaisissa maininnoissaan vain ilmoitetaan, että pervitiinia olisi annettu jakeluun ilman vallitsevan tilanteen avaamista. Tapauksissa, joissa mainitaan sotilaiden lääkitsemistä ilman laajempaa perustelua, upseeristoon kuuluvat henkilöt eivät erittele lääke- ja huumausaineita nimillä lainkaan. Ylempiarvoisten sotilaiden vastuu lääke- ja huumausaineiden jakelusta sekä hallussapidosta tulee näin esille⁸⁶.

Pauli Marras toimi jatkosodan aikana rintamalla lääkintäupseerina, joten hän oli usein tekemisissä lääke- ja huumausaineiden kanssa. Marras ei kuitenkaan ollut vielä valmistunut lääkäriksi, mutta suuren lääkäripulan johdosta hän toimi täyspäiväisenä

⁸⁵ Päämajan lääkintäosaston lääkintäeverstiluutnantti Paavo Koskinen Päämajan lääkintäosastoille I:lle ja II:lle. 15.8.1941. Päämaja. Lääkintäosasto I:n henkilöasiaintoimisto (Lääk. I), Päämaja. Lääkintäosasto I:n lääkintätarviketoimisto, T-20948/F4, KA.

⁸⁶ Ylikangas 2009, 161.

rintamalääkärinä Jalkaväkirykmenttien 44 ja 45 eri komppanioissa. Näiden joukko-osastojen sijoituspaikat olivat Itä-Karjalan rintamalla aina kesään 1944 saakka, kunnes Neuvostoliitto aloitti oman suurhyökkäyksensä. Hän palveli rintaman etulinjassa joukkosidontapaikoilla koko sodan ajan, mutta tästä huolimatta hän tuo elämäkertateoksessaan *Rintamalääkärinä kuoleman linjoilla* (1968) vain harvoin tilanteita esille, joissa mainitsee lääke- ja huumausaineita nimeltä. Marras huomauttaa, että teos perustuu puhtaasti hänen henkilökohtaiseen muistitietoonsa sodasta, eikä ole tästä syystä kyennyt kertomaan teoksessaan kaikkea kokemaansa jatkosodan ajalta.⁸⁷

Pervitiinin käyttöä Marras kuvailee teoksessaan vain kerran, joka sijoittui loppuvuoteen 1941, jolloin hänen joukko-osastonsa katkaistiin kahtia ja Marras jäi muiden suomalaisten kanssa neuvostoliittolaisten suunnittelemaan mottiin Karhumäen edustalla. Jatkuvista yrityksistä huolimatta motista murtautuminen ei onnistunut ja suomalaiset joutuivat odottamaan oikeata hetkeä kolmen vuorokauden ajan. Marras ja muut suomalaiset joutuivat olemaan lähes koko motissa oloaikansa ilman ruokaa, koska kuivamuonat olivat loppuneet jo ensimmäisen päivän aikana. Ainoa vaihtoehto oli nauttia lumesta sulatettua vettä. Tämän lisäksi Marras kuvailee, että nukkuminen oli käytännössä mahdotonta, koska motin laitamille keskittyi jatkuvasti neuvostoliittolaisten hyökkäyksiä, jotka pitivät suomalaiset valveilla. Nälästä ja unenpuutteesta kärsineet suomalaiset alkoivat olla epätoivon vallassa, jolloin Marras päätti toimia ja otti pervitiinin käyttöönsä saadakseen sotilaat liikkeelle ja pois motista.⁸⁸ Hän luonnehtii tapahtumaa seuraavasti:

Minulla oli leipälaukussani 2000 kappaletta saksalaisia piristyspillereitä. En ollut antanut niitä tähän mennessä kenellekään, vaan säästänyt joka ainoan mahdollisen pahan päivän varalle. Tuo paha päivä oli tullut nyt. Jaoin pillereitä, mutta melko kitsaasti, jokainen joukkueenjohtaja sai kaksi pilleriä kutakin miestään ja itseään kohden. Toinen piti antaa heti ja toinen määrätuntien kuluttua.⁸⁹

⁸⁷ Marras 1968, 113.

⁸⁸ Marras 1968, 165, 175.

⁸⁹ Marras 1968, 175.

Tämä oli ensimmäinen kerta, kun Marras otti pervitiinin käyttöönsä sodan aikana ja hän huomasi nopeasti, että aine saattaisi vaikuttaa ihmisiin eri tavalla. Hän kuvaili omia kokemuksiaan lyhyesti:

Jo muutaman minuutin kuluttua aloin piristyä ja väsymykseni haihtui. Uusi kivääri, jonka olin jälleen saanut eräältä haavoittuneelta tuntui keveältä käsissäni, vaikka se vielä äsken oli tuntunut lyijynraskaalta.⁹⁰

Muita pervitiinia nauttineita henkilöitä tarkkaillessaan Marras huomasi aineen vaikuttavan myös eri tavalla, koska osalle sotilaista ilmeni haitallisia sivuoireita, kuten vahvoja hallusinaatioita. Suurimmalla osalla vaikutukset olivat kuitenkin positiivisia, samalla tavalla kuin Marraksella, ja suomalaiset onnistuivat lopulta murtautumaan ulos motista ilman mainittavia tappioita.⁹¹ Vaikka pervitiini ja sen positiivinen vaikutus sotilaisiin oli oletettavasti yksi avaintekijä motista murtautumiselle ja haavoittuneiden evakuoimiselle, siitä huolimatta Marras puhuu itse pervitiinista hyvin vähän. Kuvailu jakelusta ja huomattavan vähäinen maininta vaikutuksista jäivät ainoiksi maininnoiksi tässä tapauksessa.

Tässä vaiheessa tiedot pervitiinista olivat suhteellisen vähäisiä, joka on saattanut vaikuttaa Marraksen vaitonaisuuteen. Lääkintäupseerin asemassa olevan henkilön on oletettu tiedostavan kattavasti hänen hallussa pitämiensä aineiden vaikutukset ihmisiin. Pervitiinin kohdalla tietojen ollessa puutteellisia, Marras on luultavasti halunnut minimoida asiasta puhumisen, jotta ei saattaisi itseään tilanteeseen, jossa vaikuttaisi tietämättömältä tai epäpätevältä omiin tehtäviinsä nähden. Toisaalta Marras taas mainitsee tiedostaneen ainakin joitakin pervitiinin vaikutuksia, kuten piristävän aspektin. Jos hänellä on ollut sanomastaan poiketen enemmän tietoa pervitiinin voimakkuudesta ja haitoista ihmisille, asiasta vaikeneminen on saattanut tulla ohjeistuksena sodanjohdolta, joka oli siirtänyt vastuun pervitiinin jakelusta lähes kokonaan rintamalla toimineille lääkintäupseereille.

⁹⁰ Marras 1968, 175.

⁹¹ Marras 1968, 175 & 181.

Marraksen tavoin jatkosodassa lääkintäluutnanttina palvelut Sakari Härö tuo omissa muistelmissaan selkeästi esille pervitiinin käytön. Hän noudattaa Marraksen kanssa suhteellisen samankaltaista linjaa ja perustelee sekä kuvaa tilanteen, joka oli johtanut kyseisen aineen käyttöönottamiselle. Taustaltaan Härö oli myös lääketieteenopiskelija ja valmistunut kandidaatiksi välirauhan aikana. Vasta kandidaatiksi valmistumisen jälkeen ja jo jatkosodan alettua Härö siirrettiin hänen omasta pyynnöstään pois ilmavoimista, Vienan-Karjalaan Uhtuan kenttäsairaalan kirurgiselle osastolle lääkärin tehtäviin⁹². Kenttäsairaalassa toimiminen oli koko jatkosodan ajan Härön ensisijainen tehtävä, mutta laajempien kokemusten hankkimiseksi hän osallistui välillä joukkosidontapaikkojen toimintaan sekä suurempiin partiointitehtäviin.⁹³

Härö osallistui vuoden 1943 helmikuussa suunniteltuun hiihtopartioon, jota edelsi vaativa harjoituskausi, jonka avulla selvitettiin miesten fyysinen kunto sekä hiihtotaidot. Osaksi harjoituskautta kuului myös pervitiini, josta Härö kertoi suppeasti:

Elettiin myös aikaa, jolloin ”Pervitin” oli yleisessä käytössä ja siihen suhtauduttiin kuin nykyisin asetosalisyliin. Kukaan ei tiennyt, että kyseessä oli huumeaine.⁹⁴

Mahdolliset partiolle osallistuvat henkilöt testattiin pervitiinilla harjoitusten aikana, jotta saataisiin selville aineesta koituvat reaktiot. Suurimpaan osaan sotilaista pervitiini vaikutti tavanomaisesti lisäten fyysistä kestävyyttä ja kohentaen yleistä toimintakykyä, mutta osassa tapauksista vaikutukset olivat päinvastaisia ja sotilaat alkoivat tuntemaan oloansa uneliaaksi tai vetämättömäksi. Tämän kaltaisilla reaktioilla henkilöiden osallistuminen viralliseen hiihtopartioon mitätöitiin heti.⁹⁵

Härön kertomuksen mukaisesti pervitiinikokeilut olivat hyvin perusteltuja, koska hiihtopartioon ei voitu valita henkilöitä, joihin pervitiini vaikuttaisi negatiivisesti. Jalkeille pyrittiin saamaan mahdollisimman iskukykyinen ja tehokas partio. Härön kertoman mukaan hän eikä hänen jatkosotansa aikainen lähipiirinsä tienneet, että

⁹² Härön kantakortti 24.9.1937. Puolustushallinnon henkilöasiakirjat, KA.

⁹³ Härö 1989, 171–172.

⁹⁴ Härö 1989, 174–175.

⁹⁵ Härö 1989, 175.

kyseessä oli puhdas huumausaine, vaan aineeseen suhtauduttiin samalla tavalla kuin muihinkin tavallisiin kipulääkkeisiin, ainoana poikkeuksena voimakkaampi piristävä vaikutus⁹⁶. Tämän kaltainen tiedottomuus on luultavasti ainakin osaltaan helpottanut aineesta puhumista ilman suurempaa vaikenemisen tarvetta. Härö ei ole kokenut olleensa tekemisissä huumausaineen kanssa kyseisellä hetkellä, eikä tästä johtuen ole kokenut ongelmaa asian esilletuomisessa.

Useissa tapauksissa pervitiinin käyttökerrat ja niiden maininnat ovat pysyneet kertaluonteisina, mutta lääkintäupseerina toimineen Reino Naavasalon omissa muistelmissaan tuodaan poikkeuksellisesti esille pervitiinin käyttöä pitkin jatkosotaa. Tämä huomattavasti avoimempi kerronta huumausaineen käytöstä vastaa paremmin käsitystä pervitiinin käytöstä niin 1941 hyökkäyssodan kuin kesän 1944 suurhyökkäyksen aikana⁹⁷. Runsaammat maininnat pervitiinista saattavat johtua myös Naavasalon elämäkerran aineistoista, joihin toimitettiin hänen pitämänsä päivittäiset muistiinpanot sekä itse otetut valokuvat jatkosodan ajalta. Näin ollen hän on kyennyt kuvailemaan omia kokemuksiaan työskentelystä joukkosidontapaikoilla ja kenttäsairaaloissa huomattavasti tarkemmin, eikä pelkästään omien muistitietojensa pohjalta. Teoksessa Naavasalo perusteli omaa pervitiinin käyttöään monesti sillä, että koki itsensä huomattavan tärkeäksi henkilöksi jatkosodan aikana, eikä voinut jättää haavoittuneita suomalaisia sotilaita ilman hänen itsensä tarjoamaa hoitoa suurimpien taisteluiden aikana⁹⁸. Hän ei nähnyt ongelmaa pervitiinin käytössä, koska ilman aineen tuomaa lisäenergiaa, jatkuva valvominen ja haavoittuneiden sotilaiden hoito eivät olisi olleet mahdollista.

Naavasaloa koskeva esimerkkitapaus hänen kokemastaan tärkeydestään, joka on johtanut pervitiinin runsaaseen käyttöön, sijoittui kesälle 1941 käytyihin Kontolahden taisteluihin ja suomalaisjoukkojen nopeaan etenemiseen. Jatkuva eteneminen ja haavoittuneiden sotilaiden tulva eivät tarjonneet Naavasalolle juurikaan lepoa, joten hänen oli epätodennäköisesti siirrettävä omat ongelmansa syrjään ja keskityttävä muiden auttamiseen.

⁹⁶ Härö 1989, 175.

⁹⁷ Ylikangas 2009, 161.

⁹⁸ Naavasalo 1999, 29.

Naavasalo tuo esille omissa muistelmissaan, että ei olisi kyennyt valvomiseen ilman pervitiinia:⁹⁹

Olin valvonut yhtäjaksoisesti kolme vuorokautta ja se tuntuu pään huminana, kuulon heikkenemisenä, silmien kirvelynä ja ruokahalun vähenemisenä. Olen olevinani liian tärkeä, luulen minua tarvittavan milloin tahansa. Mutta valvomiseni ja reippaana oloni syytä en ole kertonut. Se on pervitiini.¹⁰⁰

Erikoiset oireet ovat johtuneet mahdollisesti pitkästä yhtäjaksoisesta valvomisesta sekä pervitiinin jatkuvasta käytöstä, mutta tästä huolimatta Naavasalon vireystila säilyi hyvänä ja hän kykeni hoitamaan potilaitaan, aina siihen pisteeseen saakka, kunnes hänen komppanianpäällikkönsä komensi hänet pakolliselle levolle.¹⁰¹

Vuodelle 1941 sijoittui toinenkin pitkä kiireellinen ajanjakso, jolloin Naavasalo hoiti tehtäviään piristävän aineen avulla. Suomalaisten joukkojen hyökätessä kohti Muurmannin rataa Louhen aseman seutuvilla, Naavasalo oli siirretty etujoukoista noin 20 kilometrin päässä sijainneeseen kenttäsairaalaan. Suomalaisia ja saksalaisia haavoittuneita sotilaita saapui runsaasti kenttäsairaalaan ja hoitohenkilökunta oli tukahtua kolme viikkoa kestäneen kiireisen ajanjakson aikana, jolloin potilaita piti leikata ja hoitaa yötä päivää.¹⁰² Naavasalo kuvailee ajanjaksoa henkisesti sekä fyysisesti hyvin raskaaksi:

Yötä päivää tehdään töitä poliklinikalla ja leikkausosastolla, vuodeosastot ovat täynnä potilaita. Väsymistä sattuu, mustaa kahvia juodaan ympäri vuorokauden ja pervitiinia jaetaan myös poliklinikan ja leikkaussalin hoitajattarille.¹⁰³

Näiden kahden pidempikestoisen valvomisjaksojen lisäksi Naavasalo mainitsee pervitiinin ja sen käytön muissakin yhteyksissä. Hyökkäyssodan aikana tilanteet elivät huomattavan nopeasti, joka johti siihen, että Naavasalon oli lääkintäupseerin asemastaan

⁹⁹ Naavasalo 1999, 28–29.

¹⁰⁰ Naavasalo 1999, 29.

¹⁰¹ Naavasalo 1999, 29.

¹⁰² Naavasalo 1999, 87–88.

¹⁰³ Naavasalo 1999, 88.

huolimatta osallistuttava taistelutehtäviin. Ensimmäisen taistelutehtävänsä Naavasalo suoritti pervitiinin vaikutuksen alaisena, ehkäistäkseen yleistä väsymystään ja lisäämällä toimintakykyään uudessa tilanteessa. Hän mainitsee ottaneensa kyseisellä kerralla yliannostuksen pervitiinia, mutta ei kuitenkaan tuo ilmi nautittujen pervitiinitablettien lukumäärää, eikä yliannostuksen aiheuttamia vaikutuksia.¹⁰⁴ Kyseessä on oletettavasti ollut yli kahden pervitiinitabletin suuruinen annos, koska sodanjohdon antama suositeltu kerta-annos oli yhdestä kahteen tablettia¹⁰⁵. Viimeisen kerran Naavasalo puhuu avoimesti pervitiinista Neuvostoliiton suurhyökkäyksen aikana, jolloin hän oli joukkojensa kanssa perääntynyt kaksi vuorokautta yhtäjaksoisesti. Kyseisessä tilanteessa Naavasalo oli turhautunut, koska hänen käyttämänsä pervitiinivarastot olivat jo loppuneet, eikä jaksamisen lisääminen aineen avulla ollut hänelle enää mahdollista.¹⁰⁶

Ville Kivimäki tuo esille omassa teoksessaan *Murtuneet mielet – Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–1945* (2013), että lääke- ja huumausaineiden nauttiminen ennen taistelutilanteisiin osallistumista oli toisen maailmansodan aikana huomattavan yleistä, ja jopa yksi aineiden käytön pääsyistä rintamalla.¹⁰⁷ Tästä tiedosta huolimatta Naavasalo on ainoa esillä olevista henkilöistä, joka kertoo aineiden käytön, tässä tapauksessa pervitiinin käytön johtuneet vain siitä, että hän halusi rohkaista omaa olotilaansa uudessa tilanteessa. On mahdollista, että muutkin esillä olevat henkilöt ovat käyttäneet pervitiinia vain rohkaistakseen itseään, mutta eivät silti ole tuoneet asiaa esille omissa muistelmissaan, koska näin ollen suoritettujen urotyörintamalla olisivat selitettävissä pervitiinin käytöllä, eikä puhtaasti omalla halulla toimia.

Naavasalon henkilökohtainen mielikuva omasta korvaamattomuudesta sekä positiiviset kokemukset pervitiinista, yhdestä yliannostuksesta huolimatta, ovat luultavasti edesauttaneet häntä käyttämään ainetta pitkin jatkosotaa. Aineesta puhuminen, joka mahdollisti haavoittuneiden sotilaiden jatkuvan hoitamisen, ei näin ollen nouse ongelmaksi hänelle itselleen. Naavasalo ei myöskään tuo esille elämäkertateoksessaan sitä, että olisi ollut kovinkaan tietoinen pervitiinin aiheuttamista haittavaikutuksista, vaan

¹⁰⁴ Naavasalo 1999, 35.

¹⁰⁵ Päämajan lääkintäosaston lääkintäeverstiluutnantti Paavo Koskinen Päämajan lääkintäosastoille I:lle ja II:lle. 15.8.1941. Päämaja. Lääkintäosasto I:n henkilöasiaintoimisto (Lääk. I), Päämaja. Lääkintäosasto I:n lääkintätarviketoimisto, T-20948/F4, KA.

¹⁰⁶ Naavasalo 1999, 225.

¹⁰⁷ Kivimäki 2013, 218.

mainitsee pelkästään tienneensä aineen olevan kotoisin Saksasta ja sen piristävän nopeasti nauttimisen jälkeen¹⁰⁸. Henkilökohtaiselta suuntaukseltaan vaikuttaa siltä, että Naavasalo ei pitänyt huumausaineita ja tässä tapauksessa pervitiinia negatiivisessa valossa, vaan koki sen luonnolliseksi osaksi sotaa, joka on saattanut helpottaa häntä kertomaan aineesta huomattavan avoimesti.

Aikaisemmista pervitiinista avoimesti kertoneista lääkintäupseereista poiketen Max Siurala oli jo ennen jatkosotaa valmistunut lääkäri, jonka ansiosta hän oli sotilasarvoltaan lääkintäkapteeni. Hän toimi läpi jatkosodan Kevyτοςasto 9:n lääkintäjoukoissa johtaen pääsääntöisesti joukkosidontapaikojen toimintaa.¹⁰⁹ Kevyτοςasto 9 ja Siurala osallistuivat aktiivisesti sotatoimiin etenkin kesän ja syksyn 1941 aikana, jolloin heidän sijoituspaikkoinaan olivat Karjalankannas sekä Maaselän kannas. Siurala on keskittynyt omista muistelmistaan juuri vuoden 1941 hyökkäyssotavaiheeseen, vedoten sodan aktiivisuuteen ja on laatinut omat muistelmansa oman muistitietonsa sekä joukkosidontapaikkansa sotapäiväkirjojen pohjalta.¹¹⁰ Vaikka Siurala palveli sodan aktiivisen ajanjakson etulinjassa, ei hän siitä huolimatta nosta omassa kerronnassaan pervitiinia esille kuin yhden kerran.

Siuralan pervitiinikokemus sijoittuu Karjalan Maaselän valtaamisyritykseen 24. lokakuuta, jolloin Kevyτοςasto 9 määrättiin koukkaamaan erämaan halki kohti vallattavaa kohdetta. Kevyτοςasto 9:n koukkausyritys kuitenkin epäonnistui vihollisen päästessä yön turvin sen selustaan, jolloin Siurala joukkoineen joutuivat vetäytymään suurempien tappioiden välttämiseksi takaisin alkuperäisiä lähtöasemiaan kohti. Kolmeen osaan hajonnut Kevyτοςasto 9 koki vetäytymisen aikana tappioita, joka hankaloitti suomalaisten kulkemista haasteellisessa soisessa maastossa. Suomalaisten taistelumentaliteetti ja voimat alkoivat hiipumaan haavoittuneita kantaessa, jolloin Siurala reagoi tilanteeseen seuraavasti:¹¹¹

Miehet haluavat jättää haavoittuneet ja hakea heidät päivänvalossa.
Kiellän sen jyrkästi. Onneksi muistan pervitiinipakkaukset. Jaan

¹⁰⁸ Naavasalo 1999, 29.

¹⁰⁹ Siuralan kantakortti 5.6.1936. Puolustushallinnon henkilöasiakirjat, KA.

¹¹⁰ Siurala 1989, 92.

¹¹¹ Siurala 1989, 98–100.

kaikille yhden tabletin. Ratkaisu oli oikea. Saamme omat turvaan, mutta JR 4:n komppania jätti haavoittuneensa metsään ja komppanian päällikkö joutui sota-oikeuteen.¹¹²

Siurala toimi tilanteessa hieman samalla tavalla kuin muutkin pervitiinista avoimesti puhuneet lääkintäupseerit ja perusteli aineen käyttöönoton. Jos pervitiinia ei olisi vetäytymistilanteessa käytetty, olisi ollut mahdollista, että haavoittuneiden henkilöiden kuljettaminen ilman apukeinoja takaisin lähtöasemiin olisi epäonnistunut. Skenaario epäonnistuneesta haavoittuneiden kuljettamisesta turvaan olisi johtanut merkittävimpien tappioiden syntymiseen ja asettanut Siuralan itsensä negatiiviseen valoon, joten voidaan todeta pervitiinin käyttämisen olleen oikea ratkaisu suomalaisten kannalta. Tilanteessa toistuu jälleen saman tapainen kaava, jonka mukaan pervitiini nähtiin viimeisenä pelastuskeinona.

Oletettavaa on, että positiiviset kokemukset pervitiinista ovat lisänneet tiettyjen lääkintäupseerien halua kertoa aineesta, koska sen avulla he kykenivät itse suoriutumaan paremmin haastavissa olosuhteissa sekä auttamaan muita suomalaisia sotilaita. Jos kokemukset pervitiinin käytöstä olisivat olleet pelkästään negatiivisia, kyseiset henkilöt tuskin olisivat olleet yhtä halukkaita avaamaan aineen vaikutuksia ja roolia rintamalla. Näissä tapauksissa pervitiini ei ole vaarantanut sotilaiden turvallisuutta, eikä siten lääkintäupseerien toiminta ole muuttunut kyseenalaiseksi, vaan päinvastoin se lisäsi tehokkuutta ja auttoi heitä toimimaan mahdollisimman tehokkaasti omissa tehtävissään.

4.2. Pervitiinista vaikeneminen lääkintäupseerien piirissä

Lääkintäupseerin asemassa olevien henkilöiden elämäkertateoksia tutkiessa ilmenee useasti tilanteita, joissa eri lääke- ja huumausaineet ovat olleet suurella todennäköisyydellä läsnä, mutta tästä huolimatta henkilöt eivät ole kokeneet tarpeelliseksi näiden aineiden mainitsemista ja mahdollisen käytön esilletuomista.

¹¹² Siurala 1989, 100.

Vaikeneminen on elämäkerrallisessa aineistossani yleinen menetelmä, eivätkä kaikki lääkintäupseerit olleet halukkaita käyttämään avointa kerrontaa käytetyistä aineista.

Hyvin selkeä esimerkki lääke- ja huumausaineiden käyttämisen vaikenemisesta tulee esille lääkintäkapteenina toimineen Timo Jääskeläisen elämäkertateoksessa *Rintamalääkärinä talvi- ja jatkosodassa* (2001), jonka hän on laatinut kymmeniä vuosi sodan päättymisen jälkeen oman muistitietonsa sekä sotilaspassissa olleiden tietojen pohjalta. Teoksesta käy ilmi, että Jääskeläinen on ollut alkuvuodesta 1943 mukana samassa hiihtopartiossa kuin lääkintäluutnantti Sakari Härö, joka puhui avoimesti sotilaiden koulutusjakson aikana suoritetuista pervitiinikokeiluista ja aineen soveltuvuudesta eri henkilöille. Jääskeläinen kertoo samasta kaksi vuorokautta kestäneestä harjoitushiihtomarssista kuin Härö, mutta ei tässä yhteydessä mainitse pervitiinin käyttöä sanallakaan. Kerronta sisältää vain lyhyen maininnan partiointitehtäviin soveltuvasta ravinnosta, jota harjoituskaudella nautittiin.¹¹³

Jo tässä harjoitusvaiheessa meillä oli kunnan kohottamiseksi sissimuonaa, johon kuului hyvää rasvaista purkkilihaa, oikeata kahvia ja suklaata.¹¹⁴

Nämä sissimuonaan kuuluneet ravintoaineet olivat Jääskeläisen kerronnan mukaisesti ainoat ainesosat, joiden avulla jaksamista lisättiin partiomatkalla. Lääkintävarusteista tai niiden sisällöstä ei ollut mainintoja. Jääskeläinen tuo myös ilmi, että hän ja Härö toimivat harjoitusten ja itse hiihtopartion ainoina lääkäreinä, joten heidän molempien on ollut pakko tietää pervitiinikokeiluista harjoitusten aikana. Koska Jääskeläinen on ollut hiihtopartion ylempiarvoinen lääkintäupseeri, hän on ollut lopulta vastuussa lääkintähuollon toimivuudesta. Tämän perusteella on lähes mahdotonta ajatella, että Jääskeläinen ei olisi ollut tietoinen pervitiinin käyttämisestä, joten asiaa voidaan selittää pelkästään sen tarkoituksenmukaisella kertomatta jättämisellä tai asian unohtamisella. Kulunut aika ja omien lähdemateriaalien puute ovat keskeisimpiä haastetekijöistä elämäkertaan laativalle henkilölle,¹¹⁵ ja Jääskeläisen tapauksessa hänellä ei ole ollut

¹¹³ Jääskeläinen 2001, 76–77.

¹¹⁴ Jääskeläinen 2001, 76.

¹¹⁵ Smith & Watson 2010, 22.

käytössään omia muistiinpanoja sodanaikaisista tapahtumista, jolloin tietyn aineen käyttöä tietyssä tilanteessa sekä sen unohtamista, ei voida täysin poissulkea.

On myös mahdollista, että kahden eri lääkintäupseerin kerrontoihin on vaikuttanut juuri heidän sotilasarvonsa. Jääskeläinen, joka on ollut hiihtopartion lääkintähuollon vastaava henkilö, ei ole saattanut haluta vastuuasemassa olevana henkilönä kertoa pervitiinin käytöstä, aineen uutuuden ja tuntemattomien vaikutusten johdosta. Härö ei ole ollut samassa vastuuasemassa kuin Jääskeläinen, joten hänellä ei ole ollut yhtä suurta tarvetta vaieta kiistanalaisten aineiden käytöstä. Toki sodanjohdon antama ohjeistus pervitiinia kohtaan on koskenut kaikkia lääkintäupseereja, mutta tässä tapauksessa Härön ollessa alempiarvoinen lääkintäupseeri, hän ei ole välttämättä kokenut Jääskeläisen asemassa olevan henkilön vastuuta sodanjohtoa kohtaan, joka on voinut johtaa asian esille tuomiseen.

Saman tapaista vaikenemista on havaittavissa lääkintäupseerina toimineen Rainer Nuutisen omassa muistelmateoksessaan *Sotalääkärin muistelmat* (2001). Kirurgina sotasairaaloissa toimineen Nuutisen kertomuksissa toistuu useita kertoja, kuinka lääkintäupseerit joutuivat työskentelemään epäinhimillisissä olosuhteissa omaa väsymystään vastaan. Etenkin vuoden 1941 hyökkäyssotavaihe osoittautui Nuutisen mukaan fyysisesti kuluttavaksi ajanjaksoksi suomalaisten kokemien tappioiden johdosta. Hän kertoi joutuneensa olemaan valveilla lähes viisi vuorokautta yhtäjaksoisesti 31. heinäkuuta ja 4. elokuuta välisenä aikana, jolloin käytiin Tyrjän taistelut. Näiden päivien aikana kenttäsaaraalan läpi kulki yhteensä noin 1500 haavoittunutta suomalaista sotilasta, joka varmisti sen ettei Nuutinen, eikä hänen kanssaan työskennelleet henkilöt kyenneet pitämään kaikkia vaadittuja lepotaukoja. Nuutinen kuvailee yleisesti, että tilanteissa, joissa lepo ei ollut vaihtoehtona, hän ja hänen kollegansa nauttivat Divisioonan komentajan heille hankkimaa aitoa mustaa kahvia. Sen avulla lääkintäupseerit kykenivät jatkamaan hoitotoimenpiteittensä suorittamista ja sivuuttamaan väsymyksensä.¹¹⁶

Väitettä lähes viiden vuorokauden yhtämittaisesta valvomisesta ja työskentelystä ainoastaan kahvin avulla voidaan pitää hyvin epäinhimillisenä suorituksena. Näin pitkän

¹¹⁶ Nuutinen 2001, 26–28.

ajanjakson yhtämittainen valvominen sekä kirurgisten operaatioiden suorittaminen kuulostavat lähes mahdottomalta ilman vahvempia piristäviä aineita, kuten pervitiinia, vaikka poikkeuksellisen sotatilan johdosta ihmiset kykenivätkin venymään äärimmäisyyksiin. Koska on ollut tiedossa, että pervitiinia oli jo laajasti saatavilla jatkosodan alusta alkaen,¹¹⁷ on hyvin haastavaa kuvitella, että Nuutisen kertomuksien kaltaisissa olosuhteissa ei olisi laisinkaan turvauduttu pervitiiniin. Näiden asioiden lisäksi Naavasalon kertomus syksyn 1941 aikana suoritetusta kolmen vuorokauden yhtäjaksoisesta valvomisesta pervitiinin avulla¹¹⁸ luo Nuutisen kertomuksesta entistä epäuskottavamman. Mainitsematta jättäminen vaikuttaisikin olevan tässä tapauksessa tietoinen ratkaisu, koska Nuutinen ei tuo pervitiinin käyttöä esille edes silloin, kun hän mainitsee muiden kuin lääkintäupseerien toimintaa rintamalla. On myös mahdollista, että Nuutinen on sortunut kerronnassaan jonkin asteiseen liioitteluun omasta toiminnastaan ja valvomiskyvystään.

Näkemyks kokonaisvaltaisesta vaikenemisestä saa lisävahvistusta, kun Nuutinen mainitsee suomalaisten joukkojen nopean pakenemisen Neuvostoliiton suurhyökkäyksen alta heinäkuun alussa 1944. Hänen kuvailuissaan ankarasti väsyneet suomalaiset saattoivat lyhyenkin tauon aikana nukahtaa päästessään hetkeksi nojaamaan esimerkiksi puun runkoa vasten.¹¹⁹ Vaikka yleisessä tiedossa on, että pervitiinia käytettiin etenkin kesän 1944 vetäytymisen aikana, tästä huolimatta Nuutinen ei mainitse aineen käyttöä sanallakaan. Avointa kerrontaa valtavasta väsymyksestä jatkosodan aktiivisimpien vaiheiden aikana tuodaan selkeästi esille, mutta kerronnan linjaksi on valittu selkeästi huumausaineista vaikeneminen.

Nuutinen tuo omissa muistelmissaan selkeästi esille omaa lääkärin etiikkaansa, jonka mukaan hän pyrki aina pyyteettömästi ja epäitsekkäästi auttamaan sairasta ja kärsivää ihmistä sekä tutkimaan ja hoitamaan heitä tunnollisesti.¹²⁰ Lausunnot kärsivän ihmisen hoitamisesta mahdollisimman hyvin saattoivat olla hänen oman käsityksensä mukaisesti jonkin asteisessa ristiriidassa sen kanssa, jos hän puhuisi avoimesti pervitiinin käytöstä. Hän on saattanut kokea, että suhteellisen tuntemattoman aineen nauttiminen ja sen

¹¹⁷ Ylikangas 2009, 161.

¹¹⁸ Naavasalo 1999, 29.

¹¹⁹ Nuutinen 2001, 78.

¹²⁰ Nuutinen 2001, 8.

vaikutusten alaisena tehtyjä toimenpiteitä voitaisiin tulkita lääkärin etiikan vastaisiksi, koska pervitiinin mahdolliset haittavaikutukset olisivat pahimmassa tapauksessa vaarantaneet potilaiden sekä hänen itsensä turvallisuuden. Ristiriidat pervitiinin käytön sekä lääkärin etiikan kanssa ovat saattaneet edesauttaa asioiden kertomatta jättämistä sotavuosilta, koska sen kautta lääkärinä toimineet henkilöt, tässä tapauksessa Nuutinen, on saattanut kokea oman toimintansa epäammattimaiseksi.

Lääkärin etiikkaa ajatellessa, se on saattanut vaikuttaa henkilöiden kerrontaan eniten Jääskeläisen sekä Siuralan tapauksissa, koska he olivat käsittelemistäni henkilöistä ainoat jo sodan aikana valmistuneet lääkärit. Valmistuneen lääkärin asema on saattanut tuoda suurempaa vastuuta ja näin ollen lääkärin etiikan määäämien normien tarkempaa tulkintaa, toisin kuin Naavasalon, Härön tai Marraksen tilanteissa, jotka olivat vasta lääketieteen kandidaatin asemassa, eivätkä tästä syystä kokeneet välttämättä samanlaista vastuuta ja kykenivät puhumaan pervitiinin käytöstä.

Vaikka Nuutinenkin oli jatkosodan aikana vasta lääketieteen kandidaatti, hänen teoksensa kerronnan sävy on huomattavan erilainen, verrattuna muiden kandidaattina toimineiden henkilöiden omiin elämäkertateoksiin. Nuutisen kerronta on enemmänkin sankarillinen, jossa ei tuoda esille niinkään jatkosodan arjen aitoa raadollisuutta, vaan keskitytään suomalaisten suorittamiin urotekoihin ja sodassa menestymiseen. Tämän tapaisen kerronnan ollessa vallitseva, on ymmärrettävää, ettei Nuutinen mainitse pervitiinin nauttimista millään tavalla. Siuralan tapauksessa kerrontaan on oletettavasti vaikuttanut pervitiinin käytön onnistuminen ja haavoittuneiden henkilöiden pelastuminen, jolloin hän on saattanut kokea noudattaneensa lääkärin etiikkaa moitteettomasti, välittämättä siitä millä lääkeaineella haluttuihin suorituksiin on päästy.

Voidaan olettaa, että sodanjohdon informaatio oli ainakin jollakin tasolla kulkeutunut lääkintäupseereina toimineille henkilöille, joten he tiesivät ainakin osittain pervitiinista ja sen vaikutuksista. Eri lääkintäupseerien tietotaidoissa on ollut eroavaisuuksia, joka on saattanut vaikuttaa kerrontaan. Jos henkilöllä on ollut laajemmat tiedot pervitiinista ja sen aiheuttamista haitoista, olisi luonnollista vaieta aineen käytöstä julkisesti. Asioiden avoimuuteen on saattanut vaikuttaa myös yksittäisten henkilöiden omat ajatusmaailmat,

käsityksen aineiden roolista tai käyttökokemukset. Yleinen kuva sodassa käytetyistä lääke- ja huumausaineista on kuitenkin ollut erityisesti sotien jälkeisellä ajanjaksolla varsin negatiivinen ja aineet ovat edelleen monelle henkilölle tabumainen asia,¹²¹ joka on saattanut vaikuttaa voimakkaasti asioista vaikenemiseen. Negatiivissävytteisten asioiden kertomatta jättämisellä on luultavasti pyritty suojelemaan omaa toimintaa rintamaolosuhteissa ja täten koko jatkosodan muistoa.

4.3. Kaukopartiomiesten jaksamisen lisääjä

Pervitiinista puhuttaessa esille nousevat kaukopartiomiehet ja heidän runsaat kokemuksensa aineen kanssa. Pervitiini olikin ominaisuuksiltaan lähes täydellinen lisäys kaukopartiotehtäviin, joissa suurien ruokavarantojen mukana kuljettaminen tai säännöllinen lepo eivät aina olleet mahdollisia. Tästä johtuen pervitiinin saavuttua Suomeen, se sisällytettiin kaukopartioiden vakiovarustukseen osaksi jokaisella miehellä ollutta lääkintäpakkausta. Jokaiselle kaukopartioon osallistuneelle miehelle annettiin pervitiinia kymmenen tabletin pakkauskoossa ja partiojohtajalle oman kymmenen tabletin pakkauksen lisäksi vaihteleva määrä ylimääräisiä tabletteja, jos pervitiinin tarve kasvoi suureksi partiointitehtävien aikana. Samalla kaukopartiot olivat ainoita tilanteita, joissa pervitiinin jakelusta vastuussa olleet henkilöt eivät olleet lääkintäupseereja.¹²² Jokaiseen kaukopartioon ei ymmärrettävästi ollut resursseja lähettää ohjeistavaa lääkintäupseerin arvossa olevaa henkilöä, joten tästä johtuen tavallisten sotilaiden avoimet kertomukset ja kokemukset pervitiinista liittyvät huomattavan usein kaukopartioihin.

Kaukopartiomiesten keskuudessa yleinen mielipide pervitiinia kohtaan vaikutti olleen lähtökohtaisesti positiivinen. Positiivinen mielikuva on oletettavasti rakentunut aineen tuntemattomuuden sekä sen vaikutusten johdosta, jotka olivat auttaneet monia kaukopartioihin osallistuneita miehiä jaksamaan fyysisesti kuluttavissa tehtävissä. Nämä kokemukset aineesta, joka on toiminut jopa kaukopartiomiesten pelastajana, ovat oletettavasti helpottaneet aiheesta avoimesti puhumista. Eri kaukopartioissa mukana

¹²¹ Oksanen 2008, 182.

¹²² Mäkitie 2021, 174.

pitkin jatkosotaa ollut Jorma Tikkanen kuvaili pervitiinia saksalaisilta saaduksi ihmelääkkeeksi, joka toi suurta helpotusta monilla kaukopartioilla, sen nopean piristävän vaikutuksen ansiosta. Hänen kerronnastaan käy selkeästi ilmi, ettei hän eikä muut hänen kanssaan kaukopartioihin osallistuneet miehet tienneet kovinkaan tarkasti pervitiinin voimakkuudesta, jolloin sopiva annostusmäärä opeteltiin niin sanotusti ”kantapään kautta”.¹²³ Tikkasen kanssa samoissa kaukopartioissa ollut Ville Jäntti kuvaili myös pervitiinia tavalla, joka viestittää tietämättömydestä ja keskittymisestä vain sen positiivisiin vaikutuksiin:

Oli se kyllä kumma eväs. Se oli ihan semmoinen pieni tabletti, mitätön pilleri vain, mutta kun sen oli ottanut niin tuli tunne, että nyt sitä voisi mennä vaikka puuhun.¹²⁴

Lukasz Kamienskin teoksessa *Shooting up – A History of Drugs in Warfare* (2017), tuodaan esille suomalaisen Urho Ylitalon kokemuksia pervitiinista partiointitehtävän aikana. Kuvaus on varsin tavanomainen kertomus siitä, kuinka hiihtäen suoritettu paluu Suomen puolelle muotoutui suureksi taakaksi, jonka aikana pervitiinia oli pakko käyttää. Ylitalo kuvailee tilanteen olleen raskas henkisesti sekä fyysisesti, koska suomalaiset joutuivat hiihtämään yhtäjaksoisesti viiden vuorokauden ajan sateisella säällä, jolloin lumi muuttui raskaaksi nuoskalumeksi. Kahden vuorokauden kohdalla muonien loputtua suomalaiset turvautuivat pervitiiniin, nauttien sitä kahden tabletin kerta-annoksina koko hiihtomarssin loppuun saakka. Pervitiinin voimalla suomalaiset ylittivät muun muassa osaksi sulia järviä ja jaksoivat hiihtää koko paluumatkan takaisin, ilman suurempia levähdystaukoja. Hän toteaa, että ilman pervitiinia suomalaiset eivät olisi voineet selvitä takaisin Suomen puolelle.¹²⁵ Ylitalonkin kerronta pervitiinista oli huomattavan positiivista, johon on oletettavasti vaikuttanut hänen kokemuksensa siitä, että pervitiinin antaman lisäenergian ansiosta hän ja muut suomalaiset selvisivät hengissä takaisin hiihtopartioltaan.

Kaukopartiomiesten kerronta pervitiinista, verrattuna lääkintäupseereihin eroaa huomattavasti, joka johtuu luultavasti tavallisten sotilaiden suuremmasta

¹²³ Tikkanen 2002, 44–45.

¹²⁴ Tikkanen 2002, 45.

¹²⁵ Kamienski 2017, 181–182.

tiedonpuutteesta ainetta kohtaan. He enemmänkin vain mainitsevat pervitiinin luonnolliseksi osaksi omia tehtäviään, mitä se toki monissa tilanteissa olikin, mutta eivät samalla tavalla perustele sen käyttöönottamista. Jos heidän tietoisuutensa pervitiinista olisi ollut samalla tasolla lääkintäupseerien kanssa, kaukopartiomiehet olisivat luultavasti pyrkineet perustelemaan tilanteet laajemmin kuin pelkästään mainitsemalla väsymyksen pervitiinin nauttimisen syyksi.

Yksi keskeinen eroavaisuus kaukopartiomiesten ja lääkintäupseerien välisestä kerronnasta liittyi hallusinaatioiden ilmenemiseen. Monelle kaukopartioihin osallistuneista miehistä pervitiini on aiheuttanut voimakkaita hallusinaatioita, kun taas lääkintäupseerien kertomuksissa heidän itse kokemansa hallusinaatiot eivät nouse esille. Hallusinaatioiden kokemista ja niiden esilletuomista näiden kahden eri ryhmän kerronnasta voidaan selittää juuri tiedottomuudella ainetta kohtaan. Tikkasen kertomuksen mukaan kaukopartioissa lähinnä opeteltiin nauttimaan oikeita määriä¹²⁶, koska pervitiinista yleensä vastuussa olleita lääkintäupseereita ei läheskään aina ollut mahdollista saada paikalle ohjeistamaan.

Lääkintäupseerin asemassa oleva henkilö ei olisi kyennyt selittämään pervitiinin käyttöä yhtä välinpitämättömällä kokeilutoiminnalla ilman, että olisi saattanut itsensä epäammattimaiseen valoon. Esimerkiksi lääkintäluutnantti Sakari Härö kyllä mainitsee suorittamiaan pervitiinikokeiluja, mutta nekin olivat tehty partioharjoitusten aikana, eikä virallisten kaukopartioiden yhteydessä¹²⁷. Tästä johtuen kaukopartiomiesten runsaampien pervitiiniannosten nauttiminen ja niistä mahdollisesti yleistyneet hallusinaatiokokemukset asettavat kaukopartiomiesten omat kertomukset haastavammaksi tulkittaviksi. Tarinoiden todenmukaisuus on voinut kärsiä tilanteissa, joissa kaukopartiomiesten kokemat hallusinaatiot ovat vääristäneet todellisuutta, eivätkä he ole kyenneet muistamaan asioita yhtä tarkasti kuin oletettavasti kohtuullisempia määriä nauttineet lääkintäupseerit.

¹²⁶ Tikkanen 2002, 44.

¹²⁷ Härö 1989, 174.

Koska sodanjohto oli ilmoittanut omassa pervitiinia koskevassa ohjeistuksessaan haittapuoliksi pelkästään kohonneen verenpaineen,¹²⁸ hallusinaatioiden ilmeneminen varsinkin lääkintäjoukkoihin kuulumattomien henkilöiden keskuudessa on tullut luultavasti yllätyksenä. Odottamaton oire on näin ollen saattanut olla mieleenpainuva sekä uusi kokemus ja niistä puhuminen on koettu tarpeelliseksi. Tikkanen mainitsee kokeneensa vahvoja hallusinaatioita heti hänen ensimmäisellä pervitiinin käyttökerrallaan:

Muistan, että Honkanen antoi minulle pervitiinia ja samaan aikaan Ohtonen tyhjensi reppuani liioista pioneeritarvikkeista. Ontajärven rantaan kun päästiin, niin huomasin, että nyt ei ole asiat oikein... Minun silmissäni alkoi näkyä outoja asioita... Sanoinkin Ohtoselle, että mitäs me enää sinne teltoille mennään, mennään tuohon kaksikerroksiseen kivitagoon, jossa valkopukuiset tytöt tanssivat ja jossa kristallikruunut loistavat.¹²⁹

Myös Tikkasen setä, joka osallistui samoille partiointikerroille, menetti pervitiinin nauttimisen jälkeen tajuntansa siitä missä hän oli ja koki lähes vastaavia, yhtä vahvoja hallusinaatioita. Hänen kerrotaan pervitiinin nauttimisen jälkeen lopettaneen hiihtämisen kokonaan, jonka jälkeen kehotti muita suomalaisia tilaamaan heille ajoneuvon, jolla voisivat kaikki siirtyä kajaanilaiseen ravintolaan viettämään iltaa. Todellisuudessa kyseisellä hetkellä suomalaispartio oli vasta hiihtämässä takaisin Suomen puolelle.¹³⁰ Kummassakaan tapauksessa ei mainita, kuinka paljon henkilöt olivat nauttineet pervitiinia, mutta poikkeuksellisen voimakkaiden hallusinaatioiden ilmeneminen antaa viitteitä sille, että nautitut pervitiinimäärät olisivat saattaneet ylittää suosituksissa mainitun kahden tabletin määrän.

¹²⁸ Ylikangas 2009, 162.

¹²⁹ Tikkanen 2002, 45.

¹³⁰ Tikkanen 2002, 45.

4.4. Erikoistapaus Aimo Koivunen

Voimakkaista hallusinaatioista kärsi myös jatkosodassa palvelut ja partiointitoimintaan osallistunut alikersantti Aimo Koivunen. Suuren pervitiinimäärän nauttimisen johdosta Koivusesta tuli lopulta Suomen historian ensimmäinen henkilö, joka kärsi vakavasta amfetamiinin yliannostuksesta ja selvisi siitä hengissä. Koivusen tarina oli ainutlaatuinen jopa kansainvälisesti tarkasteltuna, eikä vastaavia yhtä radikaaleja tapahtumia tai kokemuksia jatkosodan ajalta ole tuotu esille sen jälkeiselläkään aikakaudella. Näistä syistä hänen sivuuttamisensa tarkasteltavaa aihealuetta ajateltuna on lähes mahdotonta. Hän on kertonut laajasti kokemastaan pervitiinin yliannostuksesta *Kansa taisteli – miehet kertovat* -lehdessä vuonna 1978, jossa samalla painottaa, että hänen muistikuvansa eivät välttämättä olleet aivan täsmällisiä. Yliannostuksen aikana koetut hallusinaatiot olivat olleet todella voimakkaita, joka johti siihen, että Koivunen kärsi samalla muistikatkoksista, eikä ollut täysin varma tapahtumien aidosta kulusta.

Tapahtumat sijoittuivat vuoden 1944 maaliskuulle Lapin Kantalahdelle, jossa Koivunen oli suorittamassa partiointitehtäviä ryhmänsä kanssa. Suomalaiset joutuivat vihollisen äkillisen hyökkäyksen kohteeksi, jolloin tappioiden välttämiseksi, he lähtivät hiihtäen vetäytymään. Nopea pakeneminen osoittautui hyvin kuluttavaksi syvässä hangessa, mutta tilanteen aikana Koivunen muisti, että hänellä oli koko suomalaispartiolle tarkoitetut pervitiinitabletit rintataskussaan.¹³¹ Hän kuvailee kriittistä hetkeä seuraavasti:

Yritin käsineet kädessä ottaa yhden, mutta kuinka ollakaan, käsineeseen oli tarttunut useampi nappi. Vauhtia hiljentämättä pistin suuhuni kaikki mitä olin saanut käteeni. Eipä tarvinnut pitkää matkaa hiihtää, kun jo olin kuin toinen mies! Kuin olisi hiihtänyt ensimmäisiä kilometrejä! Matka taittui nyt nopeasti ja myrkkö teki tehtävänsä.¹³²

Jälkeenpäin Koivunen on itse arvoinut, että söi kriittisellä hetkellä koko partion pervitiiniannokset, joka oli suuruusluokaltaan noin 30 pervitiinitablettia. Pervitiinin nauttimisen jälkeen hänen muistikuvansa katoavat hetkellisesti, jonka aikana hän kadotti muut suomalaispartion jäsenet. Tämän jälkeen hän harhaili yksin Lapin erämaassa

¹³¹ Koivunen 1978, 126–128.

¹³² Koivunen 1978, 128.

hallusinaatioiden vallassa yhteensä kahden viikon ajan, hiihtäen eri arvioiden mukaisesti noin 400 kilometriä ympäriinsä. Koivusen onneksi toinen suomalaispartio löysi hänet makaamasta lumen keskeltä ja toimitti sairaalaan, jossa hänen sykkeekseen mitattiin edelleen yli 200 lyöntiä minuutissa ja painoksi puntaroitiin vain 43 kiloa.¹³³ Tarkkoja tietoja Koivusen elopainosta maaliskuulta 1944 ei ole, mutta viitteitä rajusta painonpudotuksesta antaa hänen kantanortissaan olleet tiedot, joiden mukaan Koivusen paino hänen omissa kutsunnoissaan 2. syyskuuta 1937 oli 68 kiloa¹³⁴. Tilanteessa tulee huomioida jo pitkään jatkuneen sodan vaikutus Koivusen painoon ja oletettavasti sen putoamiseen, mutta tästä huolimatta voidaan olettaa, että pervitiini yliannostuksen aiheuttama painonmuutos on ollut merkittävä sekä jo itsessään vaarallinen.

Kahden viikon kestoisen harhailun aikana Koivunen koki jatkuvia erilaisia hallusinaatioita. Koivusen omien muistikuvien mukaisesti hän saattoi välillä löytää oman partioryhmänsä tai kohtasi muita tuttuja henkilöitä, joiden kanssa kävi keskusteluita siitä, mihin suuntaan tulisi hiihtää. Alettuaan hiihtämään tapaamiensa henkilöiden kanssa, hän kuitenkin aina havahtui siihen, että oli täysin yksin erämaassa. Hallusinaatioiden aiheuttamien henkilöiden tapaamisten lisäksi Koivunen luuli kirkkaita tähtiä asuntojen valoiksi pyrkien hiihtämään niiden luokse sekä koki mielikuvituksellisen ahman hyökkäyksen. Löydettyään oikeasti hylätyn erämökin, Koivunen oli edelleen huomattavan sekavassa tilassa, joka johti siihen, että hän ei ymmärtänyt sytyttää tulta mökin tulipesään, vaan teki nuotion keskelle lattiaa, lopulta polttaen koko mökin.¹³⁵

Koivusen kokemus pervitiinin käytöstä oli ainutkertainen ja kriittisempi kuin muiden suomalaisten vastaavat kokemukset, ja tapauksen erityislaatuisuudesta johtuen Koivunen on avannut koko pervitiinikäyttötilannetta huomattavasti enemmän kuin muut pervitiinia nauttineet partiomiehet. Vaikka pervitiini oli viedä jopa Koivusen hengen, tästä huolimatta hän ei puhu aineesta negatiivissävytteisesti. Vakavan tilanteen kerronta neutraaliin sävyyn saattaa johtua siitä, että lopulta pervitiini kuitenkin pelasti Koivusen hengen, koska yliannostuksen pitkäkestoinen vaikutus piti hänet suurimmaksi osaksi

¹³³ Koivunen 1978, 129–132.

¹³⁴ Koivusen kantanortti 2.9.1937. Puolustushallinnon henkilöasiakirjat, KA.

¹³⁵ Koivunen 1978, 129–131.

liikkeessä sekä edesauttoi elintoimintojen toimivuutta hänen levätessään lumihangessa kovien pakkasten aikana.

Hallusinaatioiden ollessa kaukopartiomiehille uusi kokemus, se saattoi viedä päähuomion muusta oleellisesta kerronnasta. Tilanne, joka oli johtanut pervitiinin nauttimiseen, vaikuttaa olleen sivuosassa monien kaukopartiomiesten kerronnoissa, koska he eivät kokeneet samanlaista vastuuta uudesta aineesta eivätkä sen käytöstä sodanjohtoa kohtaan kuin lääkintäupseerit. Partiointitehtävissä olleiden miesten kerronta pervitiinin käyttöönottamisesta oli lähes aina pelkkä toteamus voimien loppumisesta, ilman sen laajempia perusteluita. Yleisimmin hallusinaatiot johtuivat liian suurista ja jopa virheellisistä pervitiinin annosmääristä, jotka saatettiin nähdä lääkintäupseerien katsontakannoista epäonnistuneena annosteluna. Näin ajateltuna on luonnollista, etteivät lääkintäupseerit puhu pervitiinin aiheuttamista hallusinaatioista samalla tavalla kuin asiasta tietämättömämmät kaukopartiomiehet.

5. Sotilaiden kokemuksia opiaateista

5.1. Kevyt suhtautuminen heroiniin kohtaan

Jatkosodan aikana palvelleiden sotilaiden omissa kertomuksissa kokemukset opiaateista olivat huomattavasti maltillisempia, jos niitä vertaa keskenään eri henkilöiden kokemuksiin pervitiinista. Kevyemmät kerronnat johtuivat mahdollisesti siitä, että opiaatteja ja niiden vaikutuksia tunnettiin huomattavasti laajemmin, koska ne olivat olleet keskeisessä osassa lääketiedettä jo kymmenien vuosien ajan, ennen jatkosodan syttymistä. Lääkintähenkilökuntaan kuuluneiden henkilöiden kertomusten pohjalta on noussut esille, että ainakin osa suomalaisista oli tietoisia morfiinin ja heroinin luokittelusta huumausaineiden joukkoon. Kansainvälisen opiaattisopimuksen tuodessa kyseistä faktaa esille, myös sodanjohdolla on ollut tietoinen asiasta, vaikka se ei asiaa suuremmin tuonut esille, ainakaan osan lääkintäjoukoissa palvelleiden henkilöiden mukaisesti. Huumausaineluokittelun tiedostamisesta ei voitu loputtomiin välittää, koska muitakaan vastaavia hoitokeinoja ei jatkosodan aikana ollut tarjolla.¹³⁶ Sodanjohdon linjauksia oli toteltava ja heidän tarjoamiaan lääke- sekä huumausaineita käytettävä ihmishenkien pelastamiseksi.

Sotilaiden osittainen välinpitämättömämpi asenne suhteessa opiaatteihin ja etenkin heroiniin ilmenee esimerkiksi asemasodan aikaisista tapahtumista, kun sotilaiden arki oli huomattavasti rauhallisempaa kuin sodan ensimmäisen vuoden aikana. Runsaampi vapaa-aika ja heroinin helppo saatavuus olivat kasvussa.¹³⁷ Jatkosodan jälkeisinä vuosikymmeninä tunnetuksi tullut historiantutkija Jouko Teperi osallistui sotatoimiin ja on elämäkertateoksessaan *Kannakselaispoika sodassa – ja vähän koulussakin* (2000) tuonut omia kokemuksiaan heroiniin esille. Teperi kuvailee lyhyesti asemasodan aikana viettämänsä vapaa-aikaa, jolloin hänen sodanaikainen tuttavansa nautti yksittäisiä heroinitabletteja ilman minkäänlaista lääkitsemistarvetta.¹³⁸

Kun kysyin, mitä ne sitten olivat, hän vastasi niiden olevan heroinitabletteja. En kiinnittänyt asiaan enempää huomiota, sillä olin

¹³⁶ Laamanen 2014, 161.

¹³⁷ Ylikangas 2009, 149.

¹³⁸ Teperi 2000, 205.

itsekin niitä nauttinut johonkin vaivaan, ehkä flunssaan. Silloin ei käsitettä heroinisti tunnettu.¹³⁹

Teperin tuttava ei välittänyt sodanjohdon laatimista ohjeistuksista, jotka käsittivät korkeintaan kolme tablettia vuorokautta kohden, mutta tästä huolimatta jatkuva heroiinitablettien nauttiminen ei herättänyt Teperissä itsessään negatiivisia tuntemuksia. Hänen jatkosodan aikaisen käsityksensä mukaan heroiini oli rinnastettavissa esimerkiksi aspiriiniin.¹⁴⁰ Teperin esille tuoma tapaus heroiinitablettien nauttimisesta ilman lääkitsemistarvetta ei ole ollut ainutkertainen tapahtuma etenkin, kun huomioidaan heroiinin helppo saatavuus ja aikalaiset käsitykset aineen vaarattomuudesta. Kivimäki on myös tuonut esille, että päihkeitä, joihin lääke- sekä huumausaineet ja tässä kyseisessä tapauksessa heroiini kuului, käytettiin sodan aikana pelkästään senkin takia, että ankarissa oloissa olisi ongelmattomampaa olla¹⁴¹. Teperin tuttava on mahdollisesti nauttinut heroiinitabletteja vain sen johdosta, että saisi oman olotilansa siedettävämmäksi sodan aiheuttamassa epäinhimillisessä ympäristössä.

Lääkintäjoukoissa palvellut lääkintäkersantti Eero Suomalainen on myös kuvaillut omaa henkilökohtaisia heroiininkäyttökokemustaan jatkosodan aikana. Hän oli palvellut jo talvisodan aikana lääkintämiehenä ja ylentynyt lääkintäkersantin arvoon jatkosodan ensimmäisen vuoden aikana. Vaikka Suomalainen palveli koko jatkosodan ajan eri rintama-alueilla, kuten Sallassa, Kiestingissä ja Karhumäellä, tästä huolimatta hänen ainoa henkilökohtainen heroiininkäyttönsä tapahtui lääkintäaliupseerien koulutusjaksolla Lahdessa, vuoden 1943 helmikuussa. Suomalainen putosi eräiden harjoitusten aikana kainaloita myöden avantoon, jonka jälkeen hän joutui juoksemaan jäätyneissä vaatteissaan lähes kilometrin pituisen matkan takaisin koulutuskeskukselle. Tapahtumasta seurasi keuhkoputkentulehdus, jonka johdosta Suomalaiselle määrättiin heroiinitabletteja nautittavaksi.¹⁴²

En kuitenkaan halunnut sairaalaan, sillä olisin jäänyt jälkeen opetuksesta. Tämä vaivasi minua niin paljon, että sain käyttää mm.

¹³⁹ Teperi 2000, 205.

¹⁴⁰ Teperi 2000, 205.

¹⁴¹ Kivimäki 2013, 218.

¹⁴² Suomalainen 1997, 1 & 244.

heroiinia ärsytyksen lieventämiseksi. Tervehdyin hitaasti ja erään muiston jätti sairaus mieleen. Kun yskän ärsytys tuli liian voimakkaaksi, otin tabletin heroiinia, mutta kerran nielaisin epähuomiossa useamman ja totesin itseni uneliaan humalaiseksi.¹⁴³

Jaana Laamasen laatima haastattelupohjainen teos *Unohdetut sotilaat – Vaiettuja rintamakokemuksia* (2014) pitää sisällään jatkosodassa palvelleiden henkilöiden omakohtaisia kokemuksia itse sodasta, joista osassa esille nousevat opiaattipohjaiset aineet. Yksi opiaateista puhuva henkilö on lääkintäaliupseerin arvossa ollut Eino Järvenpää, joka tuo haastattelussaan selkeästi esille heroiinin aseman usein käytettynä yleislääkkeenä. Hänen maininnoissaan tulee ilmi heroiinin käyttö muun muassa yskään ja vähäisempiin kiputiloihin, mutta aineen jakelusta ei ole mainintoja. Järvenpään tuodessa haastattelussaan muiden lääke- ja huumausaineiden jakelua yksityiskohtaisemmin esille, muotoutuu mielikuva, jonka mukaisesti hän ei suhtautunut heroiiniin kovinkaan vakavalla asenteella.¹⁴⁴ Heroiini mainitaan lähes ohimennen, joka viestittää siitä, että sen käyttö ei muodostunut millään tavalla ongelmalliseksi tai tavallisesta poikkeavaksi Järvenpäälle itselleen.

Pervitiinista avoimesti puhunut lääkintäupseeri Pauli Marraskaan ei kuvaile omaa mahdollista heroiininsa käyttökokemusta kovinkaan merkittävästi, koska ei edes mainitse heroiinia nimeltä, vaan käyttää omassa tapauksessaan nimitystä ”särkypilleri”. Hän sairastui vuoden 1942 alussa, jonka seurauksena kärsi kovasta kuumeesta sekä ranteiden turpoamisesta, mutta ei oireista huolimatta halunnut vaivata muita. Marras hoiti ongelmansa itse ja toi asian lyhyesti esille omassa teoksessaan:¹⁴⁵

Kysymyksessähän oli reuma. Lastoitin käteni ja aloin syödä sen ajan lääkkeitä: streptolysiiniä ja särkypillereitä niin, että päätäni huimasi ja horjuin kävellessä.¹⁴⁶

¹⁴³ Suomalainen 1997, 244.

¹⁴⁴ Laamanen 2014, 161.

¹⁴⁵ Marras 1968, 184.

¹⁴⁶ Marras 1968, 184.

Vaikka Marras ei mainitse heroïinia nimeltä omassa tapauksessaan, niin tästä huolimatta on hyvin todennäköistä, että hän viittaa mainitsemillaan ”särkypillereillä” juuri heroïiniin. Särkypillereistä aiheutuneet haittavaikutukset kuvastavat hyvin sodanjohdon linjasta mahdollisista sekavasta olotilasta sekä muiden heroïinia todistetusti nauttineiden henkilöiden mainintoja heille koituneista haittavaikutuksista. Näin ollen Marraksenkin tapauksesta muodostuu kuva, jonka mukaan hän piti heroïinia huomattavan tavallisena hoitokeinona jatkosodassa, joka on mahdollisesti johtanut siihen, että hän ei koe tarvetta mainita heroïinia edes nimeltä.

Esille nostettujen henkilöiden lausunnot ja heroïinin maine vähäpätöisempien vaivojen toimivana hoitokeinona, antavat kuvan, jonka mukaisesti rintamalla olleiden miesten keskuudessa suhtautuminen oli varsin välinpitämätöntä heroïinia kohtaan. Tästä huolimatta se koettiin tarpeelliseksi, koska oli noussut esille sen toimivuus huomattavan moneen vaivaan. Kyseinen ajattelutapa ei koskenut pelkästään suomalaisia sotilaita tai toista maailmansotaa, vaan kyseessä vaikuttaisi olleen enemmänkin ilmiö, joka toistuu eri sotia ja eri maalaisia sotilaita tutkittaessa¹⁴⁷. Jatkosodassa suhtautuminen eri lääke- ja huumausaineisiin vaikuttaa määräytyneen myös jonkin verran sen mukaisesti, miten sodanjohdo oli kyseiset aineet luokitellut sekä sen mukaan, minkä arvoinen lääkintähenkilökunnan jäsen on ollut vastuussa aineiden hallussapidosta. Heroïinista vastuussa olivat lääkintämiehet, joten suhtautuminen saattoi sen mukaisesti olla välinpitämätöntä aineen käyttöä kohtaan. Heroïini oli matalalla kynnyksellä nautittu lääkeaine, jota sai haltuunsa helpommin kuin muita kivunlievittäjiä¹⁴⁸, joka on mahdollisesti edesauttanut sitä, että sen käyttöä rintamalla ei olla koettu siinä suhteessa merkittäväksi, että asiaa tulisi avata laajasti henkilöiden elämäkertateoksissa.

Sodanjohdon ja sotilaiden välillä ei ollut kovinkaan huomattavia ristiriitoja liittyen heroïiniin, paitsi jos asiaa tarkastellaan nautittujen määrien pohjalta. Mikko Ylikankaan teoksessa *Unileipää, kuolonvettä ja spiidiä – Huumeet Suomessa 1800–1950* (2009) tuodaan esille, että etenkin asemasodan aikana vartioon meneville sotilaille annettiin mukaan kokonainen paukkaus heroïinia, joka käsitti viisi tablettia,¹⁴⁹ vaikka sodanjohdon

¹⁴⁷ Kamienski 2017, 249.

¹⁴⁸ Ylikangas 2009, 149.

¹⁴⁹ Ylikangas 2009, 149.

virallisessa ohjeistuksessa vuorokausikohtainen annosmäärä oli kolme heroiinitablettia¹⁵⁰. Voidaan pitää hyvin epätodennäköisenä, että jokainen vartiomies olisi oman vartiovuoronsa aikana nauttinut kaikki pakkauksessa olleet viisi heroiinitablettia, mutta on täysin mahdollista, että näinkin on tapahtunut. Riippuen vartiovuorojen pituudesta sekä miesten fyysisestä ja henkisestä kunnosta, on todennäköistä, että koko paukkaus on kulutettu joissakin tilanteissa loppuun. Näin ollen sotilaille on annettu ainekin selkeä mahdollisuus rikkoa sodanjohdon laatimaa vuorokausikohtaista ohjeistusta heroiinin nauttimisesta. Heroiinista vastuussa olleiden lääkintämiesten katsontakannasta kyse on kuitenkin saattanut olla vain käytännöllinen, kun vartiomiehille jaettiin yksi pakkaus kokonaisuutena, ilman että pakkauksia olisi purettu jatkuvasti. Jakelutilanteissa on tuskin ajateltu suoraan sodanjohdon laatimien ohjeistusten rikkomista, mutta tästä huolimatta suositellun päiväannoksen ylittävien pakkauksien jakaminen osoittaa sotilaiden huolettoman asenteen heroiinia kohtaan.

Heroiinin runsaasta jakelusta huolimatta todistettuja väärinkäyttötapauksia on kuitenkin kirjattu jatkosodan ajalta suhteellisen vähäisesti, tai sitten kyseisiä väärinkäyttöjä ei ole edes haluttu kirjata julkisiin dokumentteihin, jotta kyettäisiin välttämään negatiivisten asioiden yhdistäminen itse sotaan. Vaikka heroiinin käyttäminen jatkosodan aikana oli huomattavan yleistä, tästä huolimatta sodan päätyttyä opiaattiriippuvuudesta ei tullut ainakaan tilastollisesti suurta ongelmaa Suomessa. On esitetty, että sotien päättymisen jälkeen esimerkiksi Helsingin alueella olisi ollut noin 400–500 henkilöä, jotka olisivat kärsineet voimakkaasta heroiiniriippuvuudesta. Henkilöiden arvioitu määrä on peräisin viranomaisten tilastoimista tapauksista, joten voidaan olettaa että tähän 400–500 henkilön joukkoon eivät kuuluneet läheskään kaikki jatkosodassa toimineet henkilöt, joille oli kehittynyt jonkin asteinen opiaattiriippuvuus.¹⁵¹ Pelkästään valtion raportoimia tapauksia katsomalla voidaan todeta, että heroiinin runsas käyttö sekä jakelu, eivät aiheuttaneet juurikaan ongelmia sitä nauttineille henkilöille jatkosodan aikana.

¹⁵⁰ Lääkintähuollon uudelleenjärjestyskomitea Helsingissä 18.5.1940. Puolustusvoimien pääesikunta. Lääkintäosasto, Päämaja. Lääkintäosasto I. Pöytäkirjat liitteenä (1940–1943), T-20947/F9, KA.

¹⁵¹ Oksanen 2008, 197.

5.2. Elintärkeä morfiini

Jatkosodan aikana toinen sotilaslääketieteessä merkittävä opiaattipohjainen lääkeaine morfiini, oli huomattavan erilaisessa asemassa rintamalla toimineiden henkilöiden keskuudessa kuin heroiini. Aineen pitkäaikaisen käytön ansiosta sen vaikutukset sekä voimakkuus tunnettiin erinomaisesti, joka oli johtanut siihen, että morfiiniin suhtauduttiin huomattavan vakavasti, jolloin sen käyttö eikä jakelukaan ollut välinpitämätöntä. Tästä kertoo jo se, että aineen käytöstä vastasivat pelkästään lääkintäupseerin arvossa olevat henkilöt.¹⁵² Suurimmat ristiriidat morfiinista aiheutuivat tarkasteltaessa käytettyjä määriä. Sodanjohto vaati lääkintäupseereilta säästeliäisyyttä morfiinin käytössä, mutta lääkintäupseerit joutuivat useissa tilanteissa unohtamaan määräykset, jotta kärsivää henkilöä kyettäisiin hoitamaan mahdollisimman tehokkaasti. Näin ollen morfiinin käyttö saattoi muodostua lääkintäupseereille eettiseksi ongelmaksi.

Yksi tällainen lääkintäupseeri, joka kuvailee omissa muistelmissaan morfiinin käyttöä eettiseksi ongelmaksi oli jatkosodan aikana lääketieteen kandidaatiksi valmistunut Otto Wegelius. Sodan aikana Wegelius palveli suurimmaksi osaksi Sallan sekä Rukajärven rintama-alueilla Jalkaväkirykmentti 10. lääkärinä,¹⁵³ jonka aikana morfiinin kulutus oli huomattavan runsasta. Morfiinin käytön eettisellä ongelmalla Wegelius viittasi siihen, että sodanjohdolta tullut painostus aineen harkittuun ja säästelijäiseen käyttöön oli huomattavan usein ristiriidassa rintamalla tapahtuneiden välikohtausten kanssa. Lääkärin etiikan mukaisesti Wegelius oli veloitettu pelastamaan ihmishenkiä sekä helpottamaan haavoittuneiden sotilaiden olotilaa mahdollisimman tehokkaasti, jolloin käytettäväksi lääkeaineeksi valikoitui hyvin useassa tilanteessa morfiini. Riippuen haavoittumistapauksien vakavuudesta, hänellä ei aina ollut mahdollista säännöstellä morfiinin käyttöä, saavuttaakseen haavoittuneille henkilöille mahdollisimman inhimillisen olotilan. Voimakkaan kipua lievittävän lääkeaineen antamisessa haavoittuneille henkilöille ei koettu ongelmakohtia, mutta annetuissa määrissä oli huomattavan usein ristiriitoja sodanjohdon määräysten kanssa. Useissa tilanteissa annetut morfiiniannokset ylittivät sodanjohdon ohjeistukset, mutta lääkärin etiikan mukaisesti toimiessaan, hän ei voinut säästellä morfiinia. Koska muitakaan vastaavia

¹⁵² Ylikangas 2009, 34 & 153–154.

¹⁵³ Wegeliuksen kantakortti 19.1.1940. Puolustushallinnon henkilöasiakirjat, KA.

lääkevalmisteita ei ollut saatavilla, Wegelius koki runsaan morfiinin käyttämisen ainoaksi oikeaksi ratkaisuksi noudattaakseen omaa lääkärin etiikkaansa.¹⁵⁴

Ylikankaan teoksessa nousee esille erään Punaisen ristin sairaanhoitajan ajatuksia halusta auttaa enemmän vakavasti haavoittuneita sotilaita, mutta kyseisessä tilanteessa ongelmaksi oli jälleen noussut sodanjohdon laatima suositeltu morfiiniannos. Tapahtuma sijoittuu vuoden 1941 hyökkäyssodan alkupuoliskolle, jolloin Suomen tekemät laajat opiaattitilaukset eivät olleet vielä saapuneet armeijan käyttöön. Opiaattipohjaisten aineiden puute, mukaan luettuna morfiinin puute teki opiaattipohjaisten lääkevalmisteiden käytön säännöstelyn jokseenkin ymmärrettäväksi, mutta tästä huolimatta sodanjohdon linjauksia morfiinin säännöstelystä ei sairaanhoitajan kertomuksen mukaisesti voitu täysin noudattaa. Sairaanhoitajan kanssa työskennelleet lääkärit eivät kyenneet säännöstelemään morfiinin käyttöä runsaasta potilastulvasta johtuen ja lähes ainoa rajoittava tekijä morfiinin antamiselle oli se, kuinka paljon haavoittuneet sotilaat tulisivat kestämään morfiinia, ennen kuin itse aine tulisi vaarantamaan haavoittuneiden sotilaiden henkeä.¹⁵⁵

Sairaanhoitajan esille tuomissa kokemuksissa, hänen kanssaan työskennelleet lääkärit vaikuttivat noudattaneen suhteellisen samantapaista ajattelumallia kuin Wegeliuskin. Sodanjohdon laatimista ohjemääristä eikä säännöstelystä voitu lopulta välittää, kun kyseessä oli haavoittuneiden suomalaissotilaiden hengen pelastaminen. Näiden sodassa toimineiden henkilöiden kertomuksissa nousee selkeästi esille sodanjohdon ja lääkintähenkilökunnan eriävät käsitykset morfiinin käyttöön liittyen. Sodanjohdon tavoite on puhtaasti ollut siinä, että säännöstelyn avulla morfiini tulisi riittämään mahdollisimman pitkäksi aikaa, joka taas oli ristiriidassa lääkintäjoukkoihin kuuluneiden henkilöiden ajatusmaailman kanssa, koska he pyrkivät pelastamaan haavoittuneita sotilaita mahdollisimman tehokkaasti. Näin ollen kahden eri tahon käsitykset morfiinista olivat ristiriidassa pelkästään aineen käytetyistä määristä, eikä morfiinin keskeisestä roolista sotilaslääketieteessä, jonka molemmat tahot tiedostivat erittäin hyvin.

¹⁵⁴ Wegelius 1989, 123–125.

¹⁵⁵ Ylikangas 2009, 155.

Morfiinin yleisyys jatkosodan aikana on myös oletettavasti saanut aikaan sen, että monet elämäkertateoksia laatineet sotilaat mainitsevat morfiinin pelkästään ohimennen ja toteavat sen olleen yksi hoitokeinoista, ilman aineen suurempaa esilletuomista. Pervitiinista moneen kertaan avoimesti puhunut lääkintäupseeri Reino Naavasalo mainitsee morfiinin useaan kertaan kertoessaan vain hänen tavoistaan hoitaa haavoittuneita henkilöitä. Esimerkkitapaus Naavasalon kerronnan tyylistä sijoittui vuoden 1944 suurhyökkäyksen ajalle ja vetäytymiseen Ilomatsin alueella:

Tien varteen kannetaan nämä yksitoista säälistä sodan uhria.
Muutama tapaus näyttää olevan kerrassaan toivoton. Annan morfiinia,
antaahan se edes hetken lievityksen.¹⁵⁶

Naavasalon tapa vain mainita morfiini, ilman muita perusteluja aineen käyttöön on hyvin yleinen menettelytapa lääkintäjoukkoihin kuuluneiden henkilöiden laatimissa elämäkertateoksissa, joka on oletettavasti johtunut siitä, että aineen käyttö oli huomattavan tavanomaista rintamalla. Lääkintäupseerit eivät ole kokeneet jokapäiväistä morfiinin antamista siinä suhteessa merkittäväksi, että asiaa avattaisiin laajemmin. Osassa tapauksista morfiinia ei edes mainita nimeltä, vaan käytettynä ilmaisuna on ollut kipulääke, vaikka morfiinin käyttö olisi ollut ilmiselvää. Menetelmä on samankaltainen kuin esimerkiksi Pauli Marraksen kerronta, hänen puhuessaan mahdollisesta heroiinin käytöstä. Muun muassa lääkintäupseeri Eero Sairanen noudattaa omassa jatkosodan aikaisessa kerronnassaan linjaa, jonka mukaisesti lääke- ja huumausaineita ei esitellä niiden virallisilla nimillä. Hänen toimiessaan kesällä 1941 5. divisioonan lääkintäkomppaniassa, esille nousee Syväriä kohti edenneiden suomalaisjoukkojen kärsimät runsaat tappiot, mutta kertoessaan hoitotoimenpiteistä, käytetyt aineet eivät nouse nimien muodossa esille.¹⁵⁷

Tappiot kasvoivat, mutta Jsp:llä kyettiin antamaan kaikille ensiapua,
etupäässä haavoja sidottiin, murtumia lastoitettiin ja annettiin kipua
lievittäviä lääkkeitä.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Naavasalo 1999, 236.

¹⁵⁷ Sairanen 1989, 102–104.

¹⁵⁸ Sairanen 1989, 104–105.

Sairasen puhuessa kipua lievittävästä lääkkeistä, hän tarkoittaa oletettavasti etupäässä morfiinia, koska runsaiden taisteluiden aiheuttamien haavoittumistapausten johdosta morfiini on ollut enemmän käytetty opiaattipohjainen aine kuin heroiini, joka soveltui lähinnä pienten vaivojen hoitoon. Myös Sairaselle morfiini sekä muut opiaattipohjaiset aineet ovat saattaneet olla jo niin itsestään selviä asioita haavoittuneiden hoidossa, ettei hän koe edes tarpeelliseksi niiden esilletuomista nimien muodossa. Tästä mahdollisesti johtuen, hän ei mainitse missään vaiheessa omissa kertomuksissaan ensimmäistäkään lääke- tai huumausainetta nimeltään.

Vaikka morfiini oli heroiinin kanssa jatkosodan eniten käytettyjä lääkeaineita, tästä huolimatta sen laajaa väärinkäyttöä ei ole kovinkaan merkittävästi kirjattu sodan aikaisiin dokumentteihin. Tapausten kirjaamattomuus ei kuitenkaan täysin poissulje sitä, etteikö morfiinia olisi käytetty väärin jatkosodan aikana. Eräs morfiinin väärinkäyttötapaus nousee esille Jaana Laamasen teoksessa, kun haastateltavana henkilönä oli jatkosodassa palvellut Erkki Salomaa. Salomaa oli liittynyt armeijan palvelukseen vapaaehtoisena heti jatkosodan alussa heinäkuussa 1941, jonka jälkeen hänen tiensä vei tammikuussa 1942 viralliseen varusmiespalvelukseen ja lopulta kesällä 1943 lääkintäkouluun. Lääkintämiehen arvon saavuttamisen jälkeen Salomaa siirtyi Jalkaväkirykmentti 6 10. komppaniaan, jonka asemapaikkana oli Karjalankannaksen Valkeasaari¹⁵⁹. Salomaan kertomuksen mukaan pitkään jatkunut asemasota ja jatkuvat tappiot olivat uuvuttanut miehet rintamalla.¹⁶⁰ Tämän seurauksena hän kuvaili joukkosidontapaikalla tapahtunutta morfiinin käyttöä seuraavasti:

Pakostakin hämmennys valtaa siellä, korsun pohjalla on veristä vettä nilkkoihin asti ja lääkäri on loppuun asti uupunut. Hän pistää morfiinia käsivarteensa, että pysyisi hereillä. Hän ei ole nukkunut viimeisen kahden viikon aikana juuri lainkaan.¹⁶¹

Salomaan kertomus on hyvin poikkeava, koska hänen mukaansa morfiinia itseensä piikittänyt lääkäri ei ollut loukkaantunut millään tavalla, vaan pelkästään uupunut. Syitä lääkärin käytökseen voi olla monia. Hän on esimerkiksi saattanut helpottaa omaa oloaan

¹⁵⁹ Salomaan kankortti 22.12.1941. Puolustushallinnon henkilöasiakirjat, KA.

¹⁶⁰ Laamanen 2014, 19 & 49 & 61.

¹⁶¹ Laamanen 2014, 61.

epäinhimillisessä tilanteessa tai käyttää ainetta peräti lääkeriippuvuuden hoitamiseksi. Morfiinin vaikutukset ovat kuitenkin pelkästään kipua lievittäviä, eivätkä piristäviä, joten on haastava nähdä, että morfiinin vaikutus olisi jollakin tavalla piristänyt väsyneen lääkärin työskentelyä. Salomaan kertomassa tilanteessa olisi ollut tavanomaisempaa, että lääkäri olisi nauttinut esimerkiksi pervitiinia lisätäkseen työkykyään. Pervitiinin käyttö on muihin kertomuksiin peilattuna mahdollista, mutta Salomaa ei välttämättä ole itse todistanut sen käyttöä kyseisellä joukkosidontapaikalla, ja tästä syystä asia ei ole noussut esille.

Salomaan näkemä tapahtuma, jossa lääkäri piikitti itseensä morfiinia ilman minkäänlaista haavoittumista, ei varmasti ole ainutlaatuinen kerta, vaikka vastaavia tapahtumia ei ole nostettu suurissa määrin esille sodan jälkeen. Syynä voi olla sama kuin heroiinin väärinkäyttötapauksissa, jolloin rintamalla tapahtuneita kyseenalaisia tekoja ei ole haluttu nostaa laajasti esille sodan muiston suojelemisen johdosta. Morfiinin väärinkäytöt eivät luultavasti olleet yhtä yleisiä kuin heroiinin väärinkäytöt, koska morfiini ja sen jakelu oli pelkästään lääkintäupseerien vastuulla, eikä kaikkien lääkintäjoukkoihin kuuluneiden henkilöiden. Näin ollen morfiinia ja sen mahdollista väärinkäyttöä on oletettavasti tapahtunut lähes pelkästään lääkintäupseerien joukossa ja näin tulkittuna väärinkäyttötapausten määrä olisi automaattisesti pienempi. Pienemmän joukon, tässä tapauksessa lääkintäupseerien keskuudessa tapahtuneiden morfiinin väärinkäyttötapausten pimentäminenkin olisi muodostunut helpommaksi, kun niitä vertaa keskenään heroiiniin väärinkäyttötapauksiin, joita esiintyi kaikkien sotilaiden keskuudessa, sotilasarvosta riippumatta.

6. Huumausaineiden merkitys jatkosodassa

Sotatilassa olevalle valtiolle ja sen lääkintähuollon toimivuutta ajatellen, opiaattipohjaiset lääke- ja huumausaineet olivat elintärkeässä roolissa, jolloin aineiden runsas kulutus oli täysin oikeutettua. Opiaattipohjaisten morfiinin ja heroiinin rooli oli huomattavan keskeinen suomalaisen sotilaslääketieteen piirissä, joka osaltaan johti siihen, että sodanjohdon määrittelemien ohjeistuksien ylittämiseen rintamaolosuhteissa, ei kyetty puuttumaan lähes millään tavalla. Sodanjohdon radikaali puuttuminen ja aineiden voimakkaampi säännöstely olisivat mahdollisesti vain heikentäneet armeijan toimivuutta sekä kasvattaneet suomalaisten kokemia tappioita. Loppujen lopuksi vaikutti siltä, että sodanjohdo ymmärsi rintamalla toimineiden henkilöiden tarpeet opiaattipohjaisten aineiden runsaalle kulutukselle, ja hiljaisesti hyväksyi sen, vaikka virallisia ohjeistuksia ei jatkosodan alun jälkeen muutetukkaan. Pervitiinin rooli oli opiaattipohjaisiin aineisiin verrattuna huomattavan toisenlainen. Sen esiintyvyys ei ollut yhtä runsasta, eikä merkitys ollut samalla tavalla keskeinen sotilaslääketieteellisesti ajateltuna, koska pervitiinista saadut vaikutukset eivät olleet oleellisia haavoittuneiden tai sairaiden sotilaiden hoidossa. Sen rooli oli pelkästään piristävä, ja sitä oikein nautittaessa esimerkiksi tappioiden syntymistä kyettiin ehkäisemään.

Suomalainen lääketiede ja sen mukana sotilaslääketiede olivat kehittyneet muun muassa muiden valtioiden kanssa harjoitetun yhteistyön johdosta, heti itsenäistymisen alusta alkaen. Yhteistyö etenkin Ruotsin ja osittain muiden pohjoismaiden kanssa sekä lopulta oppien saaminen Saksasta palvelivat armeijan lääkintäosastoa, joka näin ollen mahdollisti jatkosodan aikana lääkintähuollon korkeatasoisen suorituskyvyn. Saksan saavuttaessa jälleen johtavan lääketieteellisen valtion aseman sekä maiden aikaisempien lämpimien suhteiden johdosta, moni suomalainenkin lääketieteen ammattilainen oli hakeutunut työskentelemään sekä opiskelemaan juuri Saksaan. Suomalaisten lääketieteen ammattilaisten jonkin asteisen saksasuuntautuneisuuden johdosta, voidaan nähdä, että yksittäisistä ulkopuolisista valtioista juuri Saksalla oli huomattavissa määrin positiivista vaikutusta Suomen sotilaslääketieteen korkeaan tasoon jatkosodan aikana. Muiden valtioiden kanssa harjoitettu yhteistyö ei kuitenkaan ollut ainoa seikka, joka edisti suomalaista sotilaslääketiedettä. On selvää, että Suomen geopoliittinen aseman ja itsenäisyyden alusta saakka vallinnut Neuvostoliiton uhka ohjailivat nuoren valtion lääketiedettä keskittymään aloihin, jotka tukisivat tarvittaessa myös sotilaslääketieteen

kehitystä. Näin ollen voidaan ajatella, että lääketieteeseen keskittyminen ja sitä kautta sotilaslääketieteen kehittyminen olivat monen asian summa, joka sai alkunsa muiden valtioiden kanssa harjoitetun yhteistyön, geopoliittisen aseman sekä yksittäisten henkilöiden omien kiinnostuksenkohteiden ja ponnisteluiden kautta.

Sodanjohdon katsontakannasta lääke- ja huumausaineiden käytössä ja erityisesti opiaattien käytössä oli kysymys laajemmista asioista, joka ilmeni aineiden jonkin asteisella säännöstelyllä. Sen juurisyöt olivat koko järjestelmän toimivuuden turvaamisessa sekä taloudellisten resurssien säästämässä. Puolustusvoimien taloudelliset resurssit sekä kansainväliset sopimukset tiettyjen lääke- ja huumausaineiden hankinnoista rajoittivat liiallisten hankintojen tekemistä, jolloin aineiden säännöstely nähtiin välttämättömäksi, jotta lääkintähuollolle pakolliset aineet tulisivat riittämään ja mahdollistamaan sen toimivuuden. Tämän lisäksi käynnissä ollut maailmansota hankaloitti lääke- ja huumausaineiden saatavuutta, koska muillakin sotaa käyvillä mailla oli jatkuvasti samankaltaisia tarpeita, jolloin lisähankintojen tekeminen muuttui epävarmemmaksi. Muitakaan morfiinia tai heroiinia vastaavia valmisteita ei ollut saatavilla, joten pyrkimys niiden säästelijäisempään käyttöön nähtiin parhaaksi ratkaisuksi koko järjestelmää ajatellen.

Sodanjohto tiedosti täysin opiaattipohjaisten aineiden elintärkeän roolin sotaa käyvälle valtiolle, joten sodanjohdon ja rintamalla toimineiden sotilaiden eriävät mielipiteet liittyivät pelkästään opiaattien kulutettaviin määriin. Morfiinin säännöstelyyn ja ohjeistusten laatimiseen saattoi vaikuttaa aineen riittävyyden lisäksi tiedossa ollut fakta sen voimakkuudesta, joka väärin tai liiallisesti annosteltuna saattoi johtaa jopa lääkittävän henkilön menehtymiseen. Pelko tappavien määrien jakelusta vaikutti kuitenkin epätodennäköisesti sodanjohdon linjauksiin, heidän laatiessa annosmääriä, koska tiedossa oli rintamalla ja sotasairaaloissa operoivien lääkintähenkilöiden korkea osaamistaso. Keskeisintä sodanjohdon ajatusmaailmassa oli morfiinin elintärkeä merkitys ja sen riittävyys mahdollisimman pitkäksi aikaa.

Sotilaiden kertoessa jatkosodan aikaisia kokemuksiaan opiaattipohjaisten aineiden kanssa, kerronta oli huomattavan maltillista. Opiaatit eivät nousseet yhtä merkittävällä

tavalla esille muistelmissa kuin pervitiini, joka on mahdollisesti johtunut morfiinin ja heroiinin käytön pitkistä perinteistä lääketieteen parissa. Kymmeniä vuosia keskeisesti osana lääketiedettä olleet aineet eivät ole herättäneet merkittävää huomiota, jolloin niiden käytön laajaa avaamista ei välttämättä nähty oleelliseksi omissa sotamuistelmissa. Opiaatteja koskevia mainintojakin on, mutta niiden rooli on enemmänkin sivuosassa koko kerrontaa ajatellen.

Etenkin heroiinin rooli jonkinlaisena yleislääkkeenä sekä sen runsas saatavuus aiheuttivat sen, että suhtautuminen ainetta kohtaan oli hyvin kevyttä ellei jopa välinpitämätöntä sotilaiden piirissä. Heroiini nähtiin positiivisena lisänä ja luonnolliseksi osaksi koko sodan arkea, jolloin sen runsaaseen käyttöön ei suhtauduttu millään tavalla negatiivissävytteisesti. Aine ei myöskään aiheuttanut huomattavan vahvoja oireita nauttimisen yhteydessä, joka on oletettavasti edesauttanut vaarattoman yleislääkekuvan syntyä. Arkisen käsityksen johdosta sotilaiden omissa muistelmissa nousee useasti tilanteita esille, joissa puhutaan muiden sotilaiden lääkitsemisestä ilman heroiinin nimen esilletuomista, vaikka sen käyttö oli ilmiselvää. Tavallisen arkisen asian mainitsemista ei koettu kaikissa tilanteissa tarpeelliseksi.

Vaikka morfiini oli heroiinin tapaan tunnettu aine jatkosodan aikana, siihen suhtautuminen ei ollut samalla tavalla välinpitämätöntä. Aineen voimakkaan vaikutuksen johdosta vain lääkintäupseerin arvossa olevat henkilöt olivat vastuussa sen hallinnasta, joka muokkasi suhtautumista välittömästi vakavammaksi. Kerronta morfiinista oli jokseenkin saman tapaista kuin heroiinin, joten sen käyttöä ei tavallisesti avattu laajemmin. Toteamus yleisen aineen käytöstä katsottiin riittäväksi. Morfiinin elintärkeä rooli sotilaslääketieteessä tiedostettiin kauttaaltaan, jonka ansiosta sen käyttö koettiin pakolliseksi koko jatkosodan ajan. Lääkintäupseerien tarinoissa lähes ainoat negatiiviset seikat liittyen morfiiniin koskivat käytettyjä määriä. Sodanjohdon osittainen säännöstely vaikutti rintamalla operoivien lääkintäupseerien toimintaan, mutta näitä säädöksiä jouduttiin usein rikkomaan tilanteiden nopean vaihtuvuuden johdosta. Molemmille osapuolille oli lopulta selvää morfiinin keskeinen rooli, joten sodanjohdon ohjemääristä poikkeamiseen ei puututtu millään tavalla, koska sen vaikutukset armeijan lääkintähuollon toimivuuteen olisivat olleet pelkästään negatiivisia.

Pervitiinin vaikutukset ja uutuus Suomessa saivat aikaan sen, että sodanjohdonkin käsitykset olivat hyvin erilaisia ainetta kohtaan, kun käsityksiä vertaa jo tunnetumpiin opiaattipohjaisiin lääkeaineisiin. Opiaateista poiketen pervitiinin ympärillä vallitsi huomattavan paljon epätietoisuutta, koska amfetamiinipohjainen aine oli kehitelty vain muutamia vuosia ennen toisen maailmansodan syttymistä ja saapunut vasta vuoden 1941 aikana Suomeen. Pervitiinin saavuttua Suomeen sen positiiviset vaikutuksen vaikuttivat olleen hyvin laajasti sodanjohdon tietoisuudessa ja niitä tuotiin mittavasti esille. Aineen soveltuvuus rintamaolosuhteisiin ja Saksan jakamat positiiviset kokemukset pervitiinin käytöstä ovat mahdollisesti vakuuttaneet Suomen sodanjohdon siinä määrin, että aine haluttiin valjastaa käyttöön heti sen saavuttua. Saksalaiset eivät oletettavasti olleet heti kesän 1941 aikana ilmoittaneet suomalaisille aineesta aiheutuvaa riippuvuustekijää tai muita haitallisia puolia, koska pervitiinista aiheutuneet voimakkaat haittavaikutukset ja niiden tiedostaminen olisivat voineet vaikuttaa negatiivisesti suomalaisten haluun vastaanottaa ainetta.

Pervitiinin jakelu aloitettiin heti jatkosodan ensimmäisinä kuukausina kaikilla rintamalinjoilla. Ominaisuudet olivat auttaneet Saksan armeijaa taistelemaan menestyksekkäästi toisen maailmansodan alkamisesta saakka, joten Suomen sodanjohdon piirissä ei koettu tarvetta jättää sotamenestykseen auttavaa lääkevalmistetta käyttämättä. Jonkin asteista varovaisuutta oli kuitenkin havaittavissa, koska Suomen sodanjohdon piirissä laadittiin oma maakohtainen annosmäärä, joka ohjeisti vähäisempien pervitiinitablettien nauttimiseen vuorokautta kohden. Ohjeistuksiin oli kuitenkin jätetty tulkinnanvaraa, koska jakelu rintamalla oli siirretty täysin lääkintäupseerien harkinnan varaan ja he saivat tilanteesta riippuen määrätä myös suurempia annosmääriä. Tässä vaiheessa sodanjohto ei tiedottanut kuin yhden pervitiinista koituvan haittavaikutuksen, joka oli mahdollisesti kohonnut verenpaine.

Sodanjohdon epätietoisuus pervitiinia kohtaan ilmenee myös aineen kategorisoimisen kautta. Eri dokumenttien pohjalta ilmenee, että pervitiinia käsiteltiin monissa eri yhteyksissä, eikä pelkästään lääke- ja huumausaineiden kategoriassa. Osassa tapauksista pervitiini nousi esille puhuttaessa juuri lääkeaineista, mutta samalla sitä nostettiin esille sotilaille suunnatuissa ravinto-oppaissa, oppaiden vitamiineja käsittelevissä osioissa. Esimerkiksi Päämajan Lääkintöosasto I:n laatimassa ravinto-oppaassa pervitiinia

käsiteltiin pelkästään kaukopartiomiesten tarvitsemien vitamiinien, eikä lääkeaineiden yhteydessä. Käsittely vitamiininen kategoriassa oli tässä tapauksessa ristiriitaista, koska pervitiini oli hieman aikaisemmin liitetty jatkosodan alkaessa osaksi kaukopartioihin osallistuvien sotilaiden lääkepakkauksia, joissa pervitiinia käsiteltiin yhdessä esimerkiksi heroiinintablettien kanssa. Ravinto-oppaan lisäksi Sotilaslääketieteellisen aikakausilehden julkaisuissa pervitiini nostetaan esille eri vitamiinien nauttimisen yhteydessä, eikä lääkeaineiden.

Pervitiinin käsittely eri kategorioissa viestittää voimakkaasti siitä, että sodanjohdolla ei välttämättä ollut tarpeeksi informaatiota aineesta, eikä sen kaikista ominaisuuksista heti jatkosodan alussa. Näin ollen on mahdollista, että tietojen vajaavaisuudesta johtuen, päätöksiä tekevän elimen piirissä ei olla haluttu asettaa ainetta välittömästi yhteen tiettyyn kategoriaan. On myös mahdollista, että pervitiinia käsiteltiin tarkoituksen mukaisesti samassa kategoriassa vitamiinien kanssa, koska jatkosodan alettua, on ollut jo hyvin laajasti tiedossa vitamiinien positiiviset vaikutukset ihmisten terveydelle. Pervitiinin liittäminen yhteen terveyttä edistävien aineiden kanssa on saattanut jopa helpottaa aineen käyttöä ja jakelua rintamaolosuhteissa, joka taas palveli sodanjohdon asettamien tavoitteiden saavuttamista. Jos pervitiinin on ajateltu aidosti olleen jokseenkin vastaava aine vitamiinien kanssa, olisi hyvin ymmärrettävää, että tämän kokoluokan lääketieteellinen virhe pyrittiin salaamaan sodan päätyttyä.

Jos sodanjohdon piirissä esiintyi jonkin asteista tietämättömyyttä pervitiinia kohtaan, niin tiedon puute oli yhtä suurta ellei jopa suurempaa rintamalla olleiden sotilaiden keskuudessa. Suomalaisten sotilaiden keskuudessa tietoisuus ja suhtautuminen pervitiinia kohtaan vaihteli hyvin paljon sen mukaisesti, missä asemassa he olivat. Henkilöt joilla ei ollut lääketieteellistä koulutusta, kuten kaukopartioissa operoineet miehet, suhtautuivat pervitiinia kohtaan ilman mittavaa varausta ja keskittyivät lähes pelkästään sen tuomaan lisäenergiaan. Heidän tapauksissaan kyseessä oli hyvinkin positiivinen aine.

Lääkintäkoulutuksen omaavat henkilöt ja etenkin lääkintäupseerit vaikuttivat suhtautuvan osittaisella varauksella ainetta kohtaan, sen tuntemattomuuden johdosta. Avointa kerrontaa pervitiinista noudattaneet lääkintäupseerit tiesivät osittain aineen

vaikutuksista, mutta sen voimakkuus sekä mahdolliset haittavaikutukset selvisivät usein vasta ensimmäisten käyttökertojen jälkeen. Osittaisen tuntemattomuuden vallitessa, he noudattivat omien kertomustensa mukaisesti varovaista annostelua, jotta eivät saattaisi itseään tai muita sotilaita vaaraan liian suurilla pervitiiniannoksilla. Lääkintäupseeritkin ovat jakautuneet selkeästi ryhmittymiin sen mukaisesti, kuinka avointa kerrontaa he käyttivät omissa elämäkertateoksissaan.

Osa käsittelemistäni lääkintäupseereista toi selkeästi esille pervitiinin käytön ja roolin rintamalla. Heidän kertomuksissaan yhdistyi se, että pervitiinin käyttö ja jakelu rintamalla oli lähes aina hyvin perusteltua ja se nähtiin viimeiseksi vaihtoehdoksi, jotta suomalaiset sotilaat kykenivät toimimaan ja pahimmassa tapauksessa selviytymään hengissä. Mainintoja pelkästä pervitiinin käytöstä ilman vallitsevan tilanteen avaamista ei esiintynyt, jonka mukaisesti välittyy kuva lääkintäupseerien kokemasta vastuusta ainetta sekä muita sotilaita kohtaan. Jokseenkin tuntemattoman aineen jakelua muille pyrittiin aina perustelemaan ja sitä kautta muodostamaan aiheelliseksi. Avoimiin kerrontoihin on myös suurella todennäköisyydellä vaikuttanut se, että henkilöiden kuvailemissa tilanteissa pervitiinista saadut vaikutukset todellisuudessa auttoivat suomalaisia huomattavissa määrin, eikä aine vaarantanut heidän henkeään vallitsevaa sotatilaa enempää. Näin ollen avointa kerrontaa harjoittaneet lääkintäupseerit kokivat pervitiinin osittaisesta tuntemattomuudesta huolimatta positiiviseksi lisäksi. Jos esillä oleville henkilöille olisi aiheutunut pervitiinin käytöstä pelkästään negatiivisia kokemuksia, olisivat he suuremmalla todennäköisyydellä valinneet kerronnan linjakseen vaikenemisen.

Kaikki lääkintäupseerit eivät kuitenkaan ole kokeneet tarpeelliseksi pervitiinin käytön esilletuomista omissa teoksissaan, vaikka osassa heidän kuvailemissaan tilanteissa voidaan olettaa, että pervitiini oli läsnä ja auttoi heitä toimimaan. Selkein esimerkki pervitiinin käytön vaikenemisesta tuli esille lääkintäupseerina toimineen Timo Jääskeläisen elämäkerrassa, jossa hän toi esille kokemuksia samasta hiihtopartioharjoituksesta kuin lääkintäupseeri Sakari Härö. Härö mainitsee omassa kertomuksessaan pervitiiniin liittyvät kokeilut ennen viralliselle partiolle lähtemistä, ja Jääskeläinen kertoo samasta harjoituksesta, jossa mainitsee myös Härön olleen mukana. Härön laatima kertomus oli julkaistu yli kymmenen vuotta aikaisemmin kuin Jääskeläisen

oma elämäkertateos, mutta huolimatta siitä, että tieto pervitiinin läsnäolosta kyseisissä harjoituksissa oli jo julkaistu, Jääskeläinen on päättänyt olla puhumatta aineen käytöstä avoimesti. Samalla tavalla tilanteissa, joissa lääkintäupseerit kertoivat valvoneensa useita päiviä vain mustan kahvin voimalla, voidaan pitää epätodennäköisinä, varsinkin kun on tiedossa pervitiinin olemassaolo ja saatavuus jatkosodan aikana.

Lääkintäupseerien kerrontoihin, joissa pervitiini jätetään kokonaan mainitsematta on oletettavasti monia syitä. Osassa tapauksista henkilöiden asema vastuullisena lääkintäupseerina on saattanut vaikuttaa haluun olla mainitsematta pervitiinin käyttöä, koska sen kaikkia vaikutuksia ei alusta alkaen tiedetty. Henkilöt ovat mahdollisesti kokeneet omat toimintansa jokseenkin vastuuttomaksi tai lääkärin etiikan vastaiseksi, jos he ovat käyttäneet tai jakaneet ainetta, joka on sodan jälkeisellä ajanjaksolla luokiteltu puhtaasti huumausaineiden joukkoon. Tämän lisäksi henkilöiden omat käsitykset ja ajatusmaailmansa ovat mahdollisesti vaikuttaneet kokemusten kertomattajättämiseen. Henkilö, jonka käsitykset tai kokemukset olivat lähtökohtaisesti negatiivisia lääke- ja huumausaineita kohtaan, on suuremmalla todennäköisyydellä jättänyt asioita mainitsematta. Näin ollen he ovat tietoisesti jättäneet mainitsematta kyseenalaiset teot, jonka avulla omaa toimintaa on voitu selittää kunniakkaammin. Samalla he ovat omatoimisesti suojelleet koko jatkosodan muistoa, tuoden vain rintamalla tapahtunutta kunniakasta toimintaa esille.

Tavallisten sotilaiden ja etenkin kaukopartiossa toimineiden miesten käsitykset poikkesivat osittain pervitiinista, verrattuna lääkintäupseerien tulkintoihin. Heillä ei ollut samankaltaista vastuuta aineen jakelusta, eikä muiden sotilaiden lääkitsemisestä, joka on oletettavasti ohjannut heidän käsityksiään siihen, että pervitiinin käyttö sitä tarvittaessa, ei ollut millään tavalla moraalisesti väärin. Käsitys muodostui sen pohjalta, että kaukopartiomiehet, jotka ovat avoimesti kertoneet pervitiinin käytöstä saattoivat jopa selvittää sen avulla hengissä fyysisesti ja henkisesti raskaista tehtävistään. Pitkälti sodanjohdon jakamien tietojen varassa olleiden kaukopartiomiesten pervitiinin käyttö oli myös runsaampaa, koska heidän osallistumillaan partiolla ei aina ollut mukana lääkintäupseerin asemassa olevaa vastuuhenkilöä suorittamassa ohjeiden mukaista jakelua. Lääkintäupseerien puutoksen johdosta, osa kaukopartiomiehistä on tuonut esille,

että sodan aikainen pervitiinin käyttö oli tiedonpuutteesta johtuen jonkinlaista kokeilutoimintaa oikean pervitiiniannostuksen löytämiseksi.

Eri suuruisten pervitiinimäärien nauttimisen sekä tiedonpuutteen johdosta kaukopartiomiehet ovat kertoneet heille ilmenneistä voimakkaista negatiivisista vaikutuksista, kuten hallusinaatioista. Lähes jokaisen kaukopartioon osallistuneen pervitiinia nauttineen miehen omissa kertomuksissa mainitaan poikkeuksellisen voimakkaat hallusinaatiot, jotka viestittävät runsaammasta pervitiinin käytöstä kuin lääkintäupseerien piirissä. Hallusinaatiot olivat oletettavasti odottamaton kokemus kaukopartiomiehille, koska sodanjohdon antamissa ohjeistuksista ei asiasta puhuttu. Näin ollen pervitiinin aiheuttama odottamaton reaktio vei useasti päähuomion kerrottaessa aineen käytöstä, jolloin muut vaikutukset sekä etenkin nautittujen annosmäärien suuruus jäivät sivuosaan. Tavallisten sotilaiden oli myös helpompi kertoa voimakkaiden hallusinaatioiden ilmenemisestä kuin lääkintäupseerien, koska he eivät olleet vastuuasemassa suhteessa lääke- ja huumausaineisiin. Vaikka hallusinaatioiden ilmeneminen oli enemmänkin sääntö kuin poikkeus kaukopartiomiehille, tästä huolimatta heidän kertomuksissaan pervitiinia ei käsitellä negatiivissävytteisesti. Edes Aimo Koivusen kokemus lähes kuolettavasta pervitiiniannoksen nauttimisesta ei saanut aikaan tarvetta kertoa pervitiinista negatiivisessa valossa.

Lopulta ajateltuna rintamalla toimineet miehet suhtautuivat kaikkiin käsiteltyihin lääke- ja huumausaineisiin suhteellisen positiivisella asenteella, koska niistä saadut vaikutukset muokkasivat henkilöiden olotilaa jokseenkin inhimillisempään suuntaan sotatilan aiheuttamassa kaoottisessa arjessa. Ainoina poikkeuskina vaikuttivat olleen joukko lääkintäupseereita, jotka jättivät tarkoituksenmukaisesti mainitsematta sodassa käytettyjen lääke- ja huumausaineiden nimet omissa muistelmissaan. Sodanjohdon katsontakannoista aineiden jakelun oikeutusta hyväksyttiin samalla tavalla niiden tuoman hyödyn kautta. Opiaatit olivat liian keskeisessä osassa sotilaslääkietiedettä, että niiden käytöstä aiheutuneet haittavaikutukset olisivat olleet millään tavalla verrannollisia armeijan kokemiin ongelmiin, jos niiden käyttöä ei olisi harrastettu. Sama periaate pätee käsiteltäessä pervitiiniakin. Aineen avulla kyettiin pelastamaan ihmishenkiä ja suurempaa kuvaa ajatellen, sen avulla pystyttiin edistämään sodanjohdon asettamia päätavoitteita sodassa. Sotatilassa oleva valtio on jo lähtökohtaisesti pakotettu uhraamaan omien

sotilaitensa henkiä, joten tuntemattomasta aineesta mahdollisesti koituvat terveyshaitat eivät vaikuttaneet enää ylitsepääsemättömältä uhraukselta koko kansan selviytymistä ajatellen.

Lähteet

I Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Puolustushallinnon henkilöasiakirja kokoelmat

Puolustusvoimien Päämajan lääkintäosasto I kokoelmat

Puolustusvoimien Päämajan lääkintäosasto II kokoelmat

Päämajan käskylehdet 1941–1944

Sota-arkiston arkisto 1918–1973, kirjeenvaihto (1941–1941)

II Aikalaismuistelmat

Härö Sakari, Kokemuksia kaukopartioista. Artikkeliteoksessa *Lääkärinä sodassa*. Toim. Kyllikki Kauttu. Tammi, Jyväskylä 1989.

Jääskeläinen Timo, *Rintamalääkärinä talvi- ja jatkosodassa*. Klingendahl paino, Tampere 2001.

Laamanen Jaana, *Unohdetut sotilaat – Vaietut rintamakokemukset*. Minerva Kustannus Oy, Helsinki 2014.

Marras Pauli, *Rintamalääkärinä kuoleman linjoilla*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo 1968.

Marttinen Eero & Tikkanen Jorma, *Olimme Päämajan kaukopartiomiehiä – Osasto Marttinen miehet kertovat*. WSOY, Helsinki 2002.

Naavasalo Reino, *Jatkosodan lääkintäupseeri*. Recallmed, Klaukkala 1999.

Nuutinen Rainer, *Sotalääkärin muistelmat*. Gummerus, Helsinki 2001.

Sairanen Eero, Kohti Aunusta ja Syväriä kesällä 1941. Artikkeliteoksessa *Lääkärinä sodassa*. Toim. Kyllikki Kauttu. Tammi, Jyväskylä 1989.

Siurala Max, Hyökkäysvaiheen aikana Karjalan ja Maaselän Kannaksilla. Artikkeliteoksessa *Lääkärinä sodassa*. Toim. Kyllikki Kauttu. Tammi, Jyväskylä 1989.

Suomalainen Eero, *Lääkintäaliupseerina jatkosodassa vuosina 1941–1945*. E. Suomalainen, Lahti 1997.

Teperi Jouko, *Kannakselaispoika sodassa – ja vähän koulussakin*. Karjalan kirjapaino Oy, Lappeenranta 2000.

Wegelius Otto, Korpisotaa Sallassa. Artikkeliteoksessa *Lääkärinä sodassa*. Toim. Kyllikki Kauttu. Tammi, Jyväskylä 1989.

III Tutkimuskirjallisuus

Alasuutari Pertti, *Laadullinen tutkimus*. Gummerus Oy, Tampere 1999.

Bourke Joanna, ”Uusi sotahistoria”. Artikkeliteoksesta *Ihminen sodassa – suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Toim. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki. Minerva kustannus Oy, Jyväskylä 2006.

Hentilä Seppo, Itsenäistymisestä jatkosodan päättymiseen 1917–1944. Artikkeliteoksessa *Suomen poliittinen historia 1809–2009*. Toim. Seppo Hentilä & Osmo Jussila & Jukka Nevakivi. WSOY, Porvoo 2009.

Hirvonen Leo, *Lääketieteen historia*. Recallmed Oy, Helsinki 1987.

Ignatius Jaakko, Sota-ajan lääketiede. Artikkeliteoksessa *Suomen tieteen historia – Luonnontieteet, lääketieteet ja tekniset tieteet*. Toim. Päiviö Tommila. Werner Söderström Bookwell Oy, Porvoo 2000.

Jokisipilä Markku, Suomi toisessa maailmansodassa. Artikkeliteoksessa *Suomi muuttuvassa maailmassa – Ulkosuhteiden ja kansallisen itseymmärryksen historiaa*. Toim. Erkkä Railo & Ville Laamanen. Edita, Porvoo 2010.

Kamienski Lukasz, *Shooting up – A History of Drugs in Warfare*. C. Hurst and Company, Lontoo 2017.

Kinnunen Tiina & Kivimäki Ville, *Ihminen sodassa – suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Minerva kustannus Oy, Jyväskylä 2006.

Kivimäki Ville, *Murtuneet mielet – Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–1945*. WSOY, Helsinki 2013.

Mäkitie Ilkka, *Puolustusvoimien lääkintähuolto sotavuosina – Terveystuho tulikokeessa 1939–1945*. Oy Nord Print Ab, Helsinki 2021.

Ohler Norman, *Hitlerin tabu – Kolmannen valtakunnan huumeinen todellisuus*. Kiepenheuer & Witsch Co, Cologne 2015.

Oksanen Ahti, Kenraalit vauhdissa ja sotilaat sammuksissa – sotaa huumeissa ja humalassa. Artikkeliteoksessa *Ruma sota – talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Toim. Sari Näre & Jenni Kirves. WS Bookwell Oy, Juva 2008.

Onnela Tapio, *Pyhä huumesota – Huumepolitiikan pelkoja ja utopiaa*. Newprint Oy, Uusikaupunki 2001.

Smith Sidonie & Watson Julia, *Reading Autobiography – A Guide for Interpreting Life Narratives*. University of Minnesota Press, Minneapolis 2010.

Tuomi Jouni ja Sarajärvi Anneli. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki, Tammi 2018.

Vares Vesa, Suomen paikka Euroopassa maailmansotien välillä. Artikkeliteoksessa *Suomi muuttuvassa maailmassa – Ulkosuhteiden ja kansallisen itseymmärryksen historiaa*. Toim. Erkki Railo & Ville Laamanen. Edita, Porvoo 2010.

Ylikangas Mikko, *Unileipää, kuolonvettä ja spiidiä – Huumeet Suomessa 1800–1950*. Otava, Keuruu 2009.

IV Artikkelilähteet

Kesseli Pasi, *Mihin sotahistorian tutkimuksen painopiste tulisi tulevaisuudessa suunnata*. Artikkelijulkaisussa Suomalaisen sotahistorian tutkimuksen nykytila. Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian julkaisusarja 2, 11/2008.

Koivunen Aimo, *Pervitiinipartio*. *Kansa taisteli – Miehet kertovat*. 4/1978.

Lauerma Matti, *Sotahistorian tutkimuksen problematiikkaa ja metodiikkaa*. *Tiede ja ase* 35/1977.

Simola Paavo, *Vitamiinit ja sotilasmuona*. *Sotilaslääketieteellinen aikakauslehti* XVI/1941.

Tuunanen Pasi, *Kuuden prosentin ala – Sotahistorian tutkimuksesta Suomessa 1917–1999*. Artikkelijulkaisussa Suomalaisen sotahistorian tutkimuksen nykytila. Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian julkaisusarja 2, 11/2008.

V Verkkolähteet

Yle Areena. Huume Suomen historia, Jakso 2: Sotasisua pillereistä – Ekstrat. Päivitetty 8.8.2017. <https://areena.yle.fi/1-2491671>. (Viitattu 21.4.2022)